

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

**Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ώριμων φοιτητών
στα ελληνικά πανεπιστήμια. Η περίπτωση του Παντείου
πανεπιστημίου.**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ανδρεά Θάλεια

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Πρόκου Ελ., Επίκουρη καθηγήτρια, Επιβλέπουσα

Δημουλάς Κ., Επίκουρος καθηγητής

Μαυρίδης Η., Λέκτορας

Αθήνα, 2015

Copyright © Ανδρέα Θάλεια, 2015.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα Ελένη Πρόκου, για την πολύτιμη καθοδήγησή της και την άψογη συνεργασία μας, καθώς και τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής, τον επίκουρο καθηγητή κ. Δημουλά Κωνσταντίνο και τον λέκτορα κ. Μαυρίδη Ηρακλή. Δεν θα μπορούσα, επίσης, να μην ευχαριστήσω και τους φοιτητές που συμμετείχαν με προθυμία στην έρευνα, παρά τις αυξημένες υποχρεώσεις τους. Θα ήθελα να τονίσω την πολύτιμη συμβολή τους στην έρευνα, εφόσον χωρίς αυτούς δεν θα μπορούσε να εκπονηθεί η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	σελ.5
Εισαγωγή.....	σελ. 6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Κίνητρα και λόγοι συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα	σελ.8
1.1 Εισαγωγή	σελ.8
1.2 Εκπαίδευση ενηλίκων	σελ.8
1.3 Κλασσικές θεωρίες κινήτρων.....	σελ. 11
1.4 Η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες	σελ. 16
1.5 Συμπεράσματα	σελ.18
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Εμπόδια στη μάθηση και στη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση	σελ.19
2.1 Εισαγωγή	σελ.19
2.2 Εμπόδια στη μάθηση των ενηλίκων και στη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση	σελ. 19
2.3 Εμπόδια στην πρόσβαση και στη συνέχιση των σπουδών των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση	σελ. 23
2.4 Συμπεράσματα	σελ. 28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση	σελ.30
3.1 Εισαγωγή	σελ.30
3.2 Η κοινωνική διάσταση και ο εκσυγχρονισμός της ανώτατης εκπαίδευσης.....	σελ. 30
3.3 Η συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση	σελ. 35
3.4 Πρόσβαση και συμμετοχή στην εκπαίδευση σύμφωνα με το φύλο	σελ. 40

3.5 Συμπεράσματα	σελ. 43
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Εμπειρική έρευνα	σελ.45
4.1 Εισαγωγή	σελ. 45
4.2 Αποτελέσματα	σελ. 49
4.3 Ερευνητικά συμπεράσματα	σελ. 63
Συμπεράσματα	σελ. 67
Βιβλιογραφία.....	σελ. 70
Abstract	σελ. 74
Παράρτημα	σελ. 75

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η διερεύνηση των κινήτρων και των εμποδίων συμμετοχής των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και η ανάδειξη των προσδοκιών τους από τη συμμετοχή τους σ' αυτή.

Πιο συγκεκριμένα, στο επίκεντρο της προβληματικής της εργασίας βρίσκονται τα κίνητρα συμμετοχής των ώριμων φοιτητών, τα εμπόδια συμμετοχής και ολοκλήρωσης των σπουδών τους στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς και η συσχέτιση των εμποδίων που συνάντησαν με την κοινωνική τους προέλευση και το κοινωνικοοικονομικό τους υπόβαθρο.

Τα ερευνητικά μας ερωτήματα είναι τα εξής:

- Ποια είναι τα κίνητρα συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση και ποιες οι προσδοκίες τους μετά το πέρας των σπουδών τους;
- Ποια είναι τα εμπόδια πρόσβασης τους στην ανώτατη εκπαίδευση; Αντιμετωπίζουν εμπόδια και μετά την εισαγωγή τους;
- Ποια είναι η σχέση των εμποδίων που συναντούν οι ώριμοι φοιτητές με την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο;

Τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας είναι πως τα κίνητρα είναι ξεχωριστά για τον καθένα, όμως ικανοποιούν ένα στόχο ή μια ανάγκη του. Οι ενήλικοι συναντούν εμπόδια συμμετοχής στη μάθηση που οφείλονται είτε σε εξωτερικούς παράγοντες (φροντίδα παιδιών, οικονομικές δυσκολίες, απόσταση από το σχολείο ή το πανεπιστήμιο, μη υποστηρικτικός σύντροφος), είτε σε φοβίες, άγχος ή αντιλήψεις που μπορεί να έχουν οι ίδιοι. Όμως, η κοινωνική προέλευση των φοιτητών αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για την πρόσβαση τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Επίσης, εκτός από την κοινωνική προέλευση και το φύλο αποτελεί ενίοτε ανασταλτικό παράγοντα συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση, κυρίως σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας.

Λέξεις κλειδιά:

Όριμοι φοιτητές, κίνητρα, εμπόδια μάθησης, ανώτατη εκπαίδευση, κοινωνική προέλευση

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί αρκετά. Παρόλα αυτά η πλειονότητα των προγραμμάτων που υλοποιούνται για τους ενήλικες εκπαιδευόμενους ανήκουν στη μη τυπική εκπαίδευση. Οι μόνοι φορείς τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων είναι το Ανοικτό Πανεπιστήμιο και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ). Παρατηρείται, όμως, το φαινόμενο, πολλοί ενήλικες, που απείχαν από την εκπαίδευση χρόνια και δεν είχαν πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης, να εισάγονται με πανελλήνιες εξετάσεις σε συμβατικά πανεπιστήμια.

Στην εργασία που ακολουθεί, θα μας απασχολήσει αυτή η ομάδα των ενηλίκων που τους ορίζουμε ως ώριμους φοιτητές. Για τον όρο ώριμοι φοιτητές υπάρχουν πολλές διαφορετικές απόψεις, όμως στη συγκεκριμένη μελέτη, τους ορίζουμε ως φοιτητές που εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο σε ηλικία άνω των 25 ετών με πανελλήνιες εξετάσεις, μετά από χρόνια αποχή από την εκπαίδευση. Η ηλικία των 25 ετών επιλέχθηκε βάσει ορισμών αλλά και για να εξασφαλιστεί η διαφορά τους από τους συμβατικούς φοιτητές.

Ο σκοπός της εργασίας αυτής είναι να διερευνήσει τα κίνητρα συμμετοχής των ώριμων φοιτητών στα ελληνικά πανεπιστήμια, με ειδικότερη αναφορά στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, να διερευνήσει τα εμπόδια που συνάντησαν για τη μέχρι τώρα συμμετοχή τους στην ανώτατη εκπαίδευση, τα εμπόδια για τη συνέχιση των σπουδών τους και τις προσδοκίες τους μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Ακόμα, θα γίνει μια προσπάθεια να διερευνηθεί η σύνδεση των εμποδίων που συναντούν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι για την κρίσιμη μετάβασή τους από τη δευτεροβάθμια στην τριτοβάθμια εκπαίδευση με το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο τους.

Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας είναι τα εξής:

- Ποια είναι τα κίνητρα που ωθούν τους ενήλικες να συμμετέχουν στην ανώτατη εκπαίδευση και ποιες οι προσδοκίες τους από τη συμμετοχή τους;
- Ποια είναι τα εμπόδια που συνάντησαν για να εισαχθούν; Αντιμετωπίζουν εμπόδια και μετά την εισαγωγή τους;
- Η κοινωνική τους προέλευση και το φύλο των εκπαιδευομένων συνδέονται με τα εμπόδια που συναντούν;

Από τη ποιοτική έρευνα που διενεργήθηκε προέκυψε πως τα κίνητρα συνήθως εκκινούν από τις ποικίλες και διαφορετικές ανάγκες των ανθρώπων, με σκοπό να τις

ικανοποιήσουν. Μπορεί να έχουν διαφορετική αφετηρία (ηθική ικανοποίηση ή επαγγελματική και μισθολογική ανέλιξη), αλλά να καταλήγουν στο ίδιο αποτέλεσμα, δηλαδή τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση. Όμως οι ενήλικες αντιμετωπίζουν και πολλά εμπόδια για τη συμμετοχή τους που είτε έχουν να κάνουν με εσωτερικά εμπόδια και φοβίες (προδιαθετικά), είτε, σχετίζονται με δυσμενείς εξωτερικές συνθήκες, όπως φροντίδα παιδιών, απόσταση από το πανεπιστήμιο ή σχολείο, οικονομικές δυσκολίες (δομικά εμπόδια). Αυτά τα εμπόδια, μερικές φορές παραμένουν ακόμα και μετά τη εισαγωγή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, εφόσον οι ευθύνες και οι υποχρεώσεις παραμένουν. Μόνο η θέληση και η ισχυρή επιθυμία τους κάνουν να τα ξεπερνούν. Όμως, είναι απαραίτητο να αναφερθεί πως δεν έχουν όλοι τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση. Εφόσον υπάρχουν κοινωνικές ανισότητες, μεταφέρονται και στην εκπαίδευση. Η κοινωνική προέλευση και το φύλο των συμμετεχόντων, μεταξύ και άλλων παραγόντων, καθορίζουν τις ευκαιρίες μάθησης και την ευκολία πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση.

Η δομή της διπλωματικής εργασίας έχει ως εξής: Το πρώτο κεφάλαιο μας εισάγει στην εκπαίδευση ενηλίκων και αναδεικνύει τα κίνητρα και τους λόγους συμμετοχής σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων γενικότερα αλλά και στην ανώτατη εκπαίδευση ειδικότερα. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά στα εμπόδια στη μάθηση και στη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι ώριμοι φοιτητές στην εισαγωγή αλλά και συνέχιση των σπουδών τους. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις κοινωνικές ανισότητες όσον αφορά στην πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση, καθώς θα γίνει και μια προσπάθεια σύνδεσης των εμποδίων συμμετοχής με την κοινωνική προέλευση και το φύλο. Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει το εμπειρικό μέρος της εργασίας με τις συνεντεύξεις, τη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε, καθώς και τα συμπεράσματα που προέκυψαν από αυτή την ερευνητική εργασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 Κίνητρα και λόγοι συμμετοχής ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα

1.1 Εισαγωγή

Στόχος του κεφαλαίου αυτού είναι να προσδιορίσει τα κίνητρα και τους λόγους συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα. Για να επιτευχθεί αυτό, είναι σημαντικό αρχικά να προσδιοριστούν οι όροι «εκπαίδευση ενηλίκων», «ενήλικος» και «τυπική - μη τυπική εκπαίδευση», καθώς και να αναφερθούν τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευομένων για να κατανοηθεί καλύτερα η ομάδα των ανθρώπων που αναλύεται. Έπειτα, είναι απαραίτητο να γίνει σαφές τι είναι το «κίνητρο», σύμφωνα με διάφορες θεωρίες, αλλά και πως επιδρά στη διαδικασία της μάθησης και συμμετοχής στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Τα κίνητρα και οι λόγοι συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα ποικίλουν και εξαρτώνται από διάφορους παράγοντες, όπως θα δούμε εκτενέστερα παρακάτω.

1.2 Εκπαίδευση ενηλίκων

Αρχικά, πριν αναφερθούμε στην συμμετοχή των ενηλίκων στην εκπαίδευση, αναγκαίο είναι να ορίσουμε τι είναι εκπαίδευση ενηλίκων. Ως εκπαίδευση ενηλίκων ορίζεται η σκόπιμη επιδίωξη της οργανωμένης μάθησης από ένα άτομο πέρα από την υποχρεωτική εκπαίδευση. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει διδασκαλία σε τυπικά ή μη τυπικά μαθήματα, επαγγελματική κατάρτιση ή επαγγελματική ανάπτυξη για την αναβάθμιση των επαγγελματικών δεξιοτήτων¹. Τυπική εκπαίδευση είναι εκείνη που παρέχεται από φορείς του δομημένου εκπαιδευτικού συστήματος, από το νηπιαγωγείο έως το πανεπιστήμιο, ενώ μη τυπική εκπαίδευση είναι όλες οι οργανωμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες που υλοποιούνται από φορείς εκτός του τυπικού εκπαιδευτικού συστήματος και απευθύνονται σε ενηλίκους ή ανηλίκους². Τα πρώτα συμπεράσματα της έρευνας σε ενήλικες, δείχνουν ότι η συμμετοχή στην εκπαίδευση σχετίζεται με το ποσό της προηγούμενης εκπαίδευσής του και την κλίση ενός ατόμου προς τη συνέχιση του στην εκπαίδευση. Σύμφωνα με τον Άντερσον και τον Darkenwald (1979), «ο πιο

---

¹ Roger Joseph, *A study of the motives, barriers, and enablers affecting participation in adult distance education classes in an Iowa community college*, 1999, σελ. 16.

² Κόκκος Αλέξης, *Η εκπαίδευση ενηλίκων ως διακριτό θεσμικό και επιστημονικό πεδίο*, δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Δια Βίου/ Επιστημονική Επιθεώρηση για τη Δια Βίου Μάθηση, τ.1, 2007, σελ45-48, σελ 47.

ισχυρός προγνωστικός παράγοντας της συμμετοχής στην εκπαίδευση ενηλίκων είναι το επίπεδο της [προηγούμενης] τυπικής εκπαίδευσης». Επίσης, ένας άλλος παράγοντας είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο που επηρεάζει το αν ή όχι κάποιος θα εγγραφεί σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων. Όσο υψηλότερο είναι το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, τόσο πιο συνήθης είναι η περαιτέρω εκπαίδευσή του³.

Ο Alan Rogers παραθέτει, μεταξύ άλλων, την εννοιολόγηση του όρου σύμφωνα με την UNESCO: «Κάθε εκπαιδευτική διεργασία, κάθε περιεχομένου, επιπέδου ή μεθόδου, είτε πρόκειται για τυπική εκπαίδευση είτε όχι, είτε για διεργασία που επεκτείνει χρονικά ή αντικαθιστά την αρχική εκπαίδευση στα σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, καθώς και για μαθητεία, μέσω των οποίων τα άτομα που θεωρούνται ενήλικα από τη κοινωνία στην οποία ανήκουν, αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, εμπλουτίζουν τις γνώσεις τους, βελτιώνουν τα τεχνικά και επαγγελματικά τους προσόντα ή τα προσανατολίζουν προς άλλη κατεύθυνση και επιφέρουν αλλαγές στις στάσεις ή τη συμπεριφορά τους με τη διπλή προοπτική της πλήρους προσωπικής ανάπτυξης και της συμμετοχής σε μία εναρμονισμένη και αυτοδύναμη κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική ανάπτυξη»⁴. Διαπιστώνουμε με βάση τους ανωτέρω ορισμούς ότι η εκπαίδευση ενηλίκων συνδέεται με την αφομοίωση νέων γνώσεων, στάσεων, αξιών, δεξιοτήτων, με την επίτευξη εκπαιδευτικών στόχων, με την επαγγελματική, προσωπική και κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη.

Ο Κόκκος, επίσης, υποστηρίζει πως στην εκπαίδευση ενηλίκων εντάσσεται κάθε δραστηριότητα σχεδιασμένης μάθησης ανεξάρτητα από το επίπεδο της ή από το αν έχει γενικό, τεχνικό ή επαγγελματικό χαρακτήρα. Στον ορισμό της UNESCO, που αναφέρθηκε παραπάνω, διακρίνεται καθαρά το ιδεώδες της συμβολής των μαθησιακών δραστηριοτήτων στην πλήρη προσωπική ανάπτυξη και στη δημιουργική ένταξη στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Άρα ο όρος εκπαίδευση ενηλίκων σηματοδοτεί το οργανωμένο μέρος της δια βίου μάθησης που αφορά ενήλικους και ταυτόχρονα υποδηλώνει την ανθρωπιστική κατεύθυνση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων που πραγματοποιούνται σ' αυτό το πλαίσιο⁵.

Οι όροι ενηλικιότητα και ενήλικος έχουν διατυπωθεί από πολλούς ερευνητές στη διεθνή βιβλιογραφία. Όλες όμως συγκλίνουν στο ότι η ενηλικιότητα δεν προσδιορίζεται

---

³ Roger Joseph, *A study of the motives, barriers, and enable affecting participation in adult distance education classes in an Iowa community college*, 1999, σελ. 16.

⁴ Rogers Alan, *Η εκπαίδευση των ενηλίκων*, μετάφραση Τόμπρου Μαρία και Παπαδοπούλου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα, 1999, σελ. 27.

⁵ Κόκκος Αλέξης, *Εκπαίδευση Ενηλίκων: ανιχνεύοντας το πεδίο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005, σελ. 38.

με βάση την ηλικία ενηλικίωσης, κριτήριο που αλλάζει σε διαφορετικές κοινωνίες και εποχές. Η ενηλικιότητα, σύμφωνα με τον Jarvis, αποκτάται όταν το άτομο αντιμετωπίζεται από τους άλλους ως κοινωνικά ώριμο και ταυτόχρονα θεωρεί ότι έχει κατακτήσει αυτό το επίπεδο. Ο Knowles υποστηρίζει ότι προϋπόθεση για να θεωρηθεί κάποιος ενήλικος είναι να συμπεριφέρεται ως ενήλικος και να αντιλαμβάνεται τον εαυτό του μ' αυτό τον τρόπο. Η ενηλικιότητα, δηλαδή, αναφέρεται στο γεγονός ότι και η επίγνωση των ίδιων των ατόμων για τον εαυτό τους και η αντίληψη των άλλων γι' αυτούς τους απονέμει τα χαρακτηριστικά της ενηλικιότητας μέσα στην κοινωνία τους. Ο Rogers υποστηρίζει πως η ενηλικιότητα προϋποθέτει ωριμότητα - πλήρη ανάπτυξη, αίσθηση προοπτικής - ισορροπία αλλά και υπευθυνότητα - διάθεση για αυτοπροσδιορισμό. Μ' αυτόν τον τρόπο η ενηλικιότητα σηματοδοτεί την κίνηση προς ολοένα μεγαλύτερο αυτοπροσδιορισμό⁶.

Οι ενήλικοι που συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων είναι άτομα με διαφορετικές εμπειρίες, διαφορετικά εκπαιδευτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα και διαφορετικούς ρόλους στην κοινωνία. Υπάρχει ένα μεγάλο φάσμα διαφορών ανάμεσα στους ενήλικους συμμετέχοντες και όμως παρ' όλα αυτά, το εγχείρημα φαίνεται ότι είναι επιτυχημένο. Οι ενήλικοι βρίσκονται σε φάση ανάπτυξης, έχουν ήδη βιώσει αρκετές αλλαγές στη ζωή τους και φέρουν μαζί τους έναν πλούτο εμπειριών και γνώσεων που μπορούν να συνδράμουν θετικά, ή κάποιες φορές και αρνητικά, στην εκπαιδευτική διαδικασία. Έχουν ήδη διαμορφωμένες στάσεις, αξίες, προκαταλήψεις⁷.

Οι ενήλικοι είναι άτομα πολυάσχολα και με πολλές υποχρεώσεις προσωπικές, οικογενειακές, κοινωνικές, οικονομικές και άλλες. Το ερώτημα που τίθεται από τους ερευνητές, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα και τους εκπαιδευτές είναι τι είναι αυτό που τους κινητοποιεί να συμμετάσχουν στην εκπαίδευση ενηλίκων. Υπάρχει μια σειρά θεωριών και μοντέλων, όπως θα δούμε παρακάτω, που εξηγούν τους πιο συνηθισμένους παράγοντες κινήτρων για συμμετοχή.

---

⁶ Χατζηθεοχάρους Παναγιώτα, σε συνεργασία με Νικολοπούλου Βάσω, Γιοβάννη Ελένη, *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση ενηλίκων*, Από το Εκπαιδευτικό Υλικό για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών των ΣΔΕ, Υ.Π.Δ.Β.Μ.Θ. – ΓΓΔΒΜ – ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, 2010, σελ. 3.

⁷ Ο.π. σελ. 4.

1.3 Κλασσικές θεωρίες κινήτρων

Η εκπαίδευση ενηλίκων δίνει στα άτομα νέες δυνατότητες στην αγορά εργασίας και ευκαιρίες για κοινωνικό-πολιτισμική ανάπτυξη. Ως επί το πλείστον η μάθηση στους ενηλίκους είναι εθελοντική. Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά των ενηλίκων εκπαιδευομένων, οι λόγοι συμμετοχής τους στη μαθησιακή διαδικασία και τα προγράμματα που παρακολουθούν είναι μεταβαλλόμενα. Ως συμμετοχή νοείται η διαδικασία λήψης απόφασης που καθορίζει αν ένα άτομο θα λάβει ή όχι μέρος σε ένα δομημένο πρόγραμμα εκπαίδευσης ενηλίκων⁸.

Τι είναι όμως το κίνητρο; Μια αναζήτηση σε εγκυκλοπαίδειες δείχνει ότι η λέξη κίνητρο (motive) προέρχεται από τη λατινική λέξη «motivus» που σημαίνει «κινούμενη αιτία». Η έρευνα σχετικά με τα κίνητρα αφορά το γενικό ερώτημα «Τι δημιουργεί την ανθρώπινη δράση» γράφει ο Franken (1994). Πώς η διάθεση οδηγεί σε δράση μέσα από την αλληλεπίδραση των βιολογικών, μαθησιακών και γνωστικών διεργασιών: 1) τι ενεργοποιεί τις ανθρώπινες συμπεριφορές, 2) τι διευθύνει ή μεταφέρει τέτοια συμπεριφορά, 3) πώς αυτή η συμπεριφορά συντηρείται ή διατηρείται. Οι ορισμοί αυτοί αντιλαμβάνονται τα κίνητρα είτε ως διαθέσεις, όπως η ενέργεια και κατεύθυνση, ως κάτι που υποκινήθηκε από τους στόχους, καθώς βασίζονται σε ανάγκες, ή ως μια διαδικασία που διέπει τις επιλογές. Κοινό για αυτές τις έννοιες είναι ότι το κίνητρο θεωρείται ως κάτι που πηγάζει κατά κύριο λόγο μέσα από το άτομο, και ως εκ τούτου είναι δυνατόν για την έρευνα με επίκεντρο τα άτομα. Θεωρία των κινήτρων, άλλωστε, φαίνεται να απαιτεί μια θεωρία του ανθρώπινου είδους, όπως διαφορετικές θεωρίες κινήτρων κάνουν διαφορετικές υποθέσεις για την ανθρώπινη φύση⁹.

Το να έχει, λοιπόν, κάποιος κίνητρο σημαίνει ότι θέλει να επιτύχει κάποιο στόχο. Μπορεί να χρησιμοποιηθούν η προσοχή, η συγκέντρωση, η φαντασία, το πάθος και άλλες διεργασίες ώστε να επιτευχθούν οι επιδιωκόμενοι στόχοι, όπως είναι η εκμάθηση ενός συγκεκριμένου αντικειμένου ή η απόκτηση ενός πτυχίου. Βλέποντας τα ανθρώπινα κίνητρα ως εκπλήρωση κάποιου σκοπού, μας επιτρέπει να δημιουργήσουμε μια γνώση, βασισμένη στους αποτελεσματικούς τρόπους για να βοηθηθούν οι ενήλικες να αρχίζουν

---

⁸Chapman Christopher, *Participation in adult education and lifelong learning: 2000-01*, National household education surveys of 2001, NCES, 2004, σελ. 5.

⁹Ahl Helene, *Motivation in adult education, A problem solver or a euphemism for direction and control*, Paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ.2.

να μαθαίνουν, να επιλέγουν και να κατευθύνουν τη μάθησή τους, να διατηρούν τη μάθηση και να ολοκληρώνουν την εκπαίδευση τους¹⁰.

Ο λόγος που το κίνητρο είναι τόσο σημαντικό, είναι γιατί όλοι έχουμε δει κατά τη διάρκεια της ζωής μας πως οι άνθρωποι που έχουν κίνητρα και σκοπούς πετυχαίνουν περισσότερο από εκείνους που δεν έχουν, ακόμα και αν έχουν σχεδόν τις ίδιες δυνατότητες και ευκαιρίες. Για να το θέσουμε πιο απλά, μπορούμε να πούμε ότι όταν το κίνητρο για μάθηση απουσιάζει, δεν υπάρχει καθόλου μάθηση. Οι μαθητές που έχουν κίνητρο νοιάζονται περισσότερο και συγκεντρώνονται καλύτερα, ενώ εντείνουν τις προσπάθειες τους και γίνονται όλο και πιο συνεργάσιμοι. Επιπλέον, παρατηρείται να είναι και πιο ανοιχτοί στο νέο υλικό μάθησης αλλά και ικανότεροι να επεξεργαστούν τις πληροφορίες¹¹.

Σύμφωνα με τις κλασικές θεωρίες κινήτρων οι άνθρωποι παρακινούνται από οικονομικούς, ορθολογικούς λόγους με ανταμοιβές ή και τιμωρίες, από κοινωνικούς λόγους μέσα από κοινωνικούς κανόνες ή ομάδες, από ψυχοβιολογικά ένστικτα, από την ίδια τη μάθηση μέσα από ερεθίσματα ή ανταμοιβές και από εσωτερικές ανάγκες. Οι θεωρίες που εξετάζουν ειδικά τα κίνητρα στην εκπαίδευση ενηλίκων συνήθως βασίζονται σε γενικές θεωρίες κινήτρων. Η θεωρία των κινήτρων πριμοδοτεί ένα δυτικό πρότυπο με ατομικιστική κατανόηση των ανθρώπων. Οι θεωρίες με μεγαλύτερη επιρροή προωθούν την αυτο-πραγμάτωση του ατόμου¹².

Πιο αναλυτικά, η οικονομική θεωρία υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι ενεργούν ορθολογικά για το δικό τους συμφέρον. Μπορούν να επιλέξουν την εναλλακτική λύση που τους δίνει τις υψηλότερες οικονομικές αποδόσεις. Η παροχή κινήτρων για κάποιον, σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, είναι αρκετά ξεκάθαρη γιατί έχει μόνο να προσφέρει περισσότερα χρήματα (ή άλλες ανταμοιβές που μπορούν να αποτιμηθούν) σε σχέση με κάποιον άλλο. Οι οικονομολόγοι έχουν χρησιμοποιήσει τη θεωρία της ορθολογικής λήψης αποφάσεων για την κατασκευή θεωρητικών οικονομικών μοντέλων της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Εντός της βιομηχανίας έχει χρησιμοποιηθεί για το σχεδιασμό συστημάτων κίνητρο για τους εργαζόμενους. Ένα από τα πιο γνωστά είναι ίσως του Frederick Taylor και η επιστημονική διαχείριση του, όπου τόσο οι εργοδότες

---

¹⁰ Wlodkowski J. Raymond, *Enhancing Adult Motivation to Learn*, Seattle, Washington, John Wiley & Sons, 11 Ιαν 2011, third edition, σελ.3.

¹¹ Ο.π. σελ.5.

¹² Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ.3.

όσο και οι εργαζόμενοι μπορεί να επωφεληθούν οικονομικά από εκτεταμένες εξειδικεύσεις και τον καταμερισμό της εργασίας με μεθόδους αμοιβής. Στον τομέα της εκπαίδευσης, τα περισσότερα συστήματα ανταμοιβής θεωρούν δεδομένο ότι οι μαθητές δρουν ορθολογικά, προκειμένου να αποκτήσουν καλούς βαθμούς και άλλες ανταμοιβές, καθώς και την αποφυγή τιμωρίας για την ανεπιθύμητη συμπεριφορά. Αντίθετα, οι March και Olsen (1989) υποστήριξαν ότι οι λογαριασμοί της ορθολογικής δράσης θεωρούνται περισσότερο δικαιολογίες για τις ενέργειες που έχουν ήδη ληφθεί, και όχι ως σημάδια ορθολογικού σχεδιασμού. Ισχυρίζονται ότι οι άνθρωποι ενεργούν σύμφωνα με τους κανόνες, τις αξίες και τις αντιλήψεις ταυτότητας. Οι λογαριασμοί της ορθολογικής δράσης εξυπηρετούν τον σκοπό που δίνει νόημα στη δράση για να τη δικαιολογήσουν. Σε μια κουλτούρα που εκτιμά τον ορθολογισμό, είναι απολύτως λογικό να παρουσιαστεί ως ένας ορθολογικός παράγοντας. Ο ορθολογισμός έχει εδώ παρερμηνευτεί ως κανόνας που διέπει τη δράση για να παρουσιάσουν τις δράσεις αυτές ως ορθολογικές, και όχι σαν κάτι που διέπει τη δράση¹³.

Η ψυχοβιολογική θεωρία, που βασίζεται στα ένστικτα, ήρθε από την καρτεσιανή δυϊστική αντίληψη του μυαλού και του σώματος, και ήταν δημοφιλής στις αρχές του 1900. Για να εξηγήσει γιατί οι άνθρωποι (οι οποίοι έχουν το μυαλό, το οποίο τα ζώα θεωρείται ότι δεν έχουν) παρουσιάζουν συμπεριφορά που είναι, ωστόσο, η ίδια με εκείνη των ζώων, όπως πόση νερού, φαγητό και σεξ, επινοήθηκε ο όρος «ένστικτα». Η συμπεριφορά έξω από τον έλεγχο του συνειδητού μυαλού θεωρείται το ένστικτο οδηγός. Το όριο μεταξύ των ενστίκτων και της συνειδητά μεσολαβημένης συμπεριφοράς ριζικά μετατοπίστηκε, ωστόσο, καθώς ο Δαρβίνος κατέδειξε τη σχέση του ανθρώπου και των ζώων. Αυτό άνοιξε δρόμο σε θεωρίες σχετικά με όλα τα είδη της συμπεριφοράς, όπως αυτές καθοδηγούνται από ένστικτα και από συναισθήματα που συνδέονται με αυτά τα ένστικτα¹⁴.

Από τη ψυχοβιολογική θεωρία, προέκυψε η θεωρία του ανθρώπου της μάθησης. Οι συμπεριφοριστές συμφώνησαν με τη θεωρία του ενστίκτου, ότι δηλαδή το σώμα είναι το κατάλληλο μέρος για να μελετηθεί η ανθρώπινη συμπεριφορά, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Υποστήριξαν ότι η συμπεριφορά δεν προέρχεται από έμφυτα ένστικτα, αλλά ότι μαθαίνεται. Σύμφωνα μ' αυτήν τη θεωρία, οι άνθρωποι μπορούν να

---

¹³Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ.3-4.

¹⁴Ο.π. σελ. 4.

μάθουν κάτι νέο, αν είναι εκτεθειμένοι σε κατάλληλα ερεθίσματα, ή αν η επιθυμητή συμπεριφορά τους συστηματικά ανταμείβεται. Αυτό μπορεί να μεταφραστεί με τους ορισμούς των κινήτρων. Εάν είναι το κίνητρο αυτό που προκαλεί τη συμπεριφορά, τότε κίνητρο είναι, στην περίπτωση αυτή, ένα ερέθισμα ή μια ανταμοιβή¹⁵.

Επιπλέον, μια ακόμη συχνά αναφερόμενη θεωρία κινήτρων είναι η ιεραρχία των αναγκών του Abraham Maslow. Αυτός, ισχυρίστηκε ότι η συμπεριφορά είναι εν μέρει υποκινούμενη από εξωτερικούς παράγοντες, αλλά ακόμη περισσότερο από τις έμφυτες ανθρώπινες ανάγκες, που είναι εγγενείς και κοινές για όλους τους ανθρώπους και τις χώρισε σε επτά κατηγορίες που τις τοποθέτησε ιεραρχικά. Οι «χαμηλότερες» ανάγκες ήταν οι φυσιολογικές. Στη συνέχεια ακολούθησαν η ασφάλεια, η ανάγκη να ανήκεις κάπου, η αναγνώριση, οι γνωστικές ανάγκες, οι αισθητικές ανάγκες και, τέλος, η ανάγκη για αυτοπραγμάτωση. Ο Maslow συμπέρανε ότι μόνο ένα μέρος της ανθρωπότητας μπορεί να καταφέρει να φτάσει στην αυτοπραγμάτωση, και ότι οποιεσδήποτε τέτοιες περιπτώσεις είναι σπάνιες. Αυτή η θεωρία δηλώνει ότι ένα επίπεδο ανάγκης πρέπει να ικανοποιείται, πριν το επόμενο ενεργοποιηθεί και ισχύσει. Όταν αυτό ικανοποιηθεί, δεν λειτουργεί πλέον ως κίνητρο. Η θεωρία του Maslow είχε ισχυρά επιχειρήματα ώστε να πραγματοποιηθούν αλλαγές στο χώρο εργασίας. Οι εργαζόμενοι και οι φοιτητές που δεν έχουν κάποιο κίνητρο, δεν θα αποκτήσουν περισσότερα κίνητρα από πράγματα που ήδη πληρούν τις βασικές ανάγκες και τις απαιτήσεις τους. Αντ' αυτού, έγινε σημαντικό να αναδιοργανωθεί η εργασία, ή οι εκπαιδευτικές ρυθμίσεις, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις υψηλότερες ανάγκες¹⁶.

Τέλος, η γνωστική θεωρία βασίζεται στον ορθολογικό παράγοντα. Μελετητές της γνωστικής θεωρίας υποστήριξαν ότι για να κατανοήσουν την ανθρώπινη συμπεριφορά, πρέπει επίσης να μελετήσουν αυτό που δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμο, δηλαδή τις σκέψεις των ανθρώπων. Κοινό στοιχείο σε γνωστικές θεωρίες είναι η προϋπόθεση ότι οι ιδέες των ανθρώπων για το πώς ο κόσμος έχει ρυθμιστεί επηρεάζει την συμπεριφορά τους. Ο τρόπος με τον οποίο οι αντιλήψεις της πραγματικότητας δημιουργήθηκαν στο μυαλό των ανθρώπων είναι επομένως το ενδιαφέρον της έρευνας. Ποια είναι όμως η σχέση της γνωστικής θεωρίας και της θεωρίας των κινήτρων; Πρώτον, δεν είναι μια αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα που επηρεάζει τη συμπεριφορά, αλλά τη γνώση της

---

¹⁵ Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ.5.

¹⁶ Ο.π. σελ. 6.

πραγματικότητας. Καθώς αυτές διαφέρουν μεταξύ των ατόμων, αυτό σημαίνει ότι οι ατομικές διαφορές γίνονται σημαντικές στην θεωρία των κινήτρων. Μια ανταμοιβή μπορεί να είναι εντελώς διαφορετική από άτομο σε άτομο. Δεύτερον, η ιστορία αποκτά σημασία. Πώς ένα άτομο αντιλαμβάνεται τη σημερινή πραγματικότητα εξαρτάται από το πώς συνέλαβε το χθες, και το πώς φαντάζεται το μέλλον της. Οι πρώιμες γνωστικές θεωρίες κινήτρων ήταν εκείνες του Kurt Lewin (1935) και του Victor Vroom (1964/1995), όπου οι συγγραφείς προσπάθησαν να δημιουργήσουν παγκόσμια πρότυπα, προκειμένου να κατανοήσουν τα ανθρώπινα κίνητρα, συμπεριλαμβανομένων παραγόντων όπως το πόσο ένα άτομο εκτιμά και αξιολογεί ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα, την προσδοκία ότι θα επιτευχθεί το αποτέλεσμα, και άλλες δυνάμεις, που ονομάζονται κινήτριες δυνάμεις και δυνάμεις συγκράτησης (όπως είναι ο χρόνος, το χρήμα, οι οικογενειακές υποχρεώσεις κλπ) που μπορεί να επηρεάσουν την συμπεριφορά των ατόμων¹⁷.

Όπως φαίνεται από τα παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε πως η ύπαρξη κινήτρων είναι πολύ σημαντική για την ποιότητα της ζωής μας. Θα μπορούσαμε να πούμε πως είναι στην ανθρώπινη φύση να προσπαθούμε να επιτυγχάνουμε στόχους, που για τον κάθε άνθρωπο έχουν διαφορετική αφετηρία και προορισμό. Αυτό που δυσκολεύει την οριοθέτηση και προσδιορισμό των κινήτρων είναι ότι δεν μπορεί να μετρηθεί ή να υπολογιστεί με ακρίβεια, αλλά, βασιζόμαστε στα λόγια και στις πράξεις των ανθρώπων¹⁸. Οι άνθρωποι, λοιπόν, που έχουν κίνητρα για μάθηση συμμετέχουν με κάθε ευκαιρία, ανεξαρτήτως ηλικίας και υποχρεώσεων, για να εκπληρώσουν το επιδιωκόμενο στόχο τους. Οι στόχοι αυτοί μπορεί να ποικίλουν και για τον κάθε άνθρωπο και η κινήτριος δύναμή του να είναι διαφορετική. Οι θεωρίες κινήτρων, που έχουν αναπτυχθεί, μας επιβεβαιώνουν πως υπάρχουν πολλοί παράγοντες, εσωτερικοί ή εξωτερικοί, που ωθούν έναν ενήλικο να συμμετέχει σε εκπαιδευτικά προγράμματα αλλά και με ποιον τρόπο ενεργοποιείται η διαδικασία της μάθησης

---

¹⁷ Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ.7.

¹⁸ Wlodkowski J. Raymond, *Enhancing Adult Motivation to Learn*, Seattle, Washington, John Wiley & Sons, 11 Ιαν 2011, third edition, σελ.5.

1.4 Η συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι για να εμπλακούν σε εκπαιδευτικά προγράμματα πρέπει να έχουν την πεποίθηση ότι θα ωφεληθούν από το να μάθουν και να αλλάξουν, ώστε να προσαρμοστούν στις νέες κοινωνικοπολιτισμικές περιστάσεις που θα συναντήσουν. Σύμφωνα με τον Boeren, οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα: α) για να αναβαθμίσουν το θεσμικό κοινωνικοεπαγγελματικό τους ρόλο και την προσωπική τους ανάπτυξη, β) να ανταποκριθούν και να ικανοποιήσουν τις προσδοκίες των σημαντικά κοινωνικά άλλων και τις ανάγκες του δημοσίου συμφέροντος και γ) να βρουν νέες διεξόδους στα ποικίλα υπαρξιακά/οντολογικά προβλήματα που τους απασχολούν¹⁹. Ο Houle, στις αρχές της δεκαετίας του 1960, ερεύνησε τους λόγους συμμετοχής των ενηλίκων εκπαιδευόμενων με ποιοτική προσέγγιση σε 22 εκπαιδευόμενους που συμμετείχαν σε διάφορα προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων. Βασισμένος στα αποτελέσματα της έρευνας αυτής ο Houle διέκρινε τους ενήλικους εκπαιδευόμενους σε τρεις τύπους: τους προσανατολισμένους στους στόχους, τους προσανατολισμένους στη δράση και τους προσανατολισμένους στη μάθηση. Αργότερα, ο Tough (1968) πραγματοποίησε παρόμοια έρευνα με εις βάθος συνεντεύξεις σε 35 εκπαιδευόμενους και κατέληξε στο συμπέρασμα πως εκπαιδευόμενοι συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα όχι για ένα λόγο, αλλά για αρκετούς και διαφορετικούς μεταξύ τους λόγους, ενώ ένα από τα κυριότερα ευρήματα της ερευνάς του ήταν η επιθυμία των συμμετεχόντων να εφαρμόσουν τις γνώσεις που αποκτούν από το πρόγραμμα²⁰.

Οι λόγοι συμμετοχής των ενηλίκων εκπαιδευομένων στη μάθηση ποικίλουν. Συνήθως οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι κινητοποιούνται από μια υπαρκτή ανάγκη να εφαρμόσουν άμεσα τις γνώσεις ή τις δεξιότητες τις οποίες περιμένουν ότι θα αποκτήσουν από τη συμμετοχή τους σ' ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης. Οι τρόποι εμπλοκής των ενηλίκων στην εκπαίδευση είναι τρεις. Ο πρώτος αφορά στους ενήλικους που συμμετέχουν σε μια μαθησιακή διεργασία επειδή γνωρίζουν ότι χρειάζεται να εφαρμόσουν κάτι νέο, για το οποίο χρειάζεται να λάβουν νέες γνώσεις ή δεξιότητες. Ο δεύτερος αναφέρεται στους ενήλικους που αρχίζουν να μαθαίνουν κάτι από περιέργεια

¹⁹ Σιδηρόπουλος Δημήτρης, *Εκπαίδευση ενηλίκων και εκπαίδευση από απόσταση: Νέες προκλήσεις για το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής*, Υ.Π.Δ.Β.Μ.Θ, 2013, σελ. 11.

²⁰ Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, ΙΝΕ, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2013, σελ.33.

ή επειδή είναι σημαντικό γι' αυτούς. Ο τρίτος σχετίζεται με την απόφαση ενός ενήλικου να μάθει κάτι νέο. Οι ενήλικοι, λοιπόν, συμμετέχουν σ' ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα για να ανταποκριθούν σε κοινωνικούς ρόλους, για να ωφεληθούν σε επαγγελματικό επίπεδο, για να ανταποκριθούν στις προσδοκίες τρίτων, για το γενικό καλό, λόγω γνωστικών ενδιαφερόντων ή για να ξεφύγουν από κάτι που τους απασχολεί. Βέβαια οι προσανατολισμοί των ενήλικων εκπαιδευομένων διαφέρουν. Μερικοί δίνουν έμφαση στον σκοπό, όπως για παράδειγμα η απόκτηση πτυχίου, άλλοι βρίσκουν νόημα στην εκπαιδευτική δραστηριότητα, καθώς τους αρέσει η ατμόσφαιρα της τάξης και άλλοι θεωρούν αυτοσκοπό την απόκτηση γνώσεων ή δεξιοτήτων²¹.

Ο Boshier, έχοντας ως αφετηρία την έρευνα του Houle, δημιούργησε την Κλίμακα Εκπαιδευτικής Συμμετοχής EPS (Educational Participation Scale), εστιάζοντας όχι μόνο στους τύπους των εκπαιδευομένων αλλά και στα κίνητρα συμμετοχής που προκύπτουν με βάση τους προσανατολισμούς τους τα οποία ομαδοποιούνται στις ακόλουθες κατηγορίες: α) ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων, β) εξωτερικές προσδοκίες, γ) κοινωνική προσφορά, δ) επαγγελματική αναβάθμιση, ε) διαφυγή από άλλες καταστάσεις και στ) ενδιαφέρον για γνώση. Αργότερα ο Boshier και άλλοι ερευνητές εφάρμοσαν την κλίμακα EPS σε διαφορετικούς πληθυσμούς και μαθησιακά περιβάλλοντα της εκπαίδευσης ενηλίκων με αποτέλεσμα η πλέον πρόσφατη και αναβαθμισμένη μορφή της κλίμακας να αποτελείται από τις ακόλουθες επτά κατηγορίες: α) βελτίωση επικοινωνιακής ικανότητας, β) ανάπτυξη κοινωνικών επαφών, γ) εκπαιδευτική προετοιμασία, δ) επαγγελματική εξέλιξη, ε) βελτίωση των σχέσεων στην οικογένεια, στ) επιδίωξη κοινωνικών ερεθισμάτων, η) ενδιαφέρον για μάθηση σε ένα αντικείμενο. Τέλος, σύμφωνα με την θεωρητικό Patricia K. Cross, η συμμετοχή των ενήλικων εκπαιδευόμενων σε εκπαιδευτικές διαδικασίες μη τυπικής εκπαίδευσης επηρεάζεται κατά πολύ από το βαθμό φοίτησης στην τυπική εκπαίδευση, δηλαδή το εκπαιδευτικό επίπεδο του ατόμου. Αυτό σημαίνει κατά την Cross πως όσο περισσότερη εκπαίδευση έχουν οι άνθρωποι, τόσο περισσότερο ενδιαφέρονται για περαιτέρω εκπαίδευση²².

---

²¹Τσιμπουκλή Άννα, *Εκπαίδευση εκπαιδευτών ενηλίκων*, Πρόγραμμα Δια Βίου Εκπαίδευσης από απόσταση - εκπαιδευτικό υλικό, ΥΠΕΠΘ- ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, 2008, σελ. 21-22.

²² Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, ΙΝΕ, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2013, σελ.34,35.

Στις πιο πρόσφατες δεκαετίες, η συμμετοχή στην εκπαίδευση των ενηλίκων έχει μελετηθεί πιο συστηματικά, και με τη μεγαλύτερη προσοχή να έχει δοθεί στην αξιοπιστία και τη συνέπεια των ερευνητικών οργάνων και τη μεθοδολογία. Αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι συχνά υπάρχουν περισσότεροι από ένας λόγοι για τους οποίους ένας εκπαιδευόμενος εμπλέκεται στη μάθηση. Οι περισσότερες από αυτές τις μελέτες έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι υπάρχουν κίνητρα πρώτης τάξης, καθώς και δεύτερης τάξης κίνητρα που ωθούν έναν φοιτητή να εγγραφεί και να παρακολουθήσει το εκάστοτε εκπαιδευτικό πρόγραμμα²³.

1.5 Συμπεράσματα

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι που συμμετέχουν σε προγράμματα τυπικής ή μη τυπικής εκπαίδευσης είναι μια ομάδα ατόμων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες. Η ενηλικιότητα δεν προσδιορίζεται με κριτήριο την ηλικία ενηλικίωσης, αλλά με βάση την ωριμότητα και τον αυτοπροσδιορισμό τους μέσα στη κοινωνία.

Το κίνητρο θεωρείται ως κάτι που πηγάζει μέσα από το άτομο και συνήθως σημαίνει ότι θέλει να πετύχει κάποιο στόχο του. Οι διάφορες θεωρίες κινήτρων που έχουν αναπτυχθεί υποστηρίζουν πως τα κίνητρα πηγάζουν από διάφορους παράγοντες που ικανοποιούν διαφορετικές ανάγκες. Διαφορετικές ανάγκες και κίνητρα μπορεί να οδηγήσουν στον ίδιο δρόμο, δηλαδή στη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση. Οι βασικοί λόγοι συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα είναι για να αποκτήσουν νέες γνώσεις, να γίνουν καλύτεροι γονείς, να αποκτήσουν ένα πτυχίο, για πνευματική αναζήτηση, για να ξεφύγουν από κάτι, για να ανταποκριθούν στις εργασιακές απαιτήσεις και για προσωπική ευχαρίστηση²⁴. Μπορούμε να συμπεράνουμε, λοιπόν, πως οι ενήλικοι συμμετέχουν σε διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα όταν έχουν κάποιο λόγο - κίνητρο και προσδοκούν κάτι από αυτό. Οι λόγοι και οι προσδοκίες κάθε ενήλικου διαφέρουν και συνδέονται με τον τρόπο σκέψης τους, τον τρόπο ζωής τους και το κοινωνικό τους περιβάλλον.

---

²³Roger Joseph, *A study of the motives, barriers, and enablers affecting participation in adult distance education classes in an Iowa community college*, 1999, σελ. 18.

²⁴Γσιμπουκλή Άννα, *Εκπαίδευση εκπαιδευτών ενηλίκων*, Πρόγραμμα Δια Βίου Εκπαίδευσης από απόσταση - εκπαιδευτικό υλικό, ΥΠΕΠΘ- ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, 2008, σελ. 22.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 Εμπόδια στη μάθηση και στη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση

2.1 Εισαγωγή

Το κεφάλαιο που ακολουθεί, έχει ως στόχο να αναδείξει τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ενήλικοι για τη συμμετοχή τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Τα εμπόδια αυτά έχουν απασχολήσει πολλούς ερευνητές, οι οποίοι έχουν προσπαθήσει να τα κατηγοριοποιήσουν. Για το λόγο αυτό, είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά στη θεωρία που έχει αναπτυχθεί για το θέμα αυτό, σύμφωνα με τη διαθέσιμη βιβλιογραφία. Παράλληλα, στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης του όρου «ώριμοι φοιτητές». Οι ώριμοι φοιτητές, άτομα που συνεχίζουν τις σπουδές τους σε μεγαλύτερη από τη συμβατική ηλικία, αντιμετωπίζουν ποικίλα εμπόδια όσον αφορά στην πρόσβαση τους στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και στην παραμονή και συνέχιση των σπουδών τους.

2.2 Εμπόδια στη μάθηση των ενηλίκων και στη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση

Γιατί όμως κάποιοι ενήλικοι συμμετέχουν και κάποιοι όχι στα εκπαιδευτικά προγράμματα; Ποια είναι τα εμπόδια στη συμμετοχή τους; Όπως αναφέρει ο Κάραλης, η Cross (1981) έκανε μια διάκριση τριών κατηγοριών που εμποδίζουν τη συμμετοχή μάθηση. Αυτές είναι: τα καταστασιακά, τα θεσμικά και τα προδιαθετικά εμπόδια.

- Τα *καταστασιακά* (situational) εμπόδια προκύπτουν από την κατάσταση ενός ατόμου σε μια δεδομένη στιγμή. Η έλλειψη χρόνου, η έλλειψη χρημάτων και η φροντίδα των παιδιών για τους γονείς αποτελούν κύρια τέτοια παραδείγματα. Συναντώνται με μεγαλύτερη συχνότητα στις γυναίκες, τους εργαζόμενους, τους ανέργους και στις ηλικίες 26-45 που συνήθως χαρακτηρίζονται από αυξημένες οικογενειακές και εργασιακές υποχρεώσεις²⁵. Τα καταστασιακά εμπόδια δεν είναι τόσο στενά συνδεδεμένα με την ψυχοσύνθεση ενός ατόμου, αλλά με την κατάσταση της ζωής ενός ατόμου. Η θεωρία εκπαίδευσης ενηλίκων συζητά τις

---

²⁵ Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, INE, 2013, σελ. 36.

ακόλουθες μεταβλητές, την έλλειψη χρόνου, την έλλειψη ενδιαφέροντος και την έλλειψη απτών, αναμενόμενων αποτελεσμάτων από τις σπουδές. Ο Rubenson υποστηρίζει πως η έλλειψη ενδιαφέροντος είναι πραγματικά αντιφατική - οι άνθρωποι υποτίθεται ότι είναι εγγενώς ενδιαφερόμενοι. Η παρουσία αυτής της μεταβλητής μπορεί επομένως με τη σειρά της να εξηγηθεί από μία από τις άλλες μεταβλητές. Αρκετοί συγγραφείς αναφέρουν ότι η απουσία ή η παρουσία των συγκεκριμένων ωφελειών είναι μεγάλης σημασίας. Ακόμη και αν έχουν κίνητρο να μάθουν σε μια γενική έννοια, οι ενήλικες παρατηρήθηκε να ενδιαφέρονται για ειδική εκπαίδευση μόνο εφόσον τους προσφέρει κάποια συγκεκριμένο όφελος²⁶.

- Τα *θεσμικά* (organisational) εμπόδια προέρχονται από τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, και είναι συνήθως αυτές οι πρακτικές και οι διαδικασίες που αποθαρρύνουν τα άτομα από τη συμμετοχή σε τέτοιες δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα, η προσβασιμότητα, η ελκυστικότητα του αντικειμένου, τα δίδακτρα, οι ημέρες και ώρες μαθημάτων και η έλλειψη πληροφόρησης για τα προγράμματα εκπαίδευσης και συναντώνται συχνότερα στους άνεργους και στους χειρώνακτες²⁷.
- Τα *προδιαθετικά* (dispositional) εμπόδια απορρέουν από τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, τις στάσεις και αντιλήψεις του ατόμου για τον εαυτό του ως εκπαιδευόμενου όπως η αυτοπεποίθηση, η συμμετοχή της ομάδας και η ηλικία και συναντώνται συχνότερα σε όσους έχουν σχετικά λίγα έτη εκπαίδευσης αλλά και στους χειρώνακτες²⁸. Μερικά παραδείγματα προδιαθετικών εμποδίων είναι η ανεπαρκής αυτοπεποίθηση, η ανεπαρκής εμπιστοσύνη για την ικανότητα ενός ατόμου να επιτύχει σε ειδικές μελέτες (π.χ. ανεπαρκής αυτο-αποτελεσματικότητα), πρώιμες αρνητικές εμπειρίες από το σχολείο, που προκαλούν αρνητικές προσδοκίες για συνεχή εκπαίδευση και ταύτιση με μια κοινωνική ομάδα στην οποία η εκπαίδευση δεν χαίρει ιδιαίτερης εκτίμησης²⁹.

---

²⁶Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ. 9.

²⁷ Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, INE 2013, σελ. 36.

²⁸ Ο.π. σελ. 36.

²⁹Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ. 9.

Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί πως οι Rubenson και Derjardins (1977) ομαδοποιούν τους δύο πρώτους τύπους εμποδίων της τυπολογίας Cross (καταστασιακά και θεσμικά) σε μια κατηγορία που την ονομάζουν δομικά (structural barriers), εφόσον και οι δύο τύποι αναφέρονται εν τέλει σε κοινωνικές συνθήκες και δομές, αλλά διατηρούν την τρίτη κατηγορία, τα προδιαθετικά (dispositional), και προτείνουν το μοντέλο της περιορισμένης δράσης (Bounded Agency Model) προκειμένου να διαμορφώσουν ένα ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο για τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες³⁰. Μερικά από τα δομικά εμπόδια είναι η έλλειψη διαθεσιμότητας ευκαιριών εκπαίδευσης, η έλλειψη πληροφοριών σχετικά με ευκαιρίες σπουδών, η απουσία μέριμνας για τη φροντίδα των παιδιών, η έλλειψη χρηματοδότησης των σπουδών, τα προβλήματα προγραμματισμού, οι παιδαγωγικές μέθοδοι που δεν είναι κατάλληλες για ενήλικες, οι κοινωνικοί κανόνες που εμποδίζουν τη συμμετοχή στην εκπαίδευση των ενηλίκων, η έλλειψη ευκαιριών απασχόλησης μετά την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης και η οργάνωση της εργασίας³¹.

Οι Rubenson & Desjardins διακρίνουν τα εμπόδια συμμετοχής στη μάθηση σε άλλες δύο κατηγορίες: τα εξωτερικά και εσωτερικά εμπόδια. Τα εξωτερικά εμπόδια σχετίζονται με τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες και τις δυνατότητες των ενηλίκων να συμμετέχουν σε εκπαιδευτικά προγράμματα, ενώ τα εσωτερικά εμπόδια μάθησης σχετίζονται με τα πρότερα κοινωνικογνωστικά σχήματα, τις ισχύουσες πεποιθήσεις, το αξιακό σύστημα και τις αρνητικές ψυχολογικές παραμέτρους της προσωπικότητας των ενηλίκων (χαμηλή αυτοεκτίμηση, άγχος, φόβος για αποτυχία)³². Παρόμοια, ο Κόκκος υποστηρίζει πως οι περισσότεροι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι αντιμετωπίζουν εμπόδια στη μάθηση και τα εμπόδια αυτά επηρεάζουν την απόφαση τους για συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης. Τα εμπόδια στη μάθηση μπορεί να είναι εσωτερικά ή εξωτερικά. Τα εξωτερικά εμπόδια δυσκολεύουν την πρόσβαση των ενηλίκων εκπαιδευομένων στα προγράμματα εκπαίδευσης και συνήθως προκύπτουν από παράγοντες όπως: υποχρεώσεις και δεσμεύσεις, αντίξοοι φυσικοί και περιβαλλοντικοί παράγοντες, ακατάλληλο μαθησιακό κλίμα, κακές διαπροσωπικές σχέσεις κ.ά. Ωστόσο,

---

³⁰ Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, INE 2013, σελ. 39.

³¹ Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or a euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006, σελ. 9.

³² Σιδηρόπουλος Δημήτρης, *Εκπαίδευση ενηλίκων και εκπαίδευση από απόσταση: Νέες προκλήσεις για το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής*, Υ.Π.Δ.Β.Μ.Θ, 2013, σελ.11.

σημαντικότερα για τη διεργασία της μάθησης αναδεικνύονται τα εσωτερικά εμπόδια. Τα εσωτερικά εμπόδια αφορούν προϋπάρχουσες γνώσεις και αξίες που οφείλονται σε ψυχολογικούς παράγοντες³³. Θα μπορούσαμε να πούμε πως τα εξωτερικά εμπόδια περιλαμβάνουν τους ίδιους παράγοντες με τα δομικά εμπόδια ενώ τα εσωτερικά εμπόδια με τα προδιαθετικά που αναφέρθηκαν και πιο πάνω.

Η Cross επιχειρώντας να δομήσει ένα ολοκληρωμένο μοντέλο που να ερμηνεύει τη συμμετοχή των ενηλίκων σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες ενσωματώνοντας τα κίνητρα, τις προσδοκίες, τα χαρακτηριστικά και τα εμπόδια στη μάθηση, πρότεινε το μοντέλο της Αλυσίδας των Αντιδράσεων (Chain Of Response- COR). Στο μοντέλο αυτό η διερεύνηση της συμμετοχής των ενηλίκων σε εκπαιδευτικά προγράμματα εκκινεί από δύο εσωτερικούς παράγοντες του εκπαιδευόμενου: την αυτοαξιολόγηση και τις στάσεις έναντι της εκπαίδευσης. Οι στόχοι του εκπαιδευόμενου επηρεάζονται από αυτούς τους εσωτερικούς παράγοντες όπως και οι προσδοκίες ότι μέσω της συμμετοχής θα επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι. Οι προσδοκίες αυτές καθορίζονται από τις μεταβάσεις και τις αλλαγές στη ζωή του ενήλικου και την ανάληψη των απαιτούμενων δράσεων. Οι διαθέσιμες ευκαιρίες για προγράμματα, τα εμπόδια και η πληροφόρηση που διαθέτει ο ενήλικος καθορίζουν στη συνέχεια το αν θα συμμετάσχει τελικά σε μια εκπαιδευτική δραστηριότητα. Μπορούμε να συμπεράνουμε, λοιπόν, πως το θέμα δεν είναι η ύπαρξη ή όχι των εμποδίων αλλά η διαμόρφωση των όρων που επιτρέπει στο άτομο να τα υπερβεί ή όχι³⁴.

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε πως τα εμπόδια συμμετοχής ενηλίκων στην εκπαίδευση είναι πολλά και εντάσσονται σε διαφορετικές κατηγορίες. Πολλοί ερευνητές έχουν επιχειρήσει να τα κατηγοριοποιήσουν. Η Cross τα χωρίζει σε καταστασιακά, θεσμικά και προδιαθετικά, ενώ ο Κόκκος σε εσωτερικά και εξωτερικά εμπόδια. Τα εμπόδια συμμετοχής στη μάθηση είτε εκκινούν από το κοινωνικό οικονομικό και οικογενειακό υπόβαθρο των ενηλίκων συμμετεχόντων, που καθιστούν δύσκολη ή αδύνατη τη συμμετοχή τους, είτε από εσωτερικούς ψυχολογικούς παράγοντες. Η Cross με την αλυσίδα των αντιδράσεων υποστηρίζει πως οι εσωτερικοί παράγοντες που ωθούν τους ενήλικους να ξεπεράσουν τα εξωτερικά/δομικά εμπόδια είναι η υλοποίηση των στόχων και των προσδοκιών τους μέσω της εκπαίδευσης και συνέχισης των σπουδών τους.

---

³³Κόκκος Αλέξης, *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005, σελ. 90-91.

³⁴Κάραλης Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, INE 2013, σελ. 37-38.

2.3 Εμπόδια στην πρόσβαση και στη συνέχιση των σπουδών των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση

Στην ενότητα αυτή, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ποιοι είναι οι ώριμοι φοιτητές. Στον ορισμό των ενήλικων σπουδαστών, μια πρόσθετη δυσκολία δημιουργείται από το γεγονός ότι ο όρος «ενήλικος» έχει ορισθεί με διάφορους τρόπους. Στην περαιτέρω εκπαίδευση, οι ώριμοι φοιτητές θεωρούνται τα άτομα ηλικίας άνω των 19 ετών, ενώ στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ορίζονται ως άτομα ηλικίας άνω των 21 ετών όσον αφορά το προπτυχιακό επίπεδο. Σύμφωνα με τη Moore, το πανεπιστήμιο ορίζει τους ώριμους φοιτητές ως άτομα ηλικίας 21 και άνω κατά την είσοδο τους στο πανεπιστήμιο. Όμως ο ορισμός του "ώριμου φοιτητή" ως άτομο ηλικίας άνω των 21 ετών, δεν μπορεί να οδηγήσει σε χρήσιμες συγκρίσεις, εφόσον οι φοιτητές στις αρχές των '20 τους είναι πιθανό να έχουν περισσότερα κοινά με τους συμβατικούς φοιτητές παρά με εκείνους στην ηλικία των τριάντα, σαράντα ή πενήντα³⁵.

Ένας άλλος ορισμός για τους ώριμους φοιτητές είναι ο εξής: Ωριμοί φοιτητές ονομάζονται όσοι είναι πάνω από την ηλικία των 21 ετών και δεν πηγαίνουν στο πανεπιστήμιο κατευθείαν μετά το σχολείο ή το κολέγιο. Κάποιοι μπορεί να απέχουν αυτά τα χρόνια από την εκπαίδευση για να κάνουν εθελοντισμό ή και να ταξιδέψουν στον κόσμο, αλλά το 40% των ώριμων φοιτητών είναι πάνω από 30 και δεν μπορούσαν να συνεχίσουν τις σπουδές τους γιατί είχαν δουλειά, υποθήκη ή άλλες οικογενειακές ευθύνες³⁶. Όπως αναγράφεται και στο λεξικό του Collins, ώριμος φοιτητής ορίζεται ένα άτομο που αρχίζει τις σπουδές του στο πανεπιστήμιο ή κολέγιο αρκετά χρόνια μετά την αποχώρηση του από το σχολείο, έτσι ώστε να είναι μεγαλύτερος από ό, τι οι περισσότεροι από τους συμφοιτητές του³⁷. Ο Mc Millan στο λεξικό του ορίζει τον ώριμο φοιτητή ως κάποιον που αρχίζει τις σπουδές του σε κολέγιο ή πανεπιστήμιο αφού είναι 25 ετών και άνω³⁸.

---

³⁵McGivney Veronica, *Staying or Leaving the course: Non - Completion and Retention of Mature students in further and higher education*, National Institute of Adult Continuing Education, 1996, σελ.52.

³⁶Undergraduate Courses At University and College <https://www.ucas.com/ucas/undergraduate/getting-started/mature-students>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

³⁷Collins, English Dictionary, <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mature-student>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

³⁸McMillan, English Dictionary, <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/mature-student>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

Ο όρος ώριμος φοιτητής είναι ένας πολύπλοκος και αμφισβητούμενος όρος, που χρησιμοποιείται διαφορετικά σύμφωνα με τους σκοπούς των ερευνητών. Αυτοί που ξεκινούν τις σπουδές τους σε ηλικία άνω των 21 ετών θεωρούνται, μερικές φορές, ως ώριμοι φοιτητές. Άλλοι περιορίζουν την κατηγορία σ' αυτούς που εισέρχονται στην ανώτατη εκπαίδευση στην ηλικία άνω των 23 ετών (ο επίσημος πορτογαλικός ορισμός) ή άνω των 25 (ο επίσημος ορισμός στην Ισπανία). Ο McCune, το 2010, όρισε τους νεότερους ώριμους φοιτητές στην ηλικία των 21-30 και τους μεγαλύτερους ώριμους φοιτητές στην ηλικία των 31 ετών και άνω³⁹.

Οι ώριμοι φοιτητές χαρακτηρίζονται στη βιβλιογραφία ως άτομα που χρειάζονται να ξεπεράσουν μια σειρά από εμπόδια για να συμμετέχουν στην εκπαίδευση, τα οποία κυρίως εμφανίζονται κατά τη διάρκεια της μετάβασής τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Οι συγκρίσεις με τους νεότερους φοιτητές είναι αναπόφευκτες, κυρίως γιατί αυτές οι δύο ομάδες εμφανίζουν διαφορές στην κυρίαρχη στάση τους απέναντι στην ανώτατη εκπαίδευση. Όπως αναφέρει ο Bowl (2005), οι νεότεροι φοιτητές δίνουν προτεραιότητα στην ακαδημαϊκή τους ζωή, ενώ οι ώριμοι φοιτητές πρέπει να προσαρμόσουν τις σπουδές τους στις οικονομικές τους υποχρεώσεις, στη φροντίδα των παιδιών και στις προσδοκίες της οικογένειας. Τα εμπόδια που βιώνουν οι ώριμοι φοιτητές περιλαμβάνουν προσωπικούς παράγοντες, οικογενειακούς περιορισμούς, παράγοντες που σχετίζονται με την εργασία τους, αλλά και άλλους θεσμικούς παράγοντες. Πολλοί ερευνητές έχουν προσπαθήσει να ορίσουν ή να κατανοήσουν τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ώριμοι φοιτητές στη μαθησιακή διαδικασία με σκοπό να αναπτύξουν προτάσεις που μπορεί να οδηγήσουν τα πανεπιστήμια ή τους φορείς άσκησης πολιτικής να υιοθετήσουν τις απαραίτητες αλλαγές⁴⁰.

Σύμφωνα με την έρευνα της Burton (2011) τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι ώριμοι φοιτητές εξαρτώνται από τους εξής παράγοντες: προσωπικές και οικογενειακές δεσμεύσεις, κοινωνικοοικονομικούς, οικονομικούς και γεωγραφικούς. Όσον αφορά τις προσωπικές και οικογενειακές υποχρεώσεις, οι ώριμοι φοιτητές αναπτύσσουν στρατηγικές από πριν για να συμμετέχουν στην εκπαίδευση αλλά και να φέρουν σε πέρας τις σπουδές τους, ισορροπώντας τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις με τις ακαδημαϊκές. Στους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες εντοπίστηκαν πολλά

---

³⁹ Frago Antonio et al., *The transition of mature students to higher education: Challenging traditional concepts*, Studies in the Education of Adults Vol. 45, No 1, Spring 2013, σελ.70.

⁴⁰ Ο.π. σελ.70.

διαφορετικά εμπόδια σε αυτή την κατηγορία που μπορεί να εμποδίσουν την πρόσβαση των ενηλίκων σε τοπικές ευκαιρίες μάθησης και κατάρτισης. Περιλαμβάνουν παράγοντες όπως η φτώχεια, η ανεργία και οι μονογονεϊκές οικογένειες. Είναι σημαντικό να αναφερθεί πως, σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, ο οικονομικός παράγοντας δεν φάνηκε να αποτελεί σημαντικό εμπόδιο για τους ώριμους φοιτητές, καθώς υπάρχουν ευκαιρίες χρηματοδότησης και συγκεκριμένα στην Ουαλία δίνεται μια επιχορήγηση σε όλους τους φοιτητές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αντίθετα, οι γεωγραφικοί παράγοντες είναι πολύ σημαντικοί, καθώς η απόσταση των εκπαιδευόμενων από το μαθησιακό περιβάλλον επηρεάζει τη συμμετοχή τους στην εκπαίδευση. Αυτό συμβαίνει γιατί οι φοιτητές λόγω των οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρεώσεων, μπορεί να μην είναι σε θέση να παρακολουθήσουν τα μαθήματα που βρίσκονται σε πάρα πολύ μακρινή απόσταση από τη μόνιμη κατοικία τους και συνήθως επιλέγουν τη σχολή φοίτησής τους με κριτήριο την πιο εύκολη πρόσβασή τους σ' αυτήν⁴¹.

Οι Swain και Hammond διαπίστωσαν ότι οι πιο σημαντικοί περιορισμοί στη μάθηση των ώριμων φοιτητών είναι η ύπαρξη οικογένειας και ιδιαίτερα όταν υπάρχουν μικρά παιδιά, οι θέσεις εργασίας με υψηλή πίεση, μη υποστηρικτικοί σύντροφοι, προβλήματα υγείας και δυσκολίες με τη γλώσσα. Τέλος, είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η παρουσία μεμονωμένων παραγόντων δεν δημιουργεί απαραίτητα σοβαρό εμπόδιο, αλλά ο συνδυασμός αυτών μπορεί να δημιουργήσει εμπόδια που μπορεί να επηρεάσουν τη συμμετοχή των φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση με διάφορους τρόπους⁴².

Από όλα τα παραπάνω, φαίνεται πως οι ώριμοι φοιτητές αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια όσον αφορά στην πρόσβασή τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση αλλά δεν μπορούμε να αγνοήσουμε πως οι αυξημένες υποχρεώσεις τους μπορεί να επηρεάσουν και τη συνέχιση των σπουδών τους, εφόσον έχουν εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση. Υπάρχουν πολλοί τρόποι που ένας φοιτητής μπορεί να αποτύχει να ολοκληρώσει μια σειρά μαθημάτων: κάποιιοι εγγράφονται, αλλά ποτέ δεν ξεκινούν το μάθημα, κάποιιοι σταδιακά αποσύρονται, άλλοι παύουν να παρίστανται ή να κάνουν τις απαιτούμενες εργασίες, χωρίς να έχουν αποσυρθεί επίσημα. Μερικοί ολοκληρώνουν τις απαιτούμενες

---

⁴¹Burton Karen et al., *Journal of further and higher education*, Neath Port Talbot College, United Kingdom, published online 18/2/2011, downloaded by University of South Wales on 31/7/2015, σελ.31.

⁴²Fragoso Antonio et al., *The transition of mature students to higher education: Challenging traditional concepts*, Studies in the Education of Adults Vol. 45, No 1, Spring 2013, σελ. 70.

εργασίες, αλλά δεν πληρούν τα απαιτούμενα κριτήρια για να περάσουν στο επόμενο στάδιο και στη συνέχεια εγκαταλείπουν. Ο Kember κατέδειξε το εύρος των πιθανών διαδρομών της απόσυρσης ή παράτασης των σπουδών των ώριμων φοιτητών και προειδοποιεί ότι εάν τα ιδρύματα αποτυγχάνουν να τις διακρίνουν κατά την παρουσίαση των στοιχείων τους, τα στοιχεία τους θα έχουν περιορισμένη σημασία. Ωστόσο, ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα με τα ποσοστά αξιολόγησης της ολοκλήρωσης ή μη ολοκλήρωσης των σπουδών, είναι η ποικιλία των ορισμών που χρησιμοποιούνται από διάφορα ιδρύματα και κεντρικά όργανα γι' αυτό το θέμα. Αυτό καθιστά δύσκολη τη σύγκριση των επίσημων στατιστικών και θεσμικών μελετών, πολλές από τις οποίες συνήθως χρησιμοποιούν τον όρο «εγκατάλειψη» για να περιγράψουν οποιαδήποτε μορφή της απόσυρσης πριν την αναμενόμενη ημερομηνία ολοκλήρωσης μαθημάτων. Άλλοι συνηθισμένοι όροι είναι: μη-παραμονή, μη συνέχιση και μη ολοκλήρωση. Οι όροι αυτοί συνήθως ορίζονται με διαφορετικούς τρόπους⁴³.

Επιπλέον, τα χαρακτηριστικά των φοιτητών έχουν σχέση με τα ποσοστά παραμονής και μη ολοκλήρωσης των σπουδών τους. Οι Woodley και Parlett (1983) προσδιόρισαν το φύλο, την ηλικία, τα προηγούμενα εκπαιδευτικά προσόντα, το επάγγελμα και τον τόπο κατοικίας ως τους παράγοντες που συνδέονται με την ολοκλήρωση των σπουδών. Μια άλλη ανάλυση έδειξε ότι η ηλικία, το φύλο, και το αντικείμενο σπουδών ήταν σημαντικές μεταβλητές, παρόλο που «μπορεί να ενεργούν ως πληρεξούσια για άλλα χαρακτηριστικά για τα οποία δεν υπάρχουν στοιχεία». Οι Taylor και Jones (1989), στη μελέτη τους για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα σχετικά με τη σημασία των επαγγελματικών προσόντων για την είσοδο των ατόμων που μελετήθηκαν, σε κάποιο πανεπιστήμιο⁴⁴. Στη μελέτη που εμπλέκονται οι ώριμοι φοιτητές ο Bowl τους απεικονίζει ως απογοητευμένους συμμετέχοντες μέσα σε ένα αδιάφορο θεσμικό πλαίσιο. Η έρευνά του αυτή έδειξε ότι τα οικονομικά, θεσμικά εμπόδια και τα εμπόδια που προκύπτουν από την κοινωνική προέλευση τους, εμποδίζουν την πρόοδο των φοιτητών αυτών, παρά τη δέσμευση τους να χρησιμοποιήσουν την εκπαίδευση για να αλλάξουν τη ζωή τους⁴⁵.

---

⁴³McGivney Veronica, *Staying or Leaving the course: Non- Completion and Retention of Mature students in further and higher education*, National Institute of Adult Continuing Education, 1996, σελ.21

⁴⁴Ο.π. σελ.61.

⁴⁵Fragoso Antonio et al., *The transition of mature students to higher education: Challenging traditional concepts*, Studies in the Education of Adults Vol. 45, No 1, Spring 2013, σελ. 70.

Κάποιες μελέτες δείχνουν, επίσης, ότι υπάρχει κάποια διαφορά μεταξύ ώριμων και νεότερων φοιτητών στα ποσοστά παραμονής τους. Στην εκπαίδευση ενηλίκων, αρκετές έρευνες έχουν διαπιστώσει ότι οι νεότεροι φοιτητές είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν τα μαθήματα πριν από την ολοκλήρωσή τους, απ' ό,τι οι μεγαλύτεροι σε ηλικία φοιτητές. Μια μελέτη στα τμήματα ενηλίκων στο Κολλέγιο Luton, της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, υποστήριξε ότι η αύξηση της ηλικίας σημαίνει αυξημένη πιθανότητα ολοκλήρωσης. Ομοίως, ο Hamblin (1990) βρήκε το υψηλότερο ποσοστό των αποσύρσεων μεταξύ ατόμων ηλικίας 16-18 και το χαμηλότερο στα άτομα ηλικίας 40-60. Για παράδειγμα στο Wirral Metropolitan College, το 1993/94, πάνω από το 50 τοις εκατό των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα τις σπουδές τους ήταν ηλικίας 25 και πλέον. Το ίδιο έτος, η ηλικιακή ομάδα των 18 ετών υπολογίζονται περίπου στο 14% του συνόλου των φοιτητών στις εγγραφές, αλλά το 23% των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα τις σπουδές τους, ενώ η ομάδα των 19+ αντιπροσωπεύει το 86% του συνόλου των φοιτητών, αλλά μόλις το 77% των ατόμων που εγκαταλείπουν πρόωρα. Η έρευνα σε ορισμένα πανεπιστήμια έδειξε, επίσης, ότι οι ώριμοι εκπαιδευόμενοι είναι λιγότερο πιθανό να αποχωρήσουν από ότι οι νεότεροι φοιτητές⁴⁶. Βέβαια, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως σε κάθε χώρα οι συνθήκες και τα ποσοστά εγκατάλειψης ποικίλουν.

Ένας ακόμη παράγοντας για τη μη ολοκλήρωση των σπουδών είναι το φύλο. Οι διαφορές των φύλων στα ποσοστά ολοκλήρωσης και στις επιδόσεις έχουν εκ νέου μεταφερθεί σε όλους τους τομείς. Η μελέτη που διεξήχθη από τους Smith and Bailey, το 1993 κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι γυναίκες είχαν περισσότερες πιθανότητες να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους και να αριστεύσουν από τους άνδρες. Η διαπίστωση αυτή έχει σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιωθεί σε σπουδές τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στη μελέτη του για τους ώριμους φοιτητές, ο Ley Wood (1984) διαπίστωσε ότι οι γυναίκες είχαν περισσότερες πιθανότητες να αποφοιτήσουν από τους άνδρες και ήταν λιγότερο πιθανό να αποτύχουν στον ακαδημαϊκό χώρο: οι γυναίκες παρατηρούνται να έχουν καλές επιδόσεις σε όλη την κλίμακα ηλικίας και ιδιαίτερα στα 26-30. Οι άνδρες ηλικίας 26-30 παρατηρούνται να έχουν τις ίδιες επιδόσεις με αυτούς των 18-19 ετών. Όμως,

---

⁴⁶McGivney Veronica, *Staying or Leaving the course: Non- Completion and Retention of Mature students in further and higher education*, National Institute of Adult Continuing Education, 1996, σελ. 68-69.

μερικοί άνδρες ώριμοι φοιτητές, ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες, φαίνεται να έχουν πιο αυξημένες επιδόσεις⁴⁷.

Οι ώριμοι φοιτητές με χαμηλή κοινωνικοοικονομική προέλευση, μπορεί να εγκαταλείψουν συχνότερα τις σπουδές τους σε σχέση με τους άλλους φοιτητές, καθώς νιώθουν ότι δεν ταιριάζουν στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του πανεπιστημίου. Σύμφωνα με το θεωρητικό μοντέλο της εγκατάλειψης των σπουδών του Tinto (1975), η ακαδημαϊκή και κοινωνική ένταξη είναι ζωτικά συστατικά της παραμονής των ώριμων φοιτητών στο πανεπιστήμιο⁴⁸.

Από τα παραπάνω, μπορούμε να συμπεράνουμε πως οι ώριμοι φοιτητές, δηλαδή οι φοιτητές που δεν συνέχισαν τις σπουδές τους στο πανεπιστήμιο σε συμβατική ηλικία, αλλά επέστρεψαν στην εκπαίδευση σε ηλικία 25 ετών κι άνω, αντιμετωπίζουν πολλά εμπόδια και δυσκολίες όχι μόνο για τη συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα και στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και για την παραμονή τους σε αυτά. Αυτό μπορεί να οφείλεται στις αυξημένες υποχρεώσεις τους ή στη μη υπέρβαση των αρχικών τους εμποδίων. Παρόλα αυτά, οι ώριμοι φοιτητές και κυρίως οι γυναίκες παρατηρείται να έχουν χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης σπουδών από τους νεότερους συμφοιτητές τους. Επίσης παρατηρούμε πόσο σημαντική είναι η κοινωνική προέλευση των ώριμων φοιτητών και πώς λειτουργεί ανασταλτικά στη συμμετοχή και περάτωση των σπουδών τους. Η συμμετοχή και η συνέχιση των σπουδών για τους ώριμους φοιτητές, θα μπορούσαμε να πούμε, βασισμένοι σ' αυτά που έχουν αναφερθεί και σε προηγούμενα κεφάλαια, ότι εξαρτάται από οικονομικούς, οικογενειακούς και κοινωνικούς παράγοντες.

2.4 Συμπεράσματα

Όσα έχουν αναφερθεί στο κεφάλαιο αυτό αναδεικνύουν το πλήθος των εμποδίων που αντιμετωπίζει ένας ενήλικος για να συμμετάσχει στην ανώτατη εκπαίδευση. Τα εμπόδια αυτά διακρίνονται σε δομικά και προδιαθετικά. Τα πρώτα σχετίζονται με τις κοινωνικές

---

⁴⁷ McGivney Veronica, *Staying or Leaving the course: Non- Completion and Retention of Mature students in further and higher education*, National Institute of Adult Continuing Education, 1996, σελ. 70.

⁴⁸ Tones Megan, Fraser Jenny, Elder Ruth, White M. Katherine, *Supporting mature - aged students from a low socioeconomic background*, springer science + business media, published online: 17/2/2009, σελ.507.

και οικονομικές συνθήκες και γενικότερα με τους εξωτερικούς παράγοντες, ενώ τα προδιαθετικά με τη ψυχολογική κατάσταση του ατόμου και τις εσωτερικές του φοβίες.

Πιο συγκεκριμένα, οι ώριμοι φοιτητές, φοιτητές που εισάγονται στην ανώτατη εκπαίδευση σε μεγαλύτερη από τη συμβατική ηλικία και απείχαν κάποια χρόνια από την εκπαίδευση, συναντούν ποικίλα εμπόδια για την πρόσβαση τους στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και στη συνέχιση τους σ' αυτήν. Τα εμπόδια αυτά εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, κοινωνικοοικονομικούς, οικονομικούς, γεωγραφικούς, από την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο τους. Μερικά από τα κυριότερα εμπόδια είναι η ύπαρξη οικογένειας και κυρίως η ύπαρξη μικρών παιδιών, η εργασία και ο μη υποστηρικτικός σύντροφος.

Τα εμπόδια αυτά, όμως, παραμένουν και αφού εισαχθούν οι ενήλικοι στην ανώτατη εκπαίδευση. Πολλοί μπορεί να εγκαταλείψουν, λόγω των αυξημένων τους υποχρεώσεων και των συνθηκών που επικρατούν. Όμως, είναι αξιοσημείωτο πως σύμφωνα με έρευνες, οι ώριμοι φοιτητές είχαν τα χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης σπουδών. Αυτό θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε και στο ισχυρό κίνητρο και θέληση που τους διακατέχει, όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο.

Οι παράγοντες που δημιουργούν εμπόδια στους ώριμους φοιτητές στη μετάβαση και στην παραμονή τους στην ανώτατη εκπαίδευση, ποικίλουν. Όμως, πρέπει να δώσουμε έμφαση στην κοινωνική προέλευση και στο φύλο, ως εμπόδια συμμετοχής, εφόσον καταδεικνύουν ύπαρξη ανισοτήτων ευκαιριών στην εκπαίδευση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 Κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση

3.1 Εισαγωγή

Όπως αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι ενήλικες συναντούν εμπόδια για την συμμετοχή τους στην ανώτατη εκπαίδευση που οφείλονται σε διάφορους παράγοντες, όπως κοινωνικούς, οικονομικούς κ.ά. Αυτό το κεφάλαιο αφορά στις κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση. Αν, δηλαδή, η εκπαίδευση μπορεί να αμβλύνει τις ανισότητες που δημιουργούνται ή τις διαιωνίζει και τις διατηρεί. Στόχος είναι να αναδειχθεί κατά πόσο και αν έχουν όλοι τις ίδιες ευκαιρίες και αν συναντούν όλοι εμπόδια κατά τη συμμετοχή τους σ' αυτήν. Για να επιτευχθεί αυτό, θα γίνει μια αναφορά στη διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση, για ποιους λόγους παρατηρείται αυτό το φαινόμενο και πως επηρεάζει τους ώριμους φοιτητές. Επιπλέον, θα αναφερθούν τα εκπαιδευτικά συστήματα της Ελλάδας, της Αγγλίας και Ουαλίας ώστε να αναδειχθούν οι ανισότητες ευκαιριών μέσω της κρατικής και πανεπιστημιακής μέριμνας που προσφέρει κάθε χώρα για τους ώριμους φοιτητές και την πρόσβασή τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Παράλληλα, θα εξεταστεί αν και το φύλο επηρεάζει τη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση.

3.2 Η κοινωνική διάσταση και ο εκσυγχρονισμός της ανώτατης εκπαίδευσης

Η συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου μάθηση και στην ανώτατη εκπαίδευση εξαρτάται από πολλούς παράγοντες (κοινωνικούς λόγους, εσωτερικές ανάγκες, ανταμοιβές κ.ά.) και εμποδίζεται από ποικίλα αίτια όπως για παράδειγμα την έλλειψη χρόνου και χρημάτων, την έλλειψη ενδιαφέροντος και την κοινωνική τους προέλευση. Η εκπαίδευση από τα αρχικά της στάδια «διαπλάθει» τους νέους με στόχο τον προσανατολισμό τους στις θέσεις και τα επαγγέλματα που «χρειάζεται» ο κοινωνικός καταμερισμός εργασίας. Ο κοινωνικός αυτός καταμερισμός προκύπτει ως αποτέλεσμα των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και της κοινωνικής ιεραρχίας που δομούν την κοινωνία μας⁴⁹.

---

⁴⁹ Κάτσικας Χρήστος, Καββαδίας Κ. Γεώργιος, *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση: Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)*, GUTENBERG, παιδαγωγική σειρά, 1994, σελ. 67.

Η ανάπτυξη της εκπαίδευσης είναι στενά συνδεδεμένη με τα ιδεώδη της μαζικής δημοκρατίας. Οι μεταρρυθμιστές αποδίδουν ιδιαίτερη αξία στην εκπαίδευση για τις ευκαιρίες που δίνει στα άτομα να αναπτύξουν τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους. Η εκπαίδευση όμως, θεωρήθηκε και ως μέσον προώθησης της ισότητας. Η καθολική εκπαίδευση έχει ως στόχο την άμβλυνση των ανισοτήτων του πλούτου και της δύναμης, παρέχοντας στους νέους τις δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να βρουν μια καλή θέση στην κοινωνία. Όμως το ερώτημα μας είναι, αν και κατά πόσο είναι δυνατό αυτό να επιτευχθεί. Για την απάντηση αυτού του ερωτήματος έχουν γίνει πολλές κοινωνιολογικές έρευνες. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν πως η εκπαίδευση έχει την τάση να εκφράζει και να ενισχύει τις ανισότητες περισσότερο από όσο ενεργεί προς την κατεύθυνση της μείωσης τους. Μελέτες που έγιναν σε διάφορες χώρες έδειξαν ότι η κοινωνική και οικογενειακή προέλευση αποτελούν τους κυριότερους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχολική επίδοση και αντικατοπτρίζονται έτσι στα μεταγενέστερα εισοδηματικά επίπεδα⁵⁰.

Πλήθος εμπειρικών και θεωρητικών μελετών προσπαθούν να εντοπίσουν τους παράγοντες που επέβαλαν τη διεύρυνση συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση και να διερευνήσουν τις συνέπειες που έχει σε σχέση με τον διττό της στόχο, να συμβάλει, δηλαδή, στην οικονομική ανάπτυξη και στην ενίσχυση της ισότητας των ευκαιριών, ως προς την πρόσβαση σ' αυτήν. Οι διαπιστώσεις που καταλήγουν είναι κοινές και είναι: η διεύρυνση της συμμετοχής εντάσσεται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου συνόλου αλλαγών που ανασυγκροτούν τις οργανωτικές δομές και τις λειτουργίες της ανώτατης εκπαίδευσης και επιβάλλονται από πολιτικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες και η επίσημη αιτιολόγηση της πολιτικής για τη διεύρυνση της συμμετοχής βασίζεται στην επικρατούσα τεχνοκρατική θεώρηση, που έχει ως υπόβαθρο τη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου. Σύμφωνα με αυτήν, η διεύρυνση της συμμετοχής και η επέκταση της εκπαίδευσης αποτελούν οικονομική και κοινωνική επένδυση⁵¹. Οι επιλογές των ενηλίκων εξαρτώνται από παράγοντες, όπως είναι το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο, οι δομές των ευκαιριών, οι κοινωνικές σχέσεις που διαφοροποιούνται στο χώρο και στο χρόνο. Επομένως, η συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση δεν μπορεί να γίνει κατανοητή από μια στενή οικονομική σκοπιά.

---

⁵⁰ Giddens Anthony, *Κοινωνιολογία*, Μετάφραση Τσαούσης Δ., εκδόσεις Gutenberg, 2002, σελ 552.

⁵¹ Σιάνου- Κύργιου Ελένη, *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες, Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη εκπαίδευση* (1997-2004), Μεταίχμιο, 2005, σελ. 15.

Χρειάζεται να συνδεθεί με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, τις εκπαιδευτικές διαδρομές και τις τροχιές ζωής των εκάστοτε ατόμων⁵².

Συγκεκριμένα, οι ώριμοι φοιτητές αποτελούν ένα σημαντικό ποσοστό της ανώτατης εκπαίδευσης. Για παράδειγμα, στην Αυστραλία εκτιμάται ότι το 38% που συμμετέχουν σε προπτυχιακά προγράμματα είναι φοιτητές ηλικίας άνω των 21 ετών. Όπως έχει ήδη αναφερθεί ο ορισμός του ώριμου φοιτητή ποικίλει, η ηλικία των 25 ετών έχει χρησιμοποιηθεί ως το καταλληλότερο σημείο προσδιορισμού του. Αυτός ο ορισμός βασίζεται στις σημαντικές διαφορές στις συνθήκες ζωής μεταξύ των μαθητών ηλικίας κάτω των 25 ετών, οι οποίοι ορίζονται ως παραδοσιακοί φοιτητές και άνω των 25 ετών που ορίζονται ως ώριμοι φοιτητές. Σε σύγκριση με τους παραδοσιακούς φοιτητές, οι ώριμοι φοιτητές είναι πιο πιθανό να ζουν μακριά από το πατρικό τους σπίτι με έναν σύντροφο και να έχουν παιδιά. Αυτές οι περιστάσεις επιβάλλουν πρόσθετες οικονομικές απαιτήσεις και χρόνο, που θα μπορούσαν να εμποδίσουν τους ώριμους φοιτητές να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους⁵³.

Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι οι ώριμοι φοιτητές δείχνουν ακαδημαϊκή επίδοση που ισούται ή είναι ανώτερη από εκείνη των παραδοσιακών φοιτητών. Σύμφωνα με τον Richardson (1995), η ανώτερη ακαδημαϊκή επίδοση των ώριμων φοιτητών οφείλεται στην εμπειρία της ζωής τους, που τους προδιαθέτει να υιοθετήσουν μια πιο βαθιά προσέγγιση της μάθησης. Ωστόσο, ενώ οι ώριμοι φοιτητές έχουν τη δυνατότητα να πετύχουν στο πανεπιστήμιο, οι οικονομικές και οικογενειακές ευθύνες αποτελούν εμπόδια στο να σπουδάσουν και αυτό μπορεί να οδηγήσει στην παραίτηση. Τα εμπόδια είναι πιθανό να ενταθούν στους ώριμους φοιτητές από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά στρώματα, που είναι απίθανο να έχουν προχωρήσει κατευθείαν από το γυμνάσιο στην περαιτέρω εκπαίδευση. Στην Αυστραλία, άτομα με χαμηλή κοινωνικοοικονομική προέλευση ορίζονται τα άτομα που κατοικούν σε περιοχές με το χαμηλότερο εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο, όπως καθορίζεται από το Δείκτη Εκπαίδευσης και Απασχόλησης, της Αυστραλιανής Στατιστικής Υπηρεσίας. Οι παράγοντες που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της κοινωνικοοικονομικής

---

⁵²Σιάνου Ελένη, *Συμμετοχή των ενηλίκων στο ΕΑΠ: Η ανάγκη για μια κοινωνιολογική προσέγγιση της δια βίου εκπαίδευσης*, *Open education - The journal for open and distance education and educational technology*, vol.6, 2010,σελ. 170.

⁵³ Tones Megan, Fraser Jenny, Elder Ruth, White M. Katherine, *Supporting mature - aged students from a low socioeconomic background*, *springer science + business media*, published online: 17/2/2009, σελ.506.

κατάστασης, περιλαμβάνουν το εκπαιδευτικό και επαγγελματικό επίπεδο, την παρακολούθηση και συμμετοχή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε περιοχές με πιο χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό υπόβαθρο και το οικογενειακό εισόδημα⁵⁴.

Οι φοιτητές με χαμηλή κοινωνικοοικονομική προέλευση υστερούν όσον αφορά τη μετάβασή τους στην ανώτατη εκπαίδευση, τη συμμετοχή τους, την παραμονή τους και την επιτυχία τους σ' αυτήν, συγκριτικά με τους φοιτητές με μεσαία ή ανώτερη κοινωνική προέλευση. Οι φοιτητές με χαμηλή κοινωνικοοικονομική προέλευση συνήθως κατοικούν σε πιο απομακρυσμένες περιοχές, έχουν χαμηλά εισοδήματα και συναναστρέφονται άτομα που και αυτά έχουν περιορισμένες ευκαιρίες για επαγγελματική εξέλιξη. Η μόνη ευκαιρία για να ξεφύγουν από τα προκαθορισμένα γι' αυτούς είναι να συμμετέχουν στην ανώτατη εκπαίδευση σε ώριμη ηλικία⁵⁵.

Σύμφωνα με την θεωρία του λειτουργισμού, η διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση προωθεί την ισότητα, γιατί σηματοδοτεί τη μετάβαση στη μαζική ανώτατη εκπαίδευση που παύει να είναι κλειστή και δομημένη έτσι ώστε να εξυπηρετεί τα συμφέροντα και να προστατεύει τα προνόμια των κοινωνικών ελίτ. Καταργούνται οι δομικοί περιορισμοί του παρελθόντος και παρέχονται ευκαιρίες σ' αυτούς που έχουν τις ικανότητες, χωρίς η κοινωνική τους προέλευση να έχει κάποια σημασία ώστε να ωφεληθούν από τη φοίτηση τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Μ' αυτόν τον τρόπο πολλαπλασιάζονται οι ευκαιρίες για την άσκηση προνομιούχων επαγγελμάτων και κατά συνέπεια η ανοδική κοινωνική κινητικότητα. Παράλληλα διασφαλίζονται η κοινωνική δικαιοσύνη και η κοινωνική συνοχή, όπως υποστηρίζεται από τον Parsons. Η διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση και η πρόσληψη των εργαζομένων με βάση τις ικανότητες και την αποδοτικότητά τους, συντελούν στην αξιοκρατική κατανομή των ευκαιριών στην εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας⁵⁶.

Αντίθετοι με τη θεωρία του λειτουργισμού είναι τόσο οι μαρξιστές όσο και οι βεμπεριανοί θεωρητικοί, εφόσον επισημαίνουν ότι η θεωρία του λειτουργισμού είναι μονομερής και αποτιμά τη συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση σε σχέση με τις ευκαιρίες πρόσβασης. Δεν δίνει έμφαση στην ποιότητα των εκπαιδευτικών εμπειριών

---

⁵⁴ Tones Megan, Fraser Jenny, Elder Ruth, White M. Katherine, *Supporting mature - aged students from a low socioeconomic background*, springer science + business media, published online: 17/2/2009, σελ.506.

⁵⁵ Ο.π. σελ.506.

⁵⁶ Σιάνου - Κύργιου Ελένη, *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες, Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη εκπαίδευση* (1997-2004), Μεταίχμιο, 2005, σελ. 21-22.

και τους μηχανισμούς που κατανέμουν άνισα τα άτομα με διαφορετική κοινωνική προέλευση στην εσωτερικά διαφοροποιημένη ανώτατη εκπαίδευση και νομιμοποιούν την αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων. Επίσης, ο λειτουργισμός δεν δίνει έμφαση στην άνιση συμμετοχή των ατόμων με διαφορετική κοινωνική προέλευση στην ανώτατη εκπαίδευση ως κοινωνικό πρόβλημα, αλλά ως μια φυσιολογική πλευρά μιας λειτουργικής κοινωνίας. Οι Aronowitz και De Fazio επισημαίνουν πως η τεχνολογική και η επιστημονική επανάσταση μεταμορφώνουν τη φύση των επαγγελμάτων και των διοικητικών απασχολήσεων και οδηγούν στη μαζική προλεταριοποίηση και την ανεργία. Μόνο μια μικρή ελίτ, που διαθέτει υψηλού επιπέδου προσόντα, έχει τη δυνατότητα να ασκεί επαγγέλματα που προσφέρουν υλικά και συμβολικά οφέλη, να διατηρεί την προσωπική της αυτονομία και να απολαμβάνει την αυτοεκπλήρωση μέσω της εργασίας⁵⁷.

Οι κοινωνικές ανισότητες συντηρούνται και αναπαράγονται μέσα από ένα παράδοξο συνδυασμό ευκαιριών και περιορισμών. Οι περισσότερες έρευνες καταλήγουν στο παραπάνω συμπέρασμα μέσα από δύο σημαντικά ευρήματα. Πρώτον, η πολιτική για τη διεύρυνση της συμμετοχής πολλαπλασιάζει τις ευκαιρίες πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά από αυτές επωφελούνται σε μεγαλύτερο βαθμό αυτοί που προέρχονται από πιο εύπορες οικογένειες ή από οικογένειες με επαγγέλματα κύρους. Δεύτερον, η πολιτική για τη διεύρυνση της συμμετοχής προσφέρει περισσότερες, αλλά άνισες ευκαιρίες, η αξιοποίηση των οποίων βρίσκεται σε άμεση συνάφεια με το οικονομικό και κοινωνικό υπόβαθρο των υποψηφίων. Η συντήρηση των κοινωνικών ανισοτήτων αποδίδεται σε ποικίλους παράγοντες. Ένας από αυτούς είναι η αλλαγή της θέσης των γυναικών μετά τη δεκαετία του 1960, οπότε προέκυψε η οικονομική ανάγκη να ενσωματωθούν στο εργατικό δυναμικό. Η αλλαγή αυτή επέτρεψε την υψηλή συμμετοχή τους στην ανώτατη εκπαίδευση και στην αγορά εργασίας, έστω και σε καθεστώς διάκρισης σε σχέση με τους άνδρες. Ο παράγοντας, όμως, που έχει πρωτεύοντα ρόλο στην αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων είναι η ενδυνάμωση της εσωτερικής διαφοροποίησης στην ανώτατη εκπαίδευση, που συνοδεύει τη διεύρυνση της συμμετοχής.⁵⁸

---

⁵⁷Σιάνου - Κύργιου Ελένη, *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες: Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη εκπαίδευση* (1997-2004), Μεταίχμιο, 2005, σελ. 23-24.

⁵⁸Ο.π. σελ. 28-30.

Σύμφωνα με όσα αναπτύχθηκαν παραπάνω, καταδείχθηκε ύπαρξη των ανισοτήτων στην εκπαίδευση ως αντανάκλαση αλλά και αφετηρία των αντίστοιχων κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς και ο ρόλος της κοινωνικής προέλευσης των ενηλίκων ως ανασταλτικός παράγοντας συνέχισης στην ανώτατη εκπαίδευση. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε πως παρόλο που έχει παρατηρηθεί διεύρυνση συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση, ανεξαρτήτως κοινωνικού και οικονομικού υπόβαθρου, οι ανισότητες στην εκπαίδευση συνεχίζουν να κυριαρχούν, είτε όσον αφορά την πρόσβαση και συνέχιση των σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση ή ακόμα και στην επιλογή της σχολής από τους υποψηφίους.

3.3 Η συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση

Η ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη από το έτος 2000 και μετά έχει την τάση να επεκτείνει τον αριθμό των φοιτητών της και αυτός να αυξάνεται κατά μέσο όρο σε ποσοστό της τάξεως 25%. Η συγκεκριμένη διαδικασία μαζικοποίησης αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που συνδέεται με τη μετάβαση προς κοινωνίες βασισμένες στη γνώση και δημιουργεί νέες προκλήσεις για την Ευρώπη. Οι προκλήσεις αυτές αναγνωρίζονται στο πλαίσιο του προγράμματος εκσυγχρονισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπογραμμίζει την ανάγκη μεταρρύθμισης των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης της Ευρώπης ώστε να συμβάλει πιο αποτελεσματικά στην κατάρτιση και επανακατάρτιση των πολιτών μέσα στα πλαίσια μια ταχέως μεταβαλλόμενης κοινωνίας και οικονομίας βασισμένης στη γνώση. Αυτό το φαινόμενο σχετίζεται παράλληλα και με την κοινωνική διάσταση του θέματος, όπου προβλέπεται ένα ευρύ πεδίο δραστηριότητας κατάρτισης πολιτικών, που στόχο έχουν τη διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση ώστε να αντανακλάται η ποικιλομορφία του πληθυσμού μιας χώρας⁵⁹.

Πιο συγκεκριμένα, στην Ελλάδα, η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτικών που εφαρμόζουν οι κυβερνήσεις και αποσκοπούν στη συνολική μεταρρύθμισή της. Η ανάλυση των πολιτικών που ακολουθούνται και εφαρμόζονται οδηγούν σε δύο διαπιστώσεις. Αυτές είναι οι πολιτικές ομοιότητες αλλά

---

⁵⁹ EURYDICE, *Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη: Χρηματοδότηση και Κοινωνική Διάσταση*, Ευρωπαϊκή Διάσταση, 2011, σελ.59.

και οι διαφορές με τις αντίστοιχες πολιτικές που κυριαρχούν στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη όσον αφορά τους στόχους, τις πρακτικές και τις συνέπειές τους. Οι ομοιότητες αποτελούν σαφή ένδειξη της βούλησης των κυβερνήσεων για τη σύγκλιση προς τις πολιτικές της ΕΕ, βασική προτεραιότητα των οποίων είναι η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Αντίθετα οι διαφορές αποδεικνύουν πως οι εθνικές πολιτικές επηρεάζονται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κράτους, κυρίως όμως από τα χαρακτηριστικά και τις λειτουργίες του Πανεπιστημίου όπως αυτές διαμορφώθηκαν κατά την ιστορική εξέλιξή του, η οποία δεν έχει ομοιότητες με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη. Άρα, συμπεραίνουμε πως η διαμόρφωση πολιτικών κάθε χώρας επηρεάζεται από την εκάστοτε ιστορία της, τις ιδιαιτερότητες του κάθε κράτους και από τις μεταβαλλόμενες οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις⁶⁰.

Όσον αφορά στη συμμετοχή των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση, είναι σημαντικό να αναφερθούμε στο σύστημα εισαγωγής τους σε κάποιες Ευρωπαϊκές χώρες, όπως για παράδειγμα στην Αγγλία και την Ουαλία, αλλά και στην Ελλάδα και να εντοπίσουμε τις διαφορές, καθώς και τι επιδράσεις μπορεί να έχουν και αν αποτελούν εμπόδιο για την εισαγωγή τους στην ανώτατη εκπαίδευση. Η Αγγλία και η Ουαλία ακολουθούν άλλη πολιτική εισαγωγής των ενηλίκων στα ανώτατα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα. Καθώς διαβάζουμε για τον τρόπο εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση αυτών των χωρών, παρατηρούμε τους όρους ανώτατη εκπαίδευση και περαιτέρω εκπαίδευση. Ποιες είναι όμως οι διαφορές τους; Τα κολλέγια περαιτέρω εκπαίδευσης είναι ένας διακριτός εκπαιδευτικός τομέας στο Ηνωμένο Βασίλειο, ο οποίος τοποθετείται μετά το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και πριν την ανώτατη εκπαίδευση. Έχουν ένα ευρύ φάσμα διδασκαλίας, που περιλαμβάνει επαγγελματικά και ακαδημαϊκά μαθήματα, που περιλαμβάνουν τα πτυχία Α επιπέδου και πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση. Η ανώτατη εκπαίδευση αναφέρεται στην εισαγωγή των ενδιαφερομένων σε πανεπιστήμια⁶¹.

Στην Αγγλία και την Ουαλία, η μετα-υποχρεωτική εκπαίδευση παρέχεται στα λεγόμενα *sixth form* σχολεία της περαιτέρω εκπαίδευσης. Για τη φοίτηση στα σχολεία αυτά δεν υπάρχουν επίσημες τυπικές προϋποθέσεις, καθώς τα σχολεία θέτουν τις δικές

---

⁶⁰ Σιάνου - Κύργιου Ελένη, *Από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας: Όψεις των κοινωνικών ανισοτήτων*, Μεταίχμιο, 2010, σελ.102-103.

⁶¹ Reay Diane, *Class authenticity and the transition to higher education for mature students: The sociological review*, Blackwell, 2002, σελ. 415.

τους προϋποθέσεις εισαγωγής. Η φοίτηση οδηγεί στο Γενικό Πιστοποιητικό Εκπαίδευσης Ανώτερου Επιπέδου (General Certificate of Education Advanced-level examinations - GCE A-levels) και αποτελεί την κύρια οδό για την Ανώτατη Εκπαίδευση. Όσον αφορά τους ενήλικες, στην Αγγλία και στην Ουαλία η εκπαίδευση ενηλίκων θεωρείται ως ιδιαίτερα σημαντική βαθμίδα του εκπαιδευτικού συστήματος. Η εκπαίδευση μπορεί να γίνει είτε με πλήρες είτε με μερικό ωράριο και παρέχεται στα κολλέγια μετα-υποχρεωτικής εκπαίδευσης τα οποία παραδοσιακά παρέχουν μαθήματα επαγγελματικής φύσης, αλλά συνεχώς αυξάνουν την παροχή ακαδημαϊκών προσόντων⁶². Για παράδειγμα στο Doncaster Metropolitan Institute of Higher Education, που βρίσκεται στην Αγγλία δίνεται η ευκαιρία στους ώριμους φοιτητές να εισαχθούν στο πανεπιστήμιο χωρίς να έχουν τα τυπικά ακαδημαϊκά προσόντα και χωρίς εξετάσεις. Μάλιστα υποστηρίζουν πως ο τρόπος εισαγωγής δεν σχετίζεται με τις επιδόσεις των φοιτητών στη συνέχεια⁶³. Τα περισσότερα ιδρύματα στην Ουαλία και στην Αγγλία, δέχονται αιτήσεις και από υποψηφίους άνω των 21 ετών και συχνά εφαρμόζουν πιο χαλαρές προϋποθέσεις εισαγωγής εάν ο υποψήφιος δείξει τον απαιτούμενο ζήλο και την καταλληλότητα του για τον τομέα σπουδών που επιθυμεί. Ολοένα και περισσότερα πανεπιστήμια παρέχουν μαθήματα βάσει ενοτήτων ή με μερικό ωράριο, και πολλά επίσης αναγνωρίζουν ακαδημαϊκές μονάδες βάσει προηγούμενων σπουδών ή και γνώσεων που έχουν αποκτηθεί άτυπα μέσω της εργασίας ή άλλων εμπειριών (Accreditation of Prior Learning - APL ή Accreditation of Prior Experiential Learning - APEL). Τα προπαρασκευαστικά μαθήματα μπορούν επίσης να εξασφαλίσουν την είσοδο στην τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα μαθήματα αυτά παρέχονται από κολλέγια που αποσκοπούν στο να προετοιμάσουν σπουδαστές χωρίς ακαδημαϊκά προσόντα για την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Τα μαθήματα απευθύνονται κυρίως στους σπουδαστές άνω των 21 ετών και σχεδιάζονται και παραδίδονται έτσι ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες τους. Όμως, σε όλα τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα των χωρών αυτών, καταβάλλονται δίδακτρα⁶⁴.

---

⁶² Dynot, Dynamic Online tool for Guidance, http://www.dynot.net/index.php?option=com_content&task=view&lang=el&id=44, (πρόσβαση στις 8/4/2015).

⁶³ Wood Bill, *Mature students in higher education, assessment & evaluation in higher education*, published online 28/7/2006, Doncaster Metropolitan Institute of higher education, σελ. 211-212.

⁶⁴ British Council, education UK, <http://www.educationuk.org/global/sub/higher-education>, (πρόσβαση στις 7/8/2015), σελ.18.

Στην Ελλάδα το σύστημα εκπαίδευσης και ο τρόπος εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση ακολουθεί την παρακάτω πορεία. Η Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα παρέχεται σε δύο κύκλους: την υποχρεωτική (κατώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση για μαθητές 12-15 ετών και τη μετα-υποχρεωτική (ανώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η μετα-υποχρεωτική (ανώτερη) Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, σύμφωνα με τη μεταρρύθμιση του 1997, περιλαμβάνει δύο τύπους σχολείων: τα Ενιαία Λύκεια και τα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ). Η διάρκεια φοίτησης στα Ενιαία Λύκεια είναι τριετής και στα Επαγγελματικά Λύκεια διετής (α' κύκλος σπουδών) ή τριετής (β' κύκλος σπουδών), ενώ δεν αποκλείονται αμοιβαίες μετακινήσεις από τον ένα τύπο σχολείου στον άλλο. Εκτός από τα ημερήσια Γυμνάσια, Λύκεια και ΕΠΑΛ λειτουργούν επίσης και Εσπερινά Λύκεια. Στη μετα-υποχρεωτική Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση περιλαμβάνονται και τα Ινστιτούτα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΙΕΚ), τα οποία προσφέρουν επίσημη αλλά αδιαβάθμητη εκπαίδευση. Τα ιδρύματα αυτά χαρακτηρίζονται αδιαβάθμητα γιατί δέχονται αποφοίτους τόσο του Γυμνασίου όσο και του Λυκείου, ανάλογα με τις επιμέρους ειδικότητες που προσφέρουν⁶⁵. Η Τριτοβάθμια Εκπαίδευση παρέχεται σε δύο παράλληλους τομείς: τον πανεπιστημιακό τομέα και τον ανώτατο τεχνολογικό τομέα. Η διάρκεια σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι 8-12 εξάμηνα. Η εισαγωγή των φοιτητών εξαρτάται από την επίδοσή τους στις εξετάσεις που γίνονται σε εθνικό επίπεδο στη Γ' τάξη Λυκείου σε έξι μαθήματα γενικής παιδείας και κατεύθυνσης, που εξετάζονται σε θέματα πανελλαδικού επιπέδου, συμπεριλαμβανομένης της προφορικής βαθμολογίας κατά 30% και της γραπτής βαθμολογίας κατά 70%. Δικαίωμα εισαγωγής σε ορισμένο αριθμό θέσεων των ΤΕΙ έχουν και οι απόφοιτοι των Επαγγελματικών Λυκείων (ΕΠΑΛ). Βασική προϋπόθεση για την εισαγωγή στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Πανεπιστήμιο) είναι η κατοχή του απολυτηρίου του Ενιαίου Λυκείου, ενώ ο αριθμός των φοιτητών που εισάγονται σε κάθε τμήμα των πανεπιστημίων και των ΤΕΙ καθορίζεται από το υπουργείο Παιδείας σε ετήσια βάση. Δυνατότητα εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση, χωρίς εξετάσεις, έχουν και όσοι έχουν υπερβεί το 23ο έτος της ηλικίας τους μέσω των εναλλακτικών μορφών Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης του ΕΑΠ. Όσον

---

⁶⁵Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-typoy/298-uncategorised/299-to-ekpaideytiko-systima>, (πρόσβαση στις 4/8/2015).

αφορά την εισαγωγή των ενηλίκων σε συμβατικά Πανεπιστήμια, η μόνη λύση είναι, σύμφωνα με τα παραπάνω, οι πανελλαδικές εξετάσεις⁶⁶.

Στη χώρα μας λειτουργούν, επίσης, και τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ). Τα ΣΔΕ παρέχουν τη δυνατότητα σε ενήλικες, 18 ετών και άνω, που δεν έχουν ολοκληρώσει την εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση, να συνεχίσουν τις σπουδές τους και να αποκτήσουν τίτλο ισότιμο με το απολυτήριο του Γυμνασίου (νόμος 2525/97). Η διάρκεια της φοίτησης είναι 18 μήνες (δύο σχολικά έτη) και οι ώρες διδασκαλίας 25 την εβδομάδα. Τα μαθήματα γίνονται απογευματινές ώρες από Δευτέρα έως Παρασκευή. Το πρόγραμμα των ΣΔΕ, που συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και το Ελληνικό Δημόσιο, ξεκίνησε στην Ελλάδα το 2000 με τη λειτουργία του πρώτου ΣΔΕ στο Περιστέρι, και στηρίχτηκε σε τρεις βασικές αρχές: ευέλικτο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που προσαρμόζεται στις ικανότητες και στις ανάγκες των εκπαιδευομένων εξασφαλίζοντας έτσι την ενεργό συμμετοχή τους, υποστήριξη τους σε όλους τους τομείς που αντιμετωπίζουν δυσκολίες και το εκπαιδευτικό προσωπικό και οι συμβουλευτικές υπηρεσίες που είναι σε θέση να ανταποκρίνονται στην πολυπλοκότητα των καθηκόντων των οποίων αναλαμβάνουν. Ένα μεγάλο ποσοστό των αποφοίτων των ΣΔΕ συνεχίζει στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης, συμβατικά λύκεια ή συνήθως εσπερινά και μερικοί έχουν προχωρήσει στο Πανεπιστήμιο⁶⁷.

Το Επαγγελματικό Λύκειο είναι Σχολείο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης που δεν ανήκει στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Μπορεί κάποιος να επιλέξει να εγγραφεί στο Ημερήσιο Επαγγελματικό Λύκειο, υπό την προϋπόθεση να είναι 15 ετών και να έχει απολυτήριο Γυμνασίου ή στο Εσπερινό Επαγγελματικό Λύκειο με την προϋπόθεση να έχει απολυτήριο γυμνασίου, να είναι 15 ετών και να εργάζεται⁶⁸.

Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες που απευθύνονται σε ενηλίκους στην Ελλάδα κατηγοριοποιούνται ως εξής: στην τυπική εκπαίδευση που απευθύνεται σε ενηλίκους, που παρέχεται από επίσημους εκπαιδευτικούς φορείς (Τριτοβάθμια Εκπαιδευτικά Ιδρύματα) και παρέχει αναγνωρισμένους τίτλους σπουδών, αλλά δε συγκαταλέγεται

⁶⁶Dynot, Dynamic Online Tool for guidance, http://www.dynot.net/index.php?option=com_content&task=view&lang=el&id=45, (πρόσβαση στις 24/6/2015).

⁶⁷ Ίδρυμα νεολαίας και δια βίου μάθησης, <http://www.inedivim.gr/index.php/sde>, (πρόσβαση στις 27/4/2015).

⁶⁸ΕΟΠΠΕΠ, http://www.eoppep.gr/teens/index.php/spoudes_meta_to_gymnasio/109-epal_trexon, (πρόσβαση στις 27/4/2015).

στην εκπαίδευση ενηλίκων. Η δεύτερη κατηγορία είναι η τυπική εκπαίδευση ενηλίκων, που παρέχεται από επίσημους εκπαιδευτικούς φορείς μετά την αρχική εκπαίδευση, οπότε συγκαταλέγεται στην εκπαίδευσή ενηλίκων (Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας) και τέλος, στη μη τυπική εκπαίδευση ενηλίκων που παρέχεται μετά την αρχική εκπαίδευση μέσα σε εκπαιδευτικούς φορείς ή μη, που όμως παρέχουν εκπαίδευση, αλλά δεν ανήκουν στο επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα⁶⁹.

Φαίνεται, λοιπόν, από τα παραπάνω, πως ενώ σε άλλες χώρες της Ευρώπης, όπως στην Αγγλία ή την Ουαλία κυριαρχεί ένα κλίμα για την διεύρυνση της συμμετοχής και εξασφάλιση της ποικιλομορφίας στην ανώτατη εκπαίδευση, κάθε χώρα ακολουθεί τις δικές της πολιτικές σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητές της. Στην Ελλάδα παρατηρούμε πως δεν υπάρχει κάποιο μέτρο για την εισαγωγή των ενηλίκων, που είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στην ανώτατη εκπαίδευση, εκτός από το να δώσουν εισαγωγικές εξετάσεις σε εθνικό επίπεδο στο σχολείο. Άρα οι ευκαιρίες που δίνονται στους ενήλικες που θέλουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα είναι ελάχιστες και δεν υπάρχει κάποια διαφορετική μέριμνα γι' αυτούς, όπως συμβαίνει σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

3.4 Πρόσβαση και συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση σύμφωνα με το φύλο

Η εκπαίδευση είναι ένα θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα και παράλληλα ένας παράγοντας καθοριστικός για την επίτευξη των στόχων της ισότητας, της ανάπτυξης και της ειρήνης. Οι στόχοι αυτοί επιτυγχάνονται πρωτίστως μέσα από ένα εκπαιδευτικό σύστημα που δεν κάνει διακρίσεις και που είναι ανοιχτό σε όλους, ανεξαρτήτως φύλου, φυλής, εθνικότητας, γλώσσας, θρησκείας, κοινωνικής τάξης, ηλικίας και ικανότητας⁷⁰.

Η συμμετοχή στην εκπαίδευση, όσον αφορά το φύλο και τις ανισότητες που παρατηρούνται ακόμα και σήμερα στην πρόσβαση και τη συμμετοχή των γυναικών, είναι κρίσιμα ζητήματα που απασχολούν την παγκόσμια εκπαιδευτική κοινότητα. Η άρση αυτών των ανισοτήτων στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες, είναι απόρροια

---

⁶⁹Κόκκος Αλέξης, *Οι κοινωνικές διαθέσεις απέναντι στην τυπική εκπαίδευση και την εκπαίδευση ενηλίκων: Η περίπτωση της Ελλάδας*, 2004, Αθήνα, σελ. 2.

⁷⁰Μπελογιάννης Γιώργος, Κουγιουμουτζάκη Φωτεινή, Καλαματιανού Αγλαΐα, *Η συμμετοχή του φύλου στην ελληνική εκπαίδευση: Ένα κοινωνικό, πολιτικό, και πολιτισμικό ζητούμενο*, 5^ο διεπιστημονικό διεπανεπιστημιακό συνέδριο του Ε.Μ.Π, 2007, σελ. 1.

πρόσφατων ιστορικών και κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων. Στην Ελλάδα, η συμμετοχή του φύλου και στις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης εξαρτάται από τα κοινωνικά, πολιτικά και ιστορικά δεδομένα που διαμόρφωσαν τις εξελίξεις ως προς την πρόσβαση και τη συμμετοχή των γυναικών, καθώς και το πώς διαμορφώνεται σήμερα η εικόνα αναφορικά με τη συμμετοχή του φύλου⁷¹.

Η Ελλάδα δεν είναι η μοναδική χώρα που παρουσιάζονται τέτοιες ανισότητες σε βάρος των γυναικών. Οι γυναίκες στη Μεγάλη Βρετανία και τη Σκωτία βρίσκονται σε μειονεκτική θέση όσον αφορά την «αμοιβή, τις ευκαιρίες για εξέλιξη και την άνιση συμμετοχή στη δημόσια ζωή». Οι γυναίκες, ιδιαίτερα οι μόνες μητέρες και άτομα με χαμηλό εισόδημα, έχουν χαρακτηριστεί ως μερικές από τις μειονεκτούσες ομάδες που απαιτούν να γίνουν στόχος των στρατηγικών διά βίου μάθησης και της κοινωνικής ένταξης. Η αναφορά της ισότητας των ευκαιριών όσον αφορά το φύλο και τη δια βίου μάθηση στη Σκωτία αναγνωρίζει ότι αν και το φύλο είναι μόνο μια μεταβλητή λειτουργίας κατά την ισότητα των ευκαιριών και ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες αντιμετωπίζουν διακρίσεις στον τομέα αυτόν, οι γυναίκες είναι αυτές που φροντίζουν την οικογένεια και τα παιδιά και αποτελούν την πλειοψηφία των μόνων γονέων. Προκειμένου, λοιπόν, οι γυναίκες αυτές να μπορούν να συμμετέχουν στην εκπαίδευση και στη δια βίου μάθηση πρέπει να είναι προσαρμοσμένες στις ανάγκες τους⁷².

Τα εμπόδια στην πρόσβαση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για τις γυναίκες με δεσμεύσεις φροντίδας των παιδιών, είναι καλά τεκμηριωμένα. Παρόλο που αντιμετωπίζουν τα ίδια εμπόδια και άλλες αποκλεισμένες ομάδες, όπως τα οικονομικά προβλήματα και την αποξένωση από την εκπαίδευση, οι γυναίκες - μητέρες αντιμετωπίζουν πρόσθετους περιορισμούς, ως αποτέλεσμα των δεσμεύσεων της φροντίδας των παιδιών τους. Η Εθνική Συμβουλευτική Ομάδα του Ηνωμένου Βασιλείου Συνεχιζόμενης Εκπαίδευσης συνοψίζει τα εμπόδια όπως είναι ο χρόνος, το κόστος, η τοποθεσία, το εύρος και η προσβασιμότητα των ευκαιριών μάθησης και η έλλειψη επαρκούς υποστήριξης. Επιπλέον, η απουσία των διευθετήσεων για τη

---

⁷¹ Μπελογιάννης Γιώργος, Κουγιουμουτζάκη Φωτεινή, Καλαματιανού Αγλαΐα, *Η συμμετοχή του φύλου στην ελληνική εκπαίδευση: Ένα κοινωνικό, πολιτικό, και πολιτισμικό ζητούμενο*, 5^ο διεπιστημονικό διεπανεπιστημιακό συνέδριο του Ε.Μ.Π, 2007, σελ 1.

⁷² Lister Pam Green, *It's like you can't be a whole person, a mother who studies. Lifelong learning: Mature women students with caring commitments in social work education*, Social work education vol. 22, No. 2, 2003, Published online: 25 Aug 2010, London, σελ. 128.

μεταφορά και τη φροντίδα των παιδιών, δυσκολεύει τους γονείς με παιδιά σχολικής ηλικίας⁷³.

Όμως, στην Ελλάδα η ανισότητα στη δυνατότητα πρόσβασης των γυναικών σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες για ένα μεγάλο διάστημα, έχει κατά ένα μεγάλο μέρος αρθεί, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η συμμετοχή των γυναικών υπερβαίνει την αντίστοιχη των ανδρών. Σ' αυτό συνέβαλαν, αφενός η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 που ήρε τα τυπικά εμπόδια πρόσβασης των γυναικών και αφετέρου οι κοινωνικοί αγώνες για την υπέρβαση των στερεότυπων αντιλήψεων μέσω των οποίων θέτονταν υπό αμφισβήτηση η σημασία της εκπαίδευσης των γυναικών. Το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν σήμερα πρόσβαση σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης δε σημαίνει ότι έχει λυθεί πλήρως το πρόβλημα. Η ανισότητα του φύλου στην εκπαίδευση εμφανίζεται με άλλη μορφή, λιγότερο ορατή και γι' αυτό ίσως είναι πιο δύσκολο να ανατραπεί. Το κατά πόσο διαφοροποιείται η συμμετοχή του φύλου στις διάφορες σχολές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, υποδηλώνει ότι εξακολουθούν να υφίστανται και να αναπαράγονται αντιλήψεις για τις ικανότητες, τους ρόλους και τον «φυσικό προορισμό» των δύο φύλων οι οποίες κατευθύνουν τις επιλογές των γυναικών και των ανδρών ως προς το αντικείμενο σπουδών και κατά συνέπεια, και το επάγγελμα⁷⁴.

Οι γυναίκες άρχισαν να έχουν πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση, η οποία ταυτιζόταν με την τριτοβάθμια εκπαίδευση, στα τέλη του 19ου αιώνα. Ο βαθμός συμμετοχής τους ωστόσο, παρέμεινε εξαιρετικά χαμηλός για άλλο μισό αιώνα περίπου, εξαιτίας κυρίως των στερεοτύπων που θεωρούσαν τη γυναίκα με μόρφωση, ως «επικίνδυνη» τόσο για την ίδια όσο και για την κοινωνία. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, το ποσοστό συμμετοχής των γυναικών αυξάνεται και στα μέσα της δεκαετίας του 1980 υπερβαίνει αυτό των ανδρών. Σήμερα, οι γυναίκες υπερτερούν των ανδρών τόσο σε επίπεδο συμμετοχής όσο και σε επίπεδο επιτυχούς φοίτησης στο Πανεπιστήμιο⁷⁵. Ωστόσο, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις ως προς τη συμμετοχή του φύλου σε σχολές διαφορετικών επιστημονικών πεδίων με διαφορετικές κλίσεις. Όπως προκύπτει, οι γυναίκες υπερέχουν κυρίως στις θεωρητικές επιστήμες, ενώ οι άνδρες,

---

⁷³ Lister Pam Green, *It's like you can't be a whole person, a mother who studies. Lifelong learning: Mature women students with caring commitments in social work education*, Social work education vol. 22, No. 2, 2003, Published online: 25 Aug 2010, London, σελ. 128

⁷⁴ Μπελογιάννης Γιώργος, Κουγιουμουτζάκη Φωτεινή, Καλαματιανού Αγλαΐα, *Η συμμετοχή του φύλου στην ελληνική εκπαίδευση: Ένα κοινωνικό, πολιτικό, και πολιτισμικό ζητούμενο*, 5^ο διεπιστημονικό διεπανεπιστημιακό συνέδριο του Ε.Μ.Π, 2007, σελ. 1.

⁷⁵ Ο.π., σελ. 17.

στις θετικές επιστήμες. Αυτό, υποδηλώνει την ύπαρξη διαφορετικού επαγγελματικού προσανατολισμού για τα δύο φύλα, ο οποίος καλλιεργείται μέσα από στερεότυπα και προκαταλήψεις, με συνέπεια τη μη πρόσβαση μεγάλου ποσοστού γυναικών σε ορισμένα επαγγέλματα και την ώθησή τους προς κάποια άλλα⁷⁶. Η συμμετοχή των γυναικών στη τεχνική - επαγγελματική εκπαίδευση εξακολουθεί να είναι πιο μικρή από αυτή των ανδρών, ενώ στην ανώτερη, η συμμετοχή των γυναικών έχει φτάσει σήμερα στα ίδια περίπου επίπεδα με αυτή των ανδρών⁷⁷.

Από τα παραπάνω, συμπεραίνουμε πως οι ανισότητες στη συμμετοχή των γυναικών στην ανώτατη εκπαίδευση, προκύπτουν όταν η φοίτηση δεν είναι υποχρεωτική. Φαίνεται, επίσης, πως τα κοινωνικά στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων εξακολουθούν να εμπλέκονται στις κοινωνικές επιλογές των ατόμων με πολύ σημαντικές συνέπειες τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο⁷⁸.

Η συμμετοχή ή μη των ενηλίκων στην εκπαίδευση, όπως είδαμε μέχρι τώρα, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, κοινωνικούς, οικονομικούς κ.ά. Όμως, ένας πολύ σημαντικός παράγοντας για την πρόσβαση και συμμετοχή στην ανώτατη εκπαίδευση είναι το φύλο. Οι γυναίκες μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο δεν είχαν τα ίδια δικαιώματα στην εκπαίδευση με τους άνδρες, εφόσον θεωρούνταν ταμπού να έχουν υψηλή μόρφωση. Βέβαια, πλέον, οι γυναίκες έχουν τουλάχιστον το ίδιο ποσοστό συμμετοχής με τους άνδρες στα πανεπιστήμια. Όμως, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε πως για τις γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας αυτή η κοινωνική ανισότητα, ήταν σίγουρα ένα εμπόδιο για να συνεχίσουν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση ή ίσως ακόμα και στη δευτεροβάθμια.

3.5 Συμπεράσματα

Οι κοινωνικές ανισότητες στην ανώτατη εκπαίδευση είναι ποικίλες και εκκινούν από διαφορετικούς παράγοντες. Παρατηρούμε πως παρόλο που η διεύρυνση της συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση αναπτύχθηκε, οι κοινωνικές ανισότητες διατηρήθηκαν. Η κοινωνική προέλευση των ατόμων κατέχει πολύ σημαντικό ρόλο στη

---

⁷⁶ EURYDICE, *Διαφορές των φύλων στο εκπαιδευτικό επίτευγμα: Μελέτη για τα μέτρα που λαμβάνουν και την κατάσταση που επικρατεί στην Ευρώπη*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ.40.

⁷⁷ Μπελογιάννης Γιώργος, Κουγιουμουτζάκη Φωτεινή, Καλαματιανού Αγλαΐα, *Η συμμετοχή του φύλου στην ελληνική εκπαίδευση: Ένα κοινωνικό, πολιτικό, και πολιτισμικό ζητούμενο*, 5^ο διεπιστημονικό διεπανεπιστημιακό συνέδριο του Ε.Μ.Π, 2007, σελ. 17.

⁷⁸ Ο.π. σελ. 17-18.

μετάβαση ή μη στην ανώτατη εκπαίδευση και στην επιτυχή συνέχιση και ολοκλήρωσή της, εφόσον θέτει περισσότερους περιορισμούς και εντείνει τα ήδη υπάρχοντα εμπόδια. Εξίσου σημαντικό παράγοντα φαίνεται ότι αποτελεί και το φύλο των ενηλίκων που θέλουν να συνεχίσουν στην ανώτατη εκπαίδευση, επειδή οι γυναίκες φαίνεται να συναντούν περισσότερες δυσκολίες ειδικότερα όταν γίνονται μητέρες, αλλά και λόγω συγκεκριμένων κοινωνικών νορμών.

Φαίνεται, επίσης, πως τα εκπαιδευτικά συστήματα των χωρών της Ευρώπης διαφέρουν. Η Ελλάδα έχει διαφορετικό εκπαιδευτικό σύστημα από εκείνο των αγγλοσαξονικών χωρών. Στην Ελλάδα δεν είναι τόσο ανεπτυγμένη η μέριμνα για τους ώριμους φοιτητές και την πρόσβασή τους στα συμβατικά πανεπιστήμια, αφού οι μόνες μορφές τυπικής εκπαίδευσης ενηλίκων είναι τα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας (ΣΔΕ) και το Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, που η φοίτηση σ' αυτό απαιτεί δίδακτρα. Αντίθετα στην Αγγλία και Ουαλία οι ώριμοι φοιτητές μπορούν να εισαχθούν στο Πανεπιστήμιο χωρίς να έχουν τα τυπικά ακαδημαϊκά προσόντα και χωρίς εξετάσεις.

Υπάρχουν, λοιπόν, πολλοί παράγοντες που διαιωνίζουν τις ανισότητες στη μετάβαση και ολοκλήρωση των σπουδών στην ανώτατη εκπαίδευση. Δεν έχουν όλοι/όλες τις ίδιες ευκαιρίες για συμμετοχή, καθώς καθένας/καθεμία εξ' αυτών κουβαλώντας ένα ιδιαίτερο κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο από τη μία και έχοντας αφετέρου να αντιμετωπίσει πρακτικές δυσκολίες που άπτονται ζητημάτων πρόσβασης και συνέχισης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, ενδεχομένως παραιτούνται των προσπαθειών για την επίτευξη του αρχικού τους στόχου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 Εμπειρική έρευνα

4.1 Εισαγωγή

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να διερευνήσει τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής και συνέχισης των σπουδών των ώριμων φοιτητών στο Πάντειο πανεπιστήμιο. Ακόμα, θα γίνει μια προσπάθεια να διερευνηθεί η σύνδεση των εμποδίων που συναντούν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι με την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο τους.

Τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης αυτής είναι τα παρακάτω:

- Ποια είναι τα κίνητρα και οι λόγοι συμμετοχής των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση και ποιες είναι οι προσδοκίες τους από τη συμμετοχή τους σ' αυτήν;
- Ποια είναι τα εμπόδια συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση;
- Πως συνδέονται τα εμπόδια που συνάντησαν οι ώριμοι φοιτητές με την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο;

Το πεδίο έρευνα μας, αποτέλεσαν φοιτητές των προπτυχιακών τμημάτων του Παντείου πανεπιστημίου, που είχαν εισαχθεί στο πανεπιστήμιο με πανελλήνιες εξετάσεις στην ηλικία των 25 ετών και άνω, τα τελευταία τρία χρόνια. Επιλέχθηκαν οι ώριμοι φοιτητές που είχαν ως τρόπο εισαγωγής τις πανελλήνιες και όχι τις κατατακτήριες εξετάσεις για να εντοπιστούν τα άτομα που δεν είχαν άλλη ευκαιρία στην ανώτατη εκπαίδευση νωρίτερα, άρα ούτε άλλο πτυχίο. Παρόλα αυτά μερικοί από τους ερωτώμενους, όπως θα δούμε αναλυτικότερα παρακάτω, ενώ είχαν εισαχθεί στη σχολή με πανελλήνιες εξετάσεις, είχαν ήδη ένα πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Οι δυσκολίες που συνάντησα στην διεξαγωγή της ποιοτικής μου έρευνας, ήταν ότι στάθηκε χρονοβόρα η έγκριση της ερευνητικής εργασίας και ότι οι ερωτώμενοι που ανταποκρίθηκαν στην έρευνα ήταν δέκα από τους συνολικά ενενήντα, που μερικοί από αυτούς δεν είχαν επικαιροποιημένο ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και δεν ειδοποιήθηκαν. Επιπλέον, οι ερωτώμενοι είχαν πολύ περιορισμένο χρόνο λόγω εργασίας ή άλλων υποχρεώσεων και τους ήταν δύσκολο να κανονίσουμε κάποια συνάντηση για συνέντευξη. Όμως, ήταν πολύ θετικοί, συνεργάσιμοι και πρόθυμοι να συμμετάσχουν στην έρευνα και έτσι μπορέσαμε, παρ' όλες τις δυσκολίες, να διεξάγουμε την έρευνα. Η μια συνέντευξη διεξήχθη μέσω διαδικτύου λόγω της απόστασης και των αυξημένων

υποχρεώσεων της ερωτώμενης. Οι ερωτώμενοι που ανταποκρίθηκαν στη έρευνα είναι δέκα και είναι από διαφορετικές σχολές του Παντείου, σε διαφορετικά έτη και διαφορετικών ηλικιών. Η πλειονότητα τους είναι γυναίκες, καθώς μόνο οι τρεις είναι άνδρες. Η έρευνα διεξήχθη αποκλειστικά σε φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν σε άλλο πανεπιστήμιο, ίσως θετικών επιστημών ή κάτι άλλο, θα είχαμε τα ίδια αποτελέσματα.

Ακολουθήθηκε η ποιοτική μέθοδος, διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη αναφορικά με τη συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων για τη ζωή, τα κίνητρα και τα εμπόδια που συνάντησαν οι ώριμοι φοιτητές. Οι συνεντεύξεις που διεξήχθησαν είναι ημιδομημένες και βασίζονται στους τέσσερις βασικούς άξονες του οδηγού συνέντευξης, όπου χρησίμευσαν ως καθοδηγητής, όπως και οι εναλλακτικές απαντήσεις που δίνονται ως τυχόν επεξηγήσεις στους ερωτώμενους. Ο οδηγός της συνέντευξης που ακολουθήθηκε στη συγκεκριμένη έρευνα στηρίχθηκε σε τέσσερις βασικούς άξονες, από όπου προέκυψαν τα ερευνητικά ερωτήματα και είναι ο εξής:

1) Κοινωνική προέλευση των ώριμων φοιτητών/φοιτητριών

- α) Φύλο, ηλικία
- β) Περιοχή που μεγάλωσαν και διαμένουν
- γ) Επάγγελμα, εκπαιδευτικό επίπεδο
- δ) Επάγγελμα και εκπαιδευτικό επίπεδο γονέων
- ε) Οικογενειακή κατάσταση
- στ) Σχολή φοίτησης - έτος φοίτησης (εξάμηνο)

2) Κίνητρα και λόγοι συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση

- α) Για ποιους λόγους αποφασίσατε να συνεχίσετε σε ώριμη ηλικία τις σπουδές σας;
  - i. Ανάπτυξη κοινωνικών επαφών;
  - ii. Επαγγελματική εξέλιξη;
  - iii. Βελτίωση σχέσεων με την οικογένεια;
  - iv. Επιδίωξη κοινωνικών ερεθισμάτων;

- v. Ενδιαφέρον για μάθηση σ' ένα αντικείμενο;
- β) Για ποιο λόγο επιλέξατε το Πάντειο και το συγκεκριμένο τμήμα;
  - i. Είχατε ειδικό ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο αντικείμενο;
  - ii. Η επιλογή ήταν τυχαία;
- γ) Είχατε προσπαθήσει και άλλη φορά στο παρελθόν να εισαχθείτε σε πανεπιστήμιο;
- δ) Συμμετείχατε πιο πριν σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα;
- ε) Πόσο καιρό πριν έχετε τελειώσει το λύκειο;
- στ) Ποιο λύκειο έχετε τελειώσει;
  - i. Ενιαίο ημερήσιο λύκειο;
  - ii. ΕΠΑΛ;
  - iii. Νυχτερινό λύκειο;
  - iv. Κάτι άλλο;

3) Εμπόδια συμμετοχής στην ανώτατη εκπαίδευση

- α) Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι δεν μπορέσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση σε εφηβική ηλικία;
- β) Ποια θεωρείτε ότι ήταν τα εμπόδια που αντιμετώπισατε για να προσπαθήσετε να συνεχίσετε τις σπουδές σας στην ανώτατη εκπαίδευση;
  - i. Έλλειψη χρημάτων/χρόνου; - Φροντίδα παιδιών/γονέων;
  - ii. Επαγγελματικές υποχρεώσεις;
  - iii. Ωράρια διεξαγωγής μαθημάτων;
  - iv. Ότι δε θα τα καταφέρετε;
  - v. Έλλειψη εκπαιδευτικών δομών ειδικής προετοιμασίας για ενηλίκους που επιθυμούν πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση σε ώριμη ηλικία;
  - vi. Μη ολοκλήρωση έγκαιρα της υποχρεωτικής και/ή λυκειακής εκπαίδευσης;
  - vii. Έλλειψη χρημάτων της οικογένειας για προετοιμασία για την εισαγωγή στο Πανεπιστήμιο;
  - viii. Έλλειψη ενδιαφέροντος για διάβασμα στην εφηβική ηλικία;

ix. Αποτυχία στο σχολείο γενικά;

γ) Πώς τα εμπόδια αυτά σας επηρέασαν και ποιος ήταν ο κυριότερος ανασταλτικός παράγοντας;

δ) Πώς ξεπεράστηκαν αυτά τα εμπόδια;

ε) Πώς το οικογενειακό, εργασιακό και κοινωνικό σας περιβάλλον επηρέασαν αυτά τα εμπόδια στο να ξεπεραστούν ή όχι;

στ) Ποιοι ήταν οι τρόποι που μπορούσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση;

ζ) Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε στον τρόπο εισαγωγής σας;

η) Αντιμετωπίζετε και τώρα προβλήματα και δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

θ) Αν ναι, ποια είναι αυτά;

4) Προσδοκίες

α) Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι θα σας βοηθήσει το πτυχίο αυτό;

- i. Επαγγελματική ανέλιξη
- ii. Περισσότερες χρηματικές απολαβές
- iii. Αλλαγή επαγγέλματος

β) Πιστεύετε πως οι σπουδές σας θα βελτιώσουν ή θα αναπτύξουν κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες;

- i. Διαχείριση χρόνου/άγχους
- ii. Ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων
- iii. Ανάπτυξη ικανοτήτων αυτοπεποίθησης
- iv. Παρουσίαση σε μικρά ή μεγάλα ακροατήρια
- v. Σχεδιασμός και προγραμματισμός για επίτευξη προσωπικών στόχων

4.2 Αποτελέσματα

Στη **συνέντευξη 1**, η ερωτώμενη είναι μια γυναίκα 44 ετών, παντρεμένη από πολύ μικρή ηλικία με τρία παιδιά και εργάζεται περιστασιακά. Μεγάλωσε και κατοικεί σε ένα χωριό κοντά στο Άστρος Κυνουρίας και σπουδάζει στο Τμήμα της Κοινωνιολογίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Οι γονείς της δεν είχαν ιδιαίτερη μόρφωση, όπως και ο σύζυγός της. Δεν είχε ολοκληρώσει το γυμνάσιο, οπότε για να συνεχίσει την εκπαίδευσή της, παρακολούθησε το νυχτερινό σχολείο. Τα κίνητρα συμμετοχής της στην δευτεροβάθμια και στη συνέχεια τριτοβάθμια εκπαίδευση ήταν η βαθύτερη και ανεκπλήρωτη επιθυμία της να σπουδάσει, να μάθει πράγματα και να μορφωθεί. Τα εμπόδια για τη πρότερη συμμετοχή της στην εκπαίδευση ήταν η δημιουργία οικογένειας σε ηλικία 15 ετών, η γέννηση των τριών παιδιών της μέχρι την ηλικία των 19 ετών και τέλος, ο κυριότερος ανασταλτικός παράγοντας ήταν ο σύζυγός της, ο οποίος την απείλησε πως αν σπουδάσει θα χωρίσουν. Την πρώτη φορά υποχώρησε και παρέμεινε σπίτι, όμως τη δεύτερη φορά ακολούθησε αυτό που επιθυμούσε. Όπως αναφέρει και η ίδια: «Όταν ήταν σε ηλικία να πάω στο σχολείο μεγάλωνα παιδιά. Έκανα από 15 χρονών τη μεγάλη μου κόρη. Η μεγάλη μου κόρη είναι 29 χρονών. Οπότε δεν είχα το περιθώριο. Μέχρι τα 19 είχα κάνει και τις 3 μου», «Το κυριότερο πρόβλημα ήταν η σχέση, δηλαδή ο σύζυγός μου. Όταν ο άντρας σου δεν συμφωνεί, δεν με ωθούσε. Ο κυριότερος παράγοντας θεωρώ ήταν ο σύζυγός μου. Δεν ήθελε το σχολείο. Αυτή η ιδεολογία που έχουν ότι παντρεύεσαι, κάνεις την οικογένεια, τα παιδιά ξέρω 'γω. Αυτό ξενίζει λίγο στα χωριά. Δεν είναι τόσο στο να φεύγει κάποιος για να πάει να σπουδάσει. Το θεωρούσανε, εντάξει και γιατί να σπουδάσεις;», «Την πρώτη φορά επέλεξα την οικογένεια. Σταμάτησα. Ένας λόγος ήταν αυτός και ο δεύτερος τα παιδιά που θέλανε να είμαι και εγώ εκεί. Οπότε επέλεξα να κάτσω σπίτι και να συμβάλλω και στα παιδιά. Δεύτερη φορά όμως δεν το άφησα να περάσει. Μου τέθηκε η επιλογή ή το σπίτι δηλαδή να μείνω στο σπίτι παντρεμένη ή να προχωρήσω στο σχολείο και τη δεύτερη φορά εγώ επέλεξα να πάω στο σχολείο. Αν αρέσει. Αν δεν αρέσει... Και πραγματικά δεν του άρεσε και δε συμφώνησε και έφυγα». Τα εμπόδια που συνάντησε ήταν πολύ σημαντικά και αυτό δημιούργησε προβλήματα ακόμα και στην υγεία της. Όμως αυτό αντί να την αποτρέψει τη δυνάμωσε: «Έδωσα από πολύ μικρή πράγματα στην οικογένεια, στερήθηκα πράγματα απ' αυτά που ήθελα να κάνω, όπως είναι το σχολείο και διάφορα άλλα ίσως και πλέον είχα φτάσει σε ένα σημείο που λέω έχω δώσει τα πάντα από μένα

στην οικογένεια, οπότε η οικογένεια πρέπει να δώσει σε μένα αυτή τη στιγμή. Δεν με χρειάζεται άμεσα. Οπότε καιρός να κάνω κάτι εγώ που δεν σε προσβάλλει ίσα ίσα. Δεν νομίζω να σε προσβάλλει να μορφωθείς και να κάνεις κάτι. Οπότε προχωράω. Αν σ' αρέσει, αν δε σ' αρέσει δεν μπορώ να κάνω κάτι. Βέβαια δεν έγιναν όλα τόσο εύκολα. Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο, είναι πάρα πολύ δύσκολο γιατί εγώ λόγω του προβλήματος που είχε δημιουργηθεί στη σχέση είχα πάθει κατάθλιψη, έδωσα πανελλήνιες με αντικαταθλιπτικά, με χάπια ηρεμιστικά, διάβασα τους 3 τελευταίους μήνες. Δεν ήταν εύκολο για μένα, ήταν Γολγοθάς και αυτός είναι ένας λόγος του ότι δεν θα το παρατήσω. Γιατί έφτασα με πολύ κόπο εδώ, οπότε δεν μπορεί να μπει κάτι εμπόδιο σ' αυτό και αυτό είναι ξεκαθαρισμένο και από την πλευρά των παιδιών, το ότι τώρα έχετε τραβήξει το δρόμο σας, εγώ είμαι εδώ και κάνω αυτό». Η ερωτώμενη φαίνεται να είναι πραγματικά προσηλωμένη στον στόχο της και αποφασισμένη να σπουδάσει που δεν θεωρεί εμπόδιο την απόσταση που κάνει για τη σχολή της, εφόσον κατοικεί μόνιμα στο χωριό και έρχεται όποτε μπορεί, αλλά τον εκμεταλλεύεται για να διαβάζει: «Δεν με αγγίζουν τώρα τα προβλήματα και οι δυσκολίες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Τώρα όμως δεν έχω προβλήματα. Δουλεύω το καλοκαίρι δυο μήνες και μαζεύω τα χρήματά μου για να έρθω και να μπορώ να μετακινούμαι. Τα κρατάω τα χρήματά μου για να μπορώ να έρχομαι Αθήνα». Αυτό που επιθυμεί να κάνει, όταν τελειώσει τις σπουδές της στην Κοινωνιολογία είναι να συνεχίζει να μαθαίνει αλλά και να προσφέρει μέσω του επαγγέλματός της στους άλλους με ή χωρίς μισθό: «Εγώ θα ήθελα να συνεχίσω πάρα πολύ, δηλαδή από εδώ και στο εξής δεν θα ήθελα κάτι άλλο να κάνω παρά να ασχολούμαι με το να μαθαίνω πράγματα και όχι να παίρνεις απλά ένα χαρτί πτυχίου, δε με αφορά αυτό, αλλά αυτό που θα μάθω θέλω να το χρησιμοποιήσω κάπου, με ή χωρίς πληρωμή δεν με πειράζει. Θα ήθελα να αξιοποιήσω τη γνώση που έχω και να βοηθήσω κάποιον, γιατί εγώ όταν ήθελα να σπουδάσω θεωρούσα ότι έπρεπε να κάνω κάτι που να αποδώσω στους άλλους». Επέλεξε το Πάντειο πανεπιστήμιο, λόγω ενδιαφερόντων, ήθελε ψυχολογία και κοινωνιολογία, αλλά τα κύρια κριτήρια επιλογής ήταν πως ήθελε η σχολή να ήταν στην Αθήνα, γιατί τα παιδιά της εργάζονται εδώ και η σχολή φοίτησης της να μην έχει υποχρεωτικές παρακολουθήσεις.

Στη **συνέντευξη 2**, η ερωτώμενη είναι μια γυναίκα 67 ετών, παντρεμένη με παιδιά και σπουδάζει Κοινωνική Πολιτική στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Οι γονείς της ήταν

εργάτες και δεν είχαν οικονομική άνεση. Δεν τελείωσε το σχολείο, αλλά αργότερα σε ηλικία 60 ετών έδωσε πανελλήνιες εξετάσεις από ημερήσιο γενικό λύκειο. Η ίδια εργαζόταν ως κεραμίστρια. Τα κίνητρα που την ώθησαν να συνεχίσει τις σπουδές της σε ώριμη ηλικία, ήταν ότι το επιθυμούσε πολύ και ήταν το όνειρό της, που δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί νωρίτερα: «Το ήθελα πάρα πολύ. Όχι για να αποδείξω κάτι σε κάποιον, αλλά για να αποδείξω σε μένα την ίδια ότι μπορώ και γιατί αδικήθηκα τότε που το ήθελα πολύ». Όμως, τα εμπόδια που συνάντησε για να συνεχίσει τότε τις σπουδές της ήταν η δυσχερής οικονομική κατάσταση των γονέων, που δεν μπορούσε να στηρίξει και αυτήν αλλά και τον αδερφό της και έτσι, προτιμήθηκε από τους γονείς να σπουδάσει μόνο ο γιος τους, ενώ αυτή, επειδή ήταν γυναίκα θα την στήριζε οικονομικά ο σύζυγός της: «Ο πατέρας μου είπε ότι δεν μπορώ να συνεχίσω το σχολείο, γιατί προηγούταν ο αδερφός μου, που θα έφτιαχνε μια οικογένεια, γιατί εγώ είμαι γυναίκα και θα έβρισκα έναν άντρα για να με ζήσει. Ήταν μια πολυτέλεια για την εργατική τάξη, γιατί οι γονείς μου ήταν εργάτες. Διότι το θέμα ήταν το οικονομικό και εγώ από ένα πείσμα σταμάτησα το σχολείο. Οπότε το όνειρό που είχα για να σπουδάσω έμεινε». Η ερωτώμενη αφού παντρεύτηκε και έκανε οικογένεια, έζησε κάποια χρόνια στο εξωτερικό και εκεί προσπάθησε να σπουδάσει women studies και κοινωνιολογία, μπαίνοντας με διαφορετικό σύστημα από την Ελλάδα, αλλά δεν κατάφερε να συνεχίσει λόγω διάφορων δυσκολιών που αντιμετώπισε: «Έζησα στο εξωτερικό αρκετά χρόνια. Εκεί προσπάθησα να κάνω κοινωνιολογία, αλλά επειδή είχα ήδη παντρευτεί, είχα παιδιά και εργαζόμουν δεν μπορούσα να τα καταφέρω», «Από μια ηλικία και πάνω μπορούσες να μεις χωρίς να δώσεις εξετάσεις και ως ξένη εγώ. Έδωσα ένα interview και ο καθηγητής μου είπε ότι περνάω. Μπορείς να επιλέξεις οποιοδήποτε θέμα, είχα διαλέξει για το γυναικείο φύλο, women studies, αλλά δεν τα κατάφερα. Εκεί παίρνεις διάφορα μαθήματα, μετά καταλήγεις ποιο σ' αρέσει. Εγώ αρχικά είχα πάρει δυο μαθήματα από το γυναικείο φύλο και ένα της κοινωνιολογίας αλλά δεν μπόρεσα να τα καταφέρω και τα παράτησα», «εργασία και παιδιά και με δυσκόλευε και η ξένη γλώσσα». Δεν προσδοκεί κάτι από αυτό το πτυχίο, ούτε από θέμα δουλειάς, ούτε να συνεχίσει τις σπουδές της. Ήταν απλά η επιθυμία της να σπουδάσει και πραγματοποιήσει το όνειρό της: «Η γνώση για τη γνώση, για μένα το έκανα. Ούτε πρόκειται να εργαστώ, ούτε πρόκειται να κάνω τίποτα. Αν ήμουν και πιο μικρή θα πήγαινα σε άλλη σχολή, όχι μεταπτυχιακό», «Έκανα αυτό που ήθελα, πραγματοποίησα αυτό το όνειρο που έλεγα».

Στη **συνέντευξη 3**, η ερωτώμενη είναι μια γυναίκα 42 ετών, παντρεμένη με δύο παιδιά. Οι γονείς της δεν ήταν ιδιαίτερα μορφωμένοι. Είναι φοιτήτρια Κοινωνιολογίας στο έκτο εξάμηνο. Έδωσε πανελλήνιες εξετάσεις από ημερήσιο γενικό λύκειο. Ο λόγος που την ώθησε να συνεχίσει σε ώριμη ηλικία τις σπουδές της, ήταν ότι όταν σταμάτησε τη δουλειά της, επειδή έλειπε πολλές ώρες, είχε κλειστεί στο σπίτι με τα παιδιά, δεν είχε δουλειά, έπεσε σε κατάθλιψη και ζητούσε τρόπο διαφυγής. Όπως αναφέρει και η ίδια: «Ήθελα πολύ να το κάνω ούτως ή άλλως είμαι άνθρωπος που δεν μου αρέσει η στασιμότητα οπότε κάτι έπρεπε να κάνω υποθέτω πολλές φορές η απάντηση που δίνω είναι ότι μετά τα παιδιά κλείστηκα πολύ έπαθα και μια ωραιότατη κατάθλιψη και για να βγω ίσως από εκεί το μόνο πράγμα που μπορούσα να κάνω ήταν να φύγω από το σπίτι και το να φύγω από το σπίτι εννοώ να βγω από τα όρια. Εργαζόμουν, σταμάτησα γιατί η δουλειά μου ήταν πολλές ώρες και δε μπορούσα με τα παιδιά να τα φέρω βόλτα, έλειπα πολύ. Έφευγα το πρωί από τις εφτά, η κούραση δεν μου ήταν πρόβλημα. Την εποχή που δούλευα άνοιξη - καλοκαίρι ήταν πολύ δύσκολο γιατί γύρναγα οχτώ, εννιά το βράδυ. Σαββατοκύριακο δεν είχα ελεύθερο», «Έπρεπε, ήταν η εσωτερική μου ανάγκη να σταματήσω γιατί ένιωθα ενοχές να αφήσω τα παιδιά μου τόσες ώρες. Δεν θα τα γνώριζα, οπότε ήταν συνειδητή επιλογή όχι ότι δεν το μετάνιωσα», «Μετά εργάστηκα στο μαγαζί του συζύγου μου για δύο - τρία χρόνια, αλλά το μαγαζί ήταν κάτω από το σπίτι, οπότε ήταν πάλι σαν να ήμουν στα στενά πλαίσια του σπιτιού. Δεν ξέφευγα. Η αλήθεια είναι ότι από την πρώτη φορά που ξεκίνησα να έρχομαι στο πανεπιστήμιο ήταν σαν να έφευγα από τη φυλακή, ήταν μεγάλο το στενό. Έβγαينا από την τοπικότητα, τι να πω»; «Ξέρεις τι είναι να μη βγαίνεις καθόλου έξω από τα πλαίσια της γειτονιάς σου, ήταν πολύ δύσκολο. Δεν έβγαينا, μέχρι το Μενίδι πήγαίνα που ήταν η μαμά μου και γύρναγα. Ξαφνικά ξεκίνησα να κάνω ξένη γλώσσα γαλλικά αλλά και αυτό μέσα στο σπίτι το έκανα. Μου άρεσε που μάθαινα, αλλά δεν έφευγα από το σπίτι. Αυτή είναι η μόνη λύση που μπορώ να δώσω. Είναι ότι το ήθελα πολύ, είχα την ανάγκη να κάνω, να βγω, να αναπτύξω τους ορίζοντές μου, αλλά την ώθηση μάλλον την έδωσε το γεγονός ότι κλείστηκα μέσα, οπότε αυτό ήταν ένα κίνητρο να έρθω εδώ, να δώσω πανελλήνιες. Διάβαζα για πανελλήνιες, δούλευα και διάβαζα μέσα στο μαγαζί». Τα εμπόδια που συνάντησε για να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση σε εφηβική ηλικία ήταν ο φόβος για σχολική, αποτυχία, οι χαμηλές επιδόσεις, η αντίδραση προς τους γονείς της και αργότερα οι ώρες εργασίας και η κατάθλιψη που

αντιμετώπισε: «Αυτό νομίζω ήταν καθαρά δικοί μου λόγοι και μάλιστα εγωιστικοί μπορώ να πω, είχα θυμό και αντίδραση προς τους γονείς μου. Αυτός ήταν ο λόγος, γιατί την πρώτη χρονιά που δεν πέρασα είχα πολύ άγχος μέχρι αηδίας, έκλαιγα μονίμως», «Ναι, και μάλιστα πολύ μεγάλο άγχος, ότι δεν θα γράψω και δε θα πάω καλά. Θυμάμαι ότι όταν μας δώσανε τα θέματα ιστορίας ήμουν έτοιμη να λιποθυμήσω, τέλος πάντων», «Όχι, αυτό ήταν. Δεν θυμάμαι κάτι άλλο, και τη δεύτερη χρονιά δεν έδωσα γιατί είχα θυμώσει για κάποιους λόγους με τους γονείς μου και πήγα για δουλειά», «Την πρώτη φορά που έδωσα πανελλήνιες το 1992, αλλά δεν είχα γράψει καλά τότε. Άλλη φορά το είχα σκεφτεί όταν ήμουν έγκυος στην κόρη μου, το 2005, αλλά δεν προλάβαινα. Μετά γέννησα, οπότε δεν υπήρχε περίπτωση. Μετά έπεσα σε κατάθλιψη», «Όχι στο Πάντειο, αντιμετωπίζω τις δικές μου, όπως ο χρόνος με τα παιδιά, το διάβασμα με τα παιδιά, το νοικοκυριό, τις ευθύνες. Αυτά είναι προβλήματα». Οι προσδοκίες της μετά από αυτό το πτυχίο δεν είναι τόσο η εύρεση εργασίας, αλλά η συνέχιση των σπουδών της στο μεταπτυχιακό της Κοινωνιολογίας: «Θα συνεχίσω για μεταπτυχιακό πλέον. Αν δε δώσω κατατακτήριες για άλλη σχολή θα συνεχίσω για μεταπτυχιακό στην Κοινωνιολογία. Που μάλλον αυτό θα κάνω», «Αργότερα αν θα με βοηθήσει σε επαγγελματική εξέλιξη δεν το ξέρω αυτή τη στιγμή. Ο στόχος μου δεν είναι η επαγγελματική σταδιοδρομία, μπορεί να είναι ένα 5 % να το σκέφτομαι. Αλλά αυτή τη στιγμή θέλω να πάρω πράγματα, να μπορέσω να σταθώ περισσότερο στα πόδια μου από ότι στεκόμουν πριν πέντε χρόνια».

Η **συνέντευξη 4** έγινε χωρίς να ηχογραφηθεί, εφόσον η ερωτώμενη δεν το επιθυμούσε. Η ερωτώμενη είναι 60 ετών, παντρεμένη με παιδιά, εργάζεται στις δημόσιες σχέσεις σε μια εταιρία και είναι στο τέταρτο έτος της Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Οι γονείς της ήταν απόφοιτοι δημοτικού και μεγάλωσε σε ένα ορεινό χωριό, ενώ τώρα κατοικεί στην Αθήνα. Στα 46 της ξεκίνησε το νυχτερινό γυμνάσιο και λύκειο. Οι λόγοι που την ώθησαν να συνεχίσει τις σπουδές σε ώριμη ηλικία ήταν η πραγματοποίηση ενός ονείρου που είχε από μικρή να σπουδάσει. Τα εμπόδια που συνάντησε ήταν πως κατοικούσε σε ένα ορεινό χωριό και εκεί θεωρούσαν πως η θέση της γυναίκας ήταν στο σπίτι, αλλά και οικονομικοί λόγοι. Η οικογένειά της μάλιστα υποστήριζε πως οι γυναίκες που σπουδάζουν και μορφώνονται είναι ελαφρών ηθών, οπότε της απαγόρευαν να συνεχίσει το σχολείο. Όμως, αργότερα συνέχισε σε νυχτερινό γυμνάσιο και λύκειο και κατάφερε να εισαχθεί στο πανεπιστήμιο. Παρόλα

αυτά, συνάντησε εμπόδια ακόμα στη μετέπειτα εισαγωγή της που αφορούσαν τις αυξημένες οικογενειακές, εργασιακές της υποχρεώσεις σε συνδυασμό με το διάβασμα. Ένα άλλο εμπόδιο είναι η οικονομική κρίση γιατί προσπαθεί να λύσει το βιοποριστικό θέμα και αυτής αλλά και των παιδιών της. Ως παράδειγμα, δίνει την αδυναμία της να έρθει στη σχολή γιατί δεν είχε να πληρώσει τα εισιτήρια για τα ΜΜΜ (Μέσα Μαζικής Μεταφοράς). Οι προσδοκίες της μετά την απόκτηση του πτυχίου είναι να συνεχίσει ακόμα και σε διδακτορικό επίπεδο τις σπουδές της, αλλά και να επιστρέψει σε επαρχιακό δήμο προσφέροντας τη βοήθειά της ως κοινωνική επιστήμων.

Στη **συνέντευξη 5** ο ερωτώμενος είναι ένας άνδρας 32 ετών, παντρεμένος με παιδί, εργάζεται ως ψυκτικός και σπουδάζει Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία στο Πάντειο πανεπιστήμιο. Οι γονείς του είναι και οι δύο απόφοιτοι δημοτικού, ο πατέρας του εργάζεται ως φύλακας και η μητέρα του ως καθαρίστρια. Ο ερωτώμενος έδωσε πανελλήνιες εξετάσεις στα 30 του, αφού πρώτα τελείωσε το εσπερινό λύκειο: «Μετά το γυμνάσιο πήγα σε μια τεχνική σχολή του ΟΑΕΔ, έβγαλα την ειδικότητα ψυκτικός, μετά πέρασαν τα χρόνια και στα 30 αποφάσισα να πάω στο λύκειο. Έκανα δυο χρόνια στο εσπερινό λύκειο της Καλαμάτας και εκεί έδωσα πανελλήνιες και πέρασα στη σχολή». Το κίνητρό του για να συνεχίσει σε ώριμη ηλικία τις σπουδές του ήταν η παρακίνηση της γυναίκας του και ο εγωισμός του. Όπως αναφέρει και ο ίδιος: «Πρώτα από όλα ήταν παρακίνηση της γυναίκας μου, δεύτερον είδα ότι μπορούσα να το κάνω και εγώ, να δώσω πανελλήνιες και να πετύχω κάπου και τρίτο από εγωισμό καθαρά. Να έχω μια προσωπική επιτυχία. Γενικότερα με τη γυναίκα μου έχω ένα ανταγωνισμό, όσο προχωράει ο ένας να προχωράει κι ο άλλος. Καλό ανταγωνισμό όχι...», «Δεν ήθελα να έχω το απολυτήριο γυμνασίου μόνο. Ήθελα το απολυτήριο λυκείου. Καθαρά εγωιστικό». Εδώ πρέπει να σημειωθεί πως και η γυναίκα του πριν λίγα χρόνια πήρε πτυχίο από τη σχολή της στα ΤΕΙ Αθηνών. Οι λόγοι μη συμμετοχής του στην ανώτατη εκπαίδευση στην εφηβική ηλικία είναι ότι δεν το επιδίωξε, αλλά και η παρότρυνση των γονιών του ήταν να μάθει μια τέχνη και να δουλέψει: «Δεν το επεδίωξα να εισαχθώ στην ανώτατη εκπαίδευση, γιατί ήθελα να μάθω κάποια τέχνη για να έχω επαγγελματική αποκατάσταση», «Η παρότρυνση από τους γονείς μου και ειδικότερα από τον πατέρα μου ήταν να πας να μάθεις μια τέχνη. Ήταν της παλιάς σχολής. Από και πέρα τον άκουσα, σε καλό μου βγήκε μέχρι τώρα, δηλαδή στην επαγγελματική μου σταδιοδρομία βγήκε σε πολύ καλό». Τα εμπόδια που αντιμετωπίζει τώρα για τη

συνέχιση των σπουδών του είναι οι αυξημένες εργασιακές και οικογενειακές υποχρεώσεις «Δυσκολίες λόγω δουλειάς, εξεταστική τώρα, τα μαθήματα είναι πρωινές ώρες, αυτά. Δεν μπορώ εγώ να τα παρακολουθώ όλα αυτά», αλλά τα προσπερνάει και επιθυμεί να συνεχίσει τις σπουδές του σε μεταπτυχιακό και διδακτορικό επίπεδο χωρίς να έχει άλλες επαγγελματικές προσδοκίες, αλλά για δικούς του προσωπικούς λόγους: «Δεν ξέρω μου έχει κολλήσει ένα ρητό, δεν ξέρω ποιος το λέει “Η γνώση δεν φθείρεται ποτέ”, δηλαδή όλα τα άλλα φθείρονται ενώ η γνώση ποτέ. Και το ακολουθώ αυτό, δηλαδή πιστεύω μέχρι να γεράσω θα σπουδάζω. Αφού, άρχισα δεν υπάρχει περίπτωση να το αφήσω».

Στη **συνέντευξη 6** ο ερωτώμενος είναι ένας άνδρας 26 ετών, εισήχθηκε στο τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου πανεπιστημίου σε ηλικία 25 ετών με πανελλήνιες εξετάσεις. Ο συνεντευξιαζόμενος ήταν μαθητής με πολύ χαμηλές σχολικές επιδόσεις και πήρε απολυτήριο λυκείου στα 23, ενώ έδινε κάθε χρόνο εξετάσεις. Οι γονείς του ήταν απόφοιτοι λυκείου, ο πατέρας του είναι δημόσιος υπάλληλος, ενώ η μητέρα του ασχολείται με τα οικιακά. Σ' αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθεί πως ο πατέρας του σε μεγάλη ηλικία αποφάσισε να συνεχίσει τις σπουδές του στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Βέβαια, ο ερωτώμενος υποστηρίζει πως δεν ήταν αυτός ο λόγος που τον ώθησε να συνεχίσει κι αυτός, χωρίς να αποκλείει το ενδεχόμενο. Θεωρεί πως κίνητρο του ήταν η οικονομική κρίση, αλλά και μια φίλη του που σπούδαζε στο Πάντειο και τον στήριξε σ' όλη του αυτή την προσπάθεια: «Όχι. Αρκετά πιο πριν πέρασε ο πατέρας μου. Δεν με επηρέασε αυτό πριν τέσσερα χρόνια πήρε το πτυχίο του. Πρέπει μια δεκαετία να ήταν που μπήκε στο πανεπιστήμιο. Τώρα να με επηρέασε μεταγενέστερα που ήταν πτυχιούχος κι εγώ όχι; Αφήνω μια επιφύλαξη, αλλά πιστεύω πως όχι», «Σημαντικό κίνητρο ήταν η φίλη μου η οποία όταν την γνώρισα είχε, τέλειωσε στην συνέχεια ψυχολογία στο Πάντειο. Όταν εγώ την γνώρισα ακόμη σπούδαζε, ήταν στα τελειώματα αλλά ακόμη σπούδαζε, μεγάλη δηλαδή πήρε πτυχίο και την πίεζα να παρακολουθεί και να διαβάσει. Αυτή δεν ήθελε, βαριόταν, οπότε πηγαίναμε παρέα στο Πάντειο. Παρακολουθούσα και της κράταγα σημειώσεις και είδα ότι μου άρεσε όλη αυτή η φάση. Οπότε της είπα, πρώτα σε αυτή μίλησα το συζητήσαμε ότι θέλω να δώσω πανελλήνιες να μπω στο Πανεπιστήμιο. Ναι μου λέει καλή ιδέα, θα σε βοηθήσω κι εγώ. Και όντως ήξερε αρχαία, τα πάντα με βοήθησε σε όλη την διαδικασία». Τα εμπόδια που συνάντησε για να εισαχθεί στην ανώτατη εκπαίδευση αναφέρει πως ήταν ο χαρακτήρας

του αλλά και οι χαμηλές του επιδόσεις: «Λόγω του χαρακτήρα μου, δεν είναι όλοι οι άνθρωποι ίδιοι, ως ένα βαθμό αυτό. Μετά θεωρώ το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο προάγει συγκεκριμένες συμπεριφορές συγκεκριμένων τύπων παιδιών. Δεν μπορούσα γιατί δεν υποστηρίχτηκα σε τίποτα από το σχολείο. Αυτά εν ολίγοις», «Δεν προσπάθησα νωρίτερα γιατί μέχρι την ηλικία εκεί των είκοσι τριών θεωρούσα για τον εαυτό μου ότι είμαι μαθητής του δέκα και το να φτάσω δεκαέξι μισό που έφτασα το θεωρούσα αδιανόητο. Σαν να γινόμουν αστροναύτης. Ούτε καν το σκεφτόμουν μέχρι τότε. Έλεγα ότι σε μια άλλη ζωή θα πέρναγα στο πανεπιστήμιο. Οπότε ούτε καν δοκίμαζα. Έλεγα ότι δεν υπάρχει τέτοια περίπτωση να γίνει», ενώ για τα εμπόδια που αντιμετωπίζει τώρα είναι κυρίως οικονομικά: «Ναι πολλές (δυσκολίες). Κυριότερη είναι τα χρήματα, η άλλη είναι η ηλικία. Δεν φταίει το πανεπιστήμιο. Καθώς μεγαλώνει ο άνθρωπος, αυξάνονται και οι απαιτήσεις του. Απαιτήσεις για τον εαυτό του αλλά και οι απαιτήσεις των άλλων γι' αυτόν. Οπότε στα δεκαοχτώ μου θα μπορούσα ενδεχομένως να δουλέψω ημιαπασχόληση για πεντακόσια ευρώ που είναι ο βασικός μισθός. Τώρα είναι πιο δύσκολο. Δεν μπορώ να δεχτώ μια φοιτητική ζωή με την στερεότυπη έννοια», «Εννοώ ότι πρέπει να εργαζομαι οπωσδήποτε ώστε να έχω την κατάλληλη ψυχολογία για να βοηθήσω. Γιατί ευτυχώς ή δυστυχώς, έτσι όπως σπούδασα θεωρώ τις σπουδές πολυτέλεια. Τις θεωρώ κάπως πολυτέλεια. Οπότε πρέπει να έχω κάποια άλλα για να προχωρήσω σε αυτά. Δεν μπορώ να διαβάσω εύκολα όταν λείπουν κάποια άλλα». Οι προσδοκίες του είναι να συνεχίσει τις σπουδές του είτε στη νομική με κατατακτήριες ή να δώσει εξετάσεις στη εθνική σχολή δημόσιας διοίκησης για να εξασφαλίσει την επαγγελματική του αποκατάσταση, εφόσον αυτός ήταν ο πρωταρχικός του στόχος: «Οι προσδοκίες μου μετά από αυτό το πτυχίο είναι, είτε να δώσω κατατακτήριες για τις νομικές που ήθελα από την αρχή και δεν τις έπιασα, είτε να δώσω για την εθνική σχολή δημόσιας διοίκησης. Δεν ξέρω αν την ξέρετε. Είναι μια σχολή του κράτους. Ένας φορέας του κράτους, το οποίο δεν είναι πανεπιστήμιο, είναι σχολή. Βγάζει προκήρυξη μια φορά στα δύο χρόνια και εισακτέους δέχεται μόνο ΠΕ, ΤΕ και δημοσίους υπαλλήλους. Αν περάσεις εκεί και είναι πολύ μικρός ο αριθμός που περνάει, διδάσκεσαι για τρία χρόνια κάποια μαθήματα δημοσίου δικαίου και κάποια άλλα, πληρώνεσαι ταυτόχρονα και με το που τελειώσεις διορίζεσαι αμέσως σε θέση Β, σε κάποια υψηλή θέση. Είναι κάτι σαν αστυνομίες αλλά για δημόσια διοίκηση, πάρα πολύ παλιά σχολή και κάπως βυσματική για να μπεις».

Στη **συνέντευξη 7**, ο ερωτώμενος είναι άνδρας 45 ετών, διαζευγμένος, εργάζεται ως ιδιωτικός υπάλληλος και σπουδάζει στην Κοινωνική Ανθρωπολογία του Παντείου Πανεπιστημίου στο δεύτερο έτος. Οι γονείς του είναι απόφοιτοι λυκείου, ο πατέρας του εργάζεται ως τραπεζικός υπάλληλος ενώ η μητέρα του με τα οικιακά. Τη μητέρα του δεν την άφησαν οι γονείς της να σπουδάσει. Ο ίδιος μόλις τελείωσε το λύκειο, πέρασε στη νοσηλευτική αλλά δεν την ολοκλήρωσε γιατί δεν τον ενδιέφερε και την εγκατέλειψε. Οι λόγοι που τον οδήγησαν να συμμετέχει στην ανώτατη εκπαίδευση σε ώριμη ηλικία ήταν η παρότρυνση του πνευματικού του, οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης, η αποχή του από την εργασία του και το διαζύγιο του που συνέπεσαν την ίδια περίοδο, που τον δυνάμωσαν και έκανε αυτήν την προσπάθεια: «Αρχικά μου έβαλε κάποιος φίλος την ιδέα. Βασικά ο πνευματικός της ενορίας μου, που ήταν μεγάλος και σπούδαζε, είπε σε μένα και σε άλλα 4-5 άτομα που ήμασταν πνευματικοπαίδια του να κάνουμε αυτό το βήμα και μας προέτρεψε. Το θεώρησα πολύ σημαντικό και είπα να το κάνω. Βέβαια, σε μένα έπαιξε και πολύ σημαντικό ρόλο η κρίση. Μαζί με την κρίση ήρθαν και πολλές αλλαγές στη ζωή μου. Μέσα στο ίδιο διάστημα χώρισα, βέβαια δεν ήταν εξαιτίας της κρίσης, ήταν κάτι που θα το έκανα και χρόνια πριν. Η κρίση και όλα αυτά που άρχισαν να γίνονται αντί να μου έρθουν σαν εμπόδιο, γιατί μου έβαλε πολλά εμπόδια, μου δημιούργησαν μέσα μου οργή και «τσαμπουκά» και είπα ότι εγώ θα κάνω πράγματα τώρα, δηλαδή σαν να με ξύπνησε όλο αυτό. Είπα ότι κάποια πράγματα πρέπει να γίνουν και τα έβαλα σε μια σειρά. Άρχισα να κάνω πολλές αλλαγές στη ζωή μου και κάποια στιγμή μέσα σ' αυτά και ενώ πλέον είχα μπει σε άλλο σκεπτικό, είχα ξεφύγει από ένα τέλμα που ήμουν και έκανα τα ίδια και ίδια πράγματα, έδωσα πανελλαδικές, χωρίς να ξέρω που θα με βγάλει. Δηλαδή, ξεκίνησα να δώσω τελευταία στιγμή, διάβασα γύρω στους δύο μήνες, δεν πήγα φροντιστήριο, δεν το έκανα οργανωμένα», «Κοίταξε σου λέω ήρθαν όλα μαζί. Δηλαδή είχα κρίση με τη δουλειά μου οπότε κρίση και με τα χρήματα, γιατί δεν πληρωνόμασταν για μήνες. Προσπαθούσαμε από δω κι από εκεί ότι μπορούμε. Εκείνη την περίοδο κιόλας χώρισα, μετακόμισα, είχα πολλά προβλήματα», «Ναι γιατί σου λέω κατά κάποιο τρόπο, ήταν σαν να δοκιμάζεις στα δύσκολα. Δηλαδή για μένα αυτό το πράγμα, λειτούργησε σαν κίνητρο». Τα εμπόδια που συνάντησε για να συνεχίσει νωρίτερα τις σπουδές του είναι οι οικογενειακές και εργασιακές υποχρεώσεις που δεν του άφηναν χρόνο για να το υλοποιήσει, αλλά και ότι δεν είχε την στήριξη αυτή από τη σύζυγό του: «Παράλληλα

ασχολήθηκα και με άλλα πράγματα, παντρεύτηκα, έκανα οικογένεια, είχα μικρό παιδί, δεν υπήρχε περίπτωση να προλάβω, δεν το 'χα σκεφτεί καν. Αφού είχα παρατήσει και τα άλλα πράγματα που ασχολιόμουν, μουσικές κτλ. Ήμουν μόνο στο θέμα της επιβίωσης, δηλαδή δεν προλάβαινα. Εντωμεταξύ και η πρώην γυναίκα μου δεν με στήριζε σ' αυτό, δηλαδή αν θέλω να κάνω κάτι με το διάβασμα και τις σπουδές». Επίσης, ένα άλλο εμπόδιο για την επιλογή της σχολής ήταν η επαρχία, εφόσον δεν γινόταν να αφήσει την οικογένεια ή την εργασία του για να σπουδάσει σε άλλο μέρος: «Ναι, ένα εμπόδιο για μένα, ήταν το θέμα της επαρχίας, αλλά πιο πολύ γιατί είχα πολλές υποχρεώσεις εδώ πέρα, δηλαδή είχα μια οικογένεια, έστω και διαλυμένη, νωρίτερα είχα και κανονικά την οικογένεια μου. Αλλά και τώρα ακόμα δηλαδή δεν θα πήγαινα επαρχία, παρόλο που ιστορικό αρχαιολογικό πέραγα και στην Κρήτη, αλλά πρώτον είχα τη δουλειά εδώ, παρόλο που είχα προβλήματα ήξερα ότι κάποια στιγμή κάτι θα γίνει, έλπιζα ότι θα λυθούν κάποια προβλήματα. Δεν μου πήγαινε να το παρατήσω και έτσι εύκολα, όπως επίσης και την κόρη μου, δηλαδή, δεν θα έφευγα τόσο εύκολα μακριά και να την βλέπω μετά τόσο αραιά. Οπότε για μένα ήταν λόγος δύσκολος, πλέον είχαν περάσει τα χρόνια και είχα δεθεί με κάποια πράγματα, ακόμα και με τη μουσική που έχω μια μπάντα και όλα αυτά, δεν θα έφευγα επαρχία. Άρα αυτό είναι ένα πρόβλημα, όντως». Οι αντιδράσεις που συνάντησε από γνωστούς ή φίλους δεν ήταν πολύ θετικές αλλά δεν τον επηρέασαν: «Από τα εμπόδια που είχα, ήταν στο κοντινό μου περιβάλλον, που ήταν μισοί μισοί. Δηλαδή, δεν το διαλαλούσα κι εγώ ότι πήγαινα να δώσω πανελλήνιες, αλλά σε όσους το έλεγα οι μισοί με αποθάρρυναν τελείως, «τι είναι αυτά ώρα που πας να κάνεις;» και «μεγάλος άνθρωπος τώρα κάθεται και παιδεύεται», «έχουν αλλάξει τα πράγματα και χωρίς φροντιστήριο δεν πρόκειται να περάσεις». Όχι όλοι, πρόσεξε τώρα, αλλά συνάντησα αρκετούς και στην οικογένειά μου μέσα και σε φίλους κοντινούς που με αποθάρρυναν. Δηλαδή τους φάνηκε κάπως περίεργα. Ακόμη και στην σχολή όταν πήγα να δηλώσω στο παλιό μου λύκειο, πέτυχα έναν φίλο, όχι πολύ κοντινό, που έτυχε να είναι καθηγητής εκεί πέρα, και τότε δεν το ήξερα δεν το θυμόμουν ότι ήταν εκεί καθηγητής. Με το που το είδε, «τι πας να κάνεις τώρα; Δεν πρόκειται να περάσεις με τίποτα και παράτα τα δεν υπάρχει λόγος να δώσεις. Με αποθάρρυνε αμέσως. Όλα αυτά για μένα λειτούργησαν αντίστροφα. Δεν με αποθάρρυναν». Οι προσδοκίες του μετά από αυτό το πτυχίο είναι να τον βοηθήσει και επαγγελματικά, να αυξήσει τις χρηματικές του απολαβές, να ασχοληθεί με το

αντικείμενο που σπούδασε αλλά και να βελτιωθεί σαν άνθρωπος και κερδίσει γνώσεις μέσα από αυτό: «Υπάρχουν κάποιοι τρόποι καθαρά υλιστικοί ως το πούμε. Το τελείωσα απλό είναι ότι αν πάρω ένα πτυχίο κατά 99% δεν ξέρω αν ισχύει ακόμη θα πάρω κάποια χρήματα παραπάνω στην δουλειά. Αυτός είναι ένας λόγος που πολλοί πάνε και παίρνουν ένα πτυχίο παραπάνω. Έχω μια δουλειά και δεν σκοπεύω να την παρατήσω. Το άλλο θέμα το αυτονόητο, είναι ότι θα ήθελα να ασχοληθώ με το αντικείμενο που σπουδάζω. Δεν το σπουδάζω για πλάκα του έχω δώσει πολλή βάση, μου αρέσει, έχω αρχίσει και το αγαπάω σαν αντικείμενο», «Από το υλιστικό πάμε στο πνευματικό. Στο πνευματικό κομμάτι σίγουρα βελτιώνομαι. Δηλαδή γεμίζεις με καινούριες γνώσεις».

Η **συνέντευξη 8** πραγματοποιήθηκε μέσω του διαδικτύου και του skype λόγω απόστασης της ερωτώμενης από την Αθήνα. Η ερωτώμενη είναι 47 ετών, παντρεμένη. Σπουδάζει στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας και είναι στο έκτο εξάμηνο. Η ερωτώμενη αυτή έχει ήδη δυο πτυχία και παράλληλα με τις τωρινές προπτυχιακές της σπουδές, φοιτά στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο για μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών: «είμαι στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας και αυτή είναι η τρίτη σχολή, ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που φοιτώ», «Στα 18 πέρασα στο Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας το οποίο και τελείωσα, το 2006 έδωσα πάλι πανελλήνιες και πέρασα στο Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, το τελείωσα το 2011 και το 2012 μπήκα στο Πάντειο». Εργάζεται ως εκπαιδευτικός στη Λακωνία και γι' αυτό της ήταν δύσκολο να έρθει στην Αθήνα, ενώ μένει μόνιμα εδώ. Ο λόγος που επέλεξε τις πανελλήνιες ως τρόπο εισαγωγής στις σχολές που σπούδασε είναι ότι τον θεωρεί πιο εύκολο τρόπο πρόσβασης από τις κατατακτήριες: «Γιατί θεωρώ ότι είναι πιο εύκολος ο τρόπος εισαγωγής για μένα τουλάχιστον, για τις δικές μου τις γνώσεις σε σχέση με τις κατατακτήριες. Οι κατατακτήριες θεωρώ ότι είναι λίγο πιο απαιτητικές. Γι' αυτό». Το κίνητρο της για να συνεχίσει τις σπουδές της σε ώριμη ηλικία ήταν η θέληση, αλλά ο γάμος, η οικογένεια, το παιδί, καθυστέρησαν αυτή την πορεία: «Ηθελα να συνεχίσω και όταν τελείωσα τη γαλλική φιλολογία αλλά τέλος πάντων ξεκίνησα λίγο να δουλεύω, μετά προέκυψε ο γάμος, ένα παιδί και μόλις ξεπετάχτηκε λίγο το παιδί, επειδή μ' αρέσει η γνώση και όλο αυτό το ταξίδι και η διαδρομή συνέχισα και θα συνεχίσω δηλαδή, να είμαστε καλά θα συνεχίσω», «Ηθελα λίγο επαγγελματικά να σταθεροποιηθώ, να ορθοποδήσω τέλος πάντων να ξεκινήσω και μετά αφού αυτό μπήκε σε μία σειρά, συνέχισα τις σπουδές μου». Δεν θεωρεί ότι αντιμετωπίζει σημαντικά εμπόδια για τη συνέχιση των σπουδών

της: «Όχι. Κανένα. Είναι θέμα θέλησης για μένα, αν θέλεις κάτι πάρα πολύ.. δηλαδή και τώρα που δεν μπορώ να παρακολουθώ, διαβάζω. Δεν το θεωρώ σαν πρόβλημα συνέχισης των σπουδών το ότι είμαι στην Λακωνία αυτό το εξάμηνο. Εντάξει, απλώς διαβάζω μόνη μου, δεν χαίρομαι απλά αυτή τη διάδραση του Πανεπιστημίου. Αυτό είναι κάτι που μου λείπει αλλά δεν το θεωρώ και σαν εμπόδιο συνέχισης των σπουδών μου». Παρόλο που το πτυχίο αυτό προσφέρει στην ερωτώμενη μια επιπλέον ειδικότητα ως εκπαιδευτικού, οι προσδοκίες της δεν είναι επαγγελματικές, αλλά, αντίθετα ενδιαφέρεται να εμπλουτίσει τις γνώσεις της: «Από αυτό το πτυχίο δεν αναμένω κάτι. Καλά, στην πορεία έμαθα πολύ πρόσφατα πως αυτό το πτυχίο θα μου δώσει και μια δεύτερη ειδικότητα μετά ως εκπαιδευτικός που είμαι. Θα μου δώσει και μια δεύτερη ειδικότητα. Δεν το έκανα γι' αυτό όμως, γιατί αυτό το έμαθα προσφάτως. Δεν προσδοκώ κάτι, απλά απολαμβάνω το ταξίδι και τη διαδρομή και όλα αυτά που παίρνω ερχόμενη σε επαφή με τα μαθήματα και τους καθηγητές, δηλαδή, όλο το συγκεκριμένο. Δεν είναι μόνο τα μαθήματα, είναι η σχολή, το κτίριο, η βιβλιοθήκη, οι συνάδελφοι».

Στη **συνέντευξη 9**, η ερωτώμενη είναι γυναίκα 34 ετών, παντρεμένη με δυο παιδιά. Οι γονείς της έχουν τελειώσει το εξατάξιο γυμνάσιο, ο πατέρας εργάζεται ως ιδιωτικός υπάλληλος, ενώ η μητέρα οικιακά. Η ερωτώμενη σπουδάζει Πολιτική Επιστήμη και Ιστορία στο Πάντειο πανεπιστήμιο, αλλά δεν είναι το πρώτο της πτυχίο, καθώς έχει τελειώσει Ελληνική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και εργάζεται ως φιλόλογος. Ο λόγος που την ώθησε να συνεχίσει τις σπουδές της σε ώριμη ηλικία ήταν η διάθεση για γνώση πάνω σε ένα γνωστικό αντικείμενο: «Η ανάγκη μου να μάθω πράγματα. Ειδικά στον τομέα της Πολιτικής που με ενδιέφερε πάρα πολύ και ήθελα να μάθω κάποια περισσότερα πράγματα για το σύστημα, πως λειτουργεί, τι συμβαίνει με τα κόμματα, με το σύνταγμα». Ο λόγος που επέλεξε να δώσει πανελλήνιες μετά από 13 χρόνια και όχι κατατακτήριες εξετάσεις, ήταν πως λόγω της δουλειάς της ήταν πιο εύκολο γι' αυτήν: «Επέλεξα τις πανελλήνιες λόγω της φύσης του επαγγέλματός μου, επειδή είμαι φιλόλογος και διδάσκω τα μαθήματα αυτά της τρίτης λυκείου, οπότε θεώρησα πως ήταν πιο εύκολο μέσω πανελληνίων». Οι δυσκολίες που αντιμετώπισε για να συνεχίσει νωρίτερα τις σπουδές της ή για να παρακολουθεί και να συνεχίσει τις σπουδές ακόμα και τώρα είναι οι αυξημένες υποχρεώσεις της: «Δεν το προσπάθησα νωρίτερα λόγω του ότι έκανα οικογένεια και ήταν τα παιδιά μου μικρά, γι' αυτό δεν το προσπάθησα νωρίτερα», «Δεν είχα τον απαιτούμενο χρόνο λόγω οικογενειακών και

επαγγελματικών υποχρεώσεων», «Μεγάλωσαν κάπως τα παιδιά, οπότε θεώρησα ότι μπορούσα να βρω χρόνο για να αφιερώσω στις σπουδές μου», «Αντιμετωπίζω και κάποιες δυσκολίες πάλι όσον αφορά την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, διότι υπάρχουν αυξημένες επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις». Οι προσδοκίες της μετά από το πτυχίο αυτό δεν είναι επαγγελματικές: «Κυρίως να μάθω πράγματα. Δεν το κάνω τόσο για επαγγελματική αποκατάσταση, διότι ήδη εργάζομαι και δεν είμαι σίγουρη ότι θα με ενδιέφερε μια αλλαγή επαγγελματικής πορείας. Περισσότερο το κάνω για προσωπικούς λόγους», «Είμαι πιο πολύ της διεύρυνσης γνώσεων παρά της εμβάθυνσης. Μου φαίνεται λιγότερο απαιτητικό το προπτυχιακό γιατί το μεταπτυχιακό θέλει και πιο πολύ χρόνο να αφιερώνεις».

Στη **συνέντευξη 10** η ερωτώμενη είναι 42 ετών, ανύπαντρη. Οι γονείς της έχουν τελειώσει το εξατάξιο γυμνάσιο και ο πατέρας εργαζόταν ως αυτοκινητιστής και η μητέρα οικιακά. Έχει σπουδάσει φιλολογία στην Αθήνα, έχει μεταπτυχιακό στη λογοθεραπεία και εισήχθη με πανελλήνιες εξετάσεις στο Τμήμα της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας: «Είμαι 42 ετών, ανύπαντρη, μεγάλωσα στην επαρχία, δηλαδή τελείωσα στο Άργος συγκεκριμένα και μετά πέρασα με πανελλήνιες στη φιλοσοφική, τελείωσα φιλόλογος στην Αθήνα. Μόλις τελείωσα τις σπουδές μου, μετά από ένα χρόνο πήγα στην Αγγλία και έκανα μεταπτυχιακό στη λογοθεραπεία, κράτησε 4 χρόνια και από τότε εργάζομαι σαν λογοθεραπεύτρια από το 1998 μέχρι και σήμερα. Τα πρώτα χρόνια στον ιδιωτικό τομέα και από το 2006 στο δημόσιο, σε σχολεία στα πλαίσια ειδικής αγωγής και το 2012, αφού έκανα μια αποτυχημένη προσπάθεια να καταθέσω τα χαρτιά μου για κατατακτήριες και να μπω στο Τμήμα της Κοινωνιολογίας, έδωσα πανελλήνιες και πέρασα το 2012 στο προπτυχιακό της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας». Ο λόγος που την ώθησε να συνεχίσει σε ώριμη ηλικία τις σπουδές της ήταν η απόκτηση γνώσεων πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο: «Προσωπικό ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο αντικείμενο, μ' άρεσε, δηλαδή, διάβαζα βιβλία σχετικά με το αντικείμενο της ανθρωπολογίας και ευρύτερα. Κάποια στιγμή σκέφτηκα ότι θα το ήθελα να το επιδιώξω πιο συστηματικά, να ασχοληθώ αρκετά, με περισσότερο βάθος». Κατέφυγε στις πανελλήνιες και όχι στις κατατακτήριες εξετάσεις γιατί θεώρησε πιο εύκολη την εισαγωγή της μ' αυτές: «Τις πανελλήνιες τις επέλεξα γιατί κάνοντας την πρώτη προσπάθεια να μπω με κατατακτήριες στο προπτυχιακό, δεν τα κατάφερα. Η αλήθεια είναι ότι άκουσα από φίλους πως ενδεχομένως οι θέσεις είναι μέσω γνωστών και

ουσιαστικά δεν θα είχε κάποιο νόημα αν δεν ξέρεις κάποιον. Η αλήθεια είναι πως εγώ δεν τα πιστεύω αυτά, όταν όμως απορρίφθηκα άρχισα να μπαίνω σ' αυτή τη σκέψη, ώσπου τελικά κατάλαβα ότι κι αυτό λάθος ήταν αφού τα παιδιά που είναι από σχολές με πολύ υψηλά πτυχία που ήταν μπροστά από μένα είναι λογικό να προηγούνται. Να πω εδώ πως δεν δίναμε εξετάσεις για να μπούμε, αλλά γινόταν μόνο με βαθμό πτυχίου η εισαγωγή. Οπότε έδωσα πανελλήνιες γιατί ήταν ο μοναδικός άλλος τρόπος να σπουδάσω ανθρωπολογία. Το σκέφτηκα ότι δεν θα ήταν κάτι ιδιαίτερα δύσκολο, δεν με τρώμαξε δηλαδή η διαδικασία αυτή». Τα εμπόδια που θεωρεί ότι συναντάει για τη συνέχιση των σπουδών της είναι ο περιορισμένος χρόνος λόγω εργασίας και ότι δεν υπάρχει κάποια βοήθεια ή μέριμνα από το κράτος για τους ώριμους φοιτητές: «Η αλήθεια είναι ότι ο χρόνος είναι πάρα πολύ περιορισμένος, δηλαδή είναι δύσκολο πραγματικά, αν δεν έχει κάποιος πολύ μεγάλο κίνητρο, δηλαδή είναι πολύ πιθανό να τελειώσει τις σπουδές του σε περισσότερα από τέσσερα χρόνια, όσο προβλέπεται δηλαδή. Αυτό, όμως, που αντιμετωπίζω σαν δυσκολία και δεν το περίμενα, αλλά τώρα το έχω συνηθίσει, είναι ότι από το κράτος δεν υπήρχε καμία υποστήριξη. Τα βιβλία, τα οποία μέσω των πανελληνίων τα παίρνουν όλοι οι φοιτητές δωρεάν με νόμο, που έχει ψηφιστεί ένα χρόνο πριν μπω εγώ στο Τμήμα της Κοινωνικής Ανθρωπολογίας καταργήθηκε. Αν έχεις πτυχίο ήδη δεν μπορείς να πάρεις δωρεάν συγγράμματα, υπάρχει και αυτή η παράμετρος. Αν έχεις, δηλαδή, κι άλλο πτυχίο δεν δικαιούσαι δωρεάν συγγράμματα, ενώ παλιότερα είχες δεν είχες, αν έδινες πανελλήνιες έπαιρνες. Δεν υπήρχε αυτή η διάκριση. Επίσης, πέρασα στην ανθρωπολογία δεύτερη και περίμενα ότι θα έπαιρνα κάποια υποτροφία. Και από αυτή εξαιρούμαι γιατί πάλι είχα άλλο πτυχίο. Δηλαδή, παντού βλέπω μπροστά μου αυτό το ότι έχεις άλλο πτυχίο και δεν δικαιούσαι το ένα, δεν δικαιούσαι το άλλο». Αναφέρει, επίσης, πως συνήθως ο περίγυρος δεν στηρίζει μια τέτοια προσπάθεια: «Συνάντησα την έκπληξη, ίσως και λίγο μια σαρκαστική διάθεση από το περιβάλλον, ότι είναι κάπως παράξενο κάποιος σ' αυτήν την ηλικία να δίνει πανελλήνιες. Δηλαδή, και μόνο το γεγονός ότι κάποιος σ' αυτήν την ηλικία θα δώσει πανελλήνιες θεωρείται λίγο αστείο κατά κάποιο τρόπο. Αυτό που μου έλεγαν διάφοροι φίλοι και γνωστοί ότι το πιο λογικό αν θέλω να συνεχίσω να κάνω κάτι είναι ένα μεταπτυχιακό ή ένα διδακτορικό, εφόσον έχω ήδη master και ότι ήταν, κατά κάποιο τρόπο παλινδρόμηση το να πάω να κάνω σπουδές σε προπτυχιακό επίπεδο και ειδικότερα μέσα από τη διαδικασία των πανελληνίων»,

«Έπιασα τον εαυτό μου να νιώθει μια αμηχανία, ότι είμαι πολύ μεγαλύτερη από τα άλλα παιδιά. Ήμουν κάπως σαν την μύγα μέσα στο γάλα. Αλλά εντάξει από διήρησε μόνο για τις εξετάσεις, μέχρι να τελειώσουμε τα μαθήματα. Δεν με τραυμάτισε για πάντα». Οι προσδοκίες της μετά την απόκτηση αυτού του πτυχίου δεν είναι επαγγελματικές, στοχεύει στη διεύρυνση γνώσεων και στη συνέχιση των σπουδών της σε άλλα αντικείμενα που την ενδιαφέρουν: «το ξέρω πως ακούγεται λίγο περίεργο αυτό, συνήθως έχουμε την τάση να επιδιώκουμε, και λογικό είναι, να μας προσφέρει κάτι επαγγελματικά, αλλά το γεγονός ότι έκανα την επιλογή να πάω στο προπτυχιακό επίπεδο, δείχνει αυτό που λέω. Ότι δεν είχα καθόλου στο μυαλό μου να μου προσφέρει κάτι επαγγελματικά, ήταν τελείως καθαρά από προσωπικό ενδιαφέρον. Θα μπορούσα δηλαδή, ήταν πολύ πιο λογικό, να επιδιώξω σπουδές σε μεταπτυχιακό επίπεδο, εφόσον είχα ήδη και πτυχίο και μεταπτυχιακό, να πάω δηλαδή στο μεταπτυχιακό κύκλο της ανθρωπολογίας. Απλά, το σκέφτηκα πως αυτό θα ήταν έτσι, ένας τρόπος να σπουδάσω με περισσότερη άνεση χρόνου, όχι μ' αυτήν την πίεση που ενδεχομένως έχει το μεταπτυχιακό σε χρόνο. Ίσως με τη δουλειά μου δεν μπορούσα εύκολα να παρακολουθήσω το μεταπτυχιακό και σκέφτηκα γιατί όχι προπτυχιακό»; «Τώρα που χωμπει στην ανθρωπολογία και ασχολούμαι και ξέρω πλέον για τι πρόκειται, γιατί πριν είχα απλά μια αίσθηση το ότι μου αρέσει γενικά και αόριστα. Τώρα είδα ότι μου αρέσει πάρα πολύ και θέλω να συνεχίσω τις σπουδές μου ενδεχομένως σε διδακτορικό επίπεδο μετά στην ανθρωπολογία. Έχω αρχίσει να σκέφτομαι ποια αντικείμενα με ενδιαφέρουν».

4.3 Ερευνητικά Συμπεράσματα

Οι παραπάνω συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν, μας βοηθούν στο να εξάγουμε κάποια συμπεράσματα σύμφωνα με τη θεωρία που έχει αναπτυχθεί. Παρατηρούμε, από το δείγμα αυτό των ώριμων φοιτητών του Παντείου πανεπιστημίου, ότι παρουσιάζουν κάποια κοινά στοιχεία μεταξύ τους, χωρίς αυτό να σημαίνει πως κάθε περίπτωση δεν είναι διαφορετική και ιδιαίτερη.

Εφτά από τους ερωτώμενους εισήχθησαν στις σχολές του Παντείου πανεπιστημίου με πανελλήνιες εξετάσεις, χωρίς να έχουν πιο πριν άλλο πτυχίο ανώτατης εκπαίδευσης. Σε μερικές περιπτώσεις, μάλιστα, συνέχισαν σε ώριμη ηλικία το γυμνάσιο και το λύκειο

είτε σε ημερήσιο, είτε σε νυχτερινό, μετά από πολύχρονη αποχή. Οι ερωτώμενοι στις συνεντεύξεις τους, στην ερώτηση για το ποια είναι τα κίνητρα που οδήγησαν στη συμμετοχή τους, μας ανέφεραν πως τα κίνητρα που τους ώθησαν να συμμετέχουν στην ανώτατη εκπαίδευση είναι ποικίλα, όπως: Η μεγάλη και ανεκπλήρωτη επιθυμία τους να σπουδάσουν, εφόσον για διάφορους λόγους δεν πραγματοποιήθηκε σε εφηβική ηλικία, να ξεφύγουν από τα προβλήματά τους (οικογενειακά ή επαγγελματικά) και να βγουν έξω από το σπίτι, η οικονομική κρίση και η επαγγελματική αποκατάσταση, η ενίοτε παρότρυνση από συγγενείς και φίλους σε συνδυασμό με την επιθυμία τους να κάνουν μια αλλαγή στη ζωή τους και τέλος, το ενδιαφέρον για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο. Σύμφωνα με τον Boshier (1973) τα κίνητρα συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση ταξινομούνται σε επτά κατηγορίες: α) βελτίωση επικοινωνιακής ικανότητας, β) ανάπτυξη κοινωνικών επαφών, γ) εκπαιδευτική προετοιμασία, δ) επαγγελματική εξέλιξη, ε) βελτίωση των σχέσεων στην οικογένεια, στ) επιδίωξη κοινωνικών ερεθισμάτων, η) ενδιαφέρον για μάθηση σ' ένα αντικείμενο. Παρατηρούμε, λοιπόν, πως τα κίνητρα των ερωτωμένων που προέκυψαν μέσω των συνεντεύξεων ταιριάζουν στην κατηγοριοποίηση και ταξινόμηση του Boshier. Παρόλο, λοιπόν, που κάθε περίπτωση ερωτωμένου είναι διαφορετική, τα κίνητρα προκύπτουν από συγκεκριμένες ανάγκες και ερεθίσματα των ενηλίκων.

Στο ερώτημα που αφορά τα εμπόδια που συνάντησαν οι ερωτώμενοι για να συνεχίσουν στην ανώτατη εκπαίδευση σε εφηβική ηλικία, μας απάντησαν πως βασίζονται σε διάφορους παράγοντες κυρίως κοινωνικούς και οικονομικούς. Συγκεκριμένα τα εμπόδια που αναφέρονται στις συνεντεύξεις είναι η οικονομική δυσχέρεια των γονέων, σε μερικές περιπτώσεις η απαγόρευση των γονιών στα κορίτσια να συνεχίσουν τις σπουδές τους και το σχολείο και η προτεραιότητα των αρσενικών μελών στην μόρφωση, ο γάμος σε μικρή ηλικία, ο φόβος για σχολική αποτυχία, οι χαμηλές επιδόσεις στο σχολείο, το σχολικό άγχος, η εργασία σε μικρή ηλικία. Όμως, όταν ερωτήθηκαν για τα εμπόδια που αντιμετώπισαν να συνεχίσουν νωρίτερα τις σπουδές τους οι περισσότεροι αναφέρθηκαν στις αυξημένες οικογενειακές και επαγγελματικές υποχρεώσεις. Μόνο μια ερωτώμενη ανέφερε πως ο κύριος ανασταλτικός παράγοντας για τη συμμετοχή της στην εκπαίδευση, ήταν η έντονη αποτροπή του συζύγου της και η απειλή ότι θα χωρίσουν. Ένας ακόμα σημαντικός περιορισμός που αντιμετωπίζουν οι ώριμοι φοιτητές στην πρόσβαση τους στην

ανώτατη εκπαίδευση είναι ότι δεν μπορούν να περάσουν σε σχολές Τ.Ε.Ι, λόγω των υποχρεωτικών παρουσιών που έχουν και στις επαρχιακές σχολές. Λόγω των αυξημένων υποχρεώσεων τους αδυνατούν να κάνουν μια τέτοια επιλογή, ακόμα και αν τους ενδιαφέρει περισσότερο. Σύμφωνα με την τυπολογία της Cross, οι Rubenson & Desjardins ομαδοποιούν τα εμπόδια σε δύο κατηγορίες (α) δομικά εμπόδια, στα οποία ουσιαστικά ενσωματώνουν τόσο τα καταστασιακά όσο και τα θεσμικά εμπόδια της τυπολογίας Cross (οικογένεια, εργασία, έλλειψη χρόνου ή χρημάτων, φροντίδα γονέων ή παιδιών και εμπόδια που σχετίζονται με θεσμικά και οργανωτικά ζητήματα) και β) τα προδιαθετικά εμπόδια, που περιλαμβάνουν τις δυνατότητες (capabilities) και την επίγνωση (consciousness). Παρατηρούμε, λοιπόν, πως τα εμπόδια που αναφέρθηκαν από τους ερωτώμενους στις συνεντεύξεις κατηγοριοποιούνται σύμφωνα μ' αυτήν την τυπολογία.

Μέσα από τις συνεντεύξεις και την περιγραφή των δυσκολιών και εμποδίων που αντιμετώπισαν οι ερωτώμενοι, φαίνεται πως το φύλο παίζει πολύ σημαντικό ρόλο για την εκπαίδευση. Τρεις ερωτώμενες μας ανέφεραν πως οι οικογένειες τους δεν τους άφησαν να σπουδάσουν επειδή ήταν γυναίκες. Στη μία περίπτωση δεν υπήρχαν τα χρήματα, οπότε επιλέχθηκε να σπουδάσει ο αδερφός εφόσον ήταν άνδρας, στη δεύτερη η οικογένεια και η κοινωνία του χωριού, όπου μεγάλωσε, θεωρούσε τις μορφωμένες γυναίκες ελαφρών ηθών και στην τρίτη η ερωτώμενη παντρεύτηκε στα 15 της και ο σύζυγος της δεν την άφηγε να συνεχίσει το σχολείο και τις σπουδές. Στις τρεις αυτές περιπτώσεις σημειώνουμε πως το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων ήταν χαμηλό, προέρχονταν από την εργατική τάξη, οι δύο εξ αυτών μεγάλωσαν σε πολύ μικρές επαρχιακές πόλεις και οι ηλικίες τους κυμαίνονταν από 40 και άνω.

Είναι σημαντικό, επίσης, να αναφερθεί ότι κανείς από τους ερωτώμενους που δεν είχαν εισαχθεί σε εφηβική ηλικία στην ανώτατη εκπαίδευση, δεν προερχόταν από γονείς που να είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Συνήθως οι γονείς εργάζονταν ως υπάλληλοι ή σε πολλές περιπτώσεις η μητέρα δεν εργαζόταν και ασχολούταν με τα οικιακά. Φαίνεται, λοιπόν πως η εκπαίδευση και η συμμετοχή ή μη σ' αυτή εξαρτάται από πολλούς οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Οι ευκαιρίες για συμμετοχή στην εκπαίδευση δεν δίνονται σ' όλους τόσο απλόχερα, αλλά πρέπει να κοπιάζουν και να μοχθούν περισσότερο γι' αυτή, προσπερνώντας κάποια εμπόδια που προκύπτουν.

Άρα, όπως φαίνεται από τα παραπάνω, η κοινωνική προέλευση και το φύλο κατέχουν πολύ σημαντικό ρόλο στη μετάβαση στην ανώτατη εκπαίδευση και στη συνέχιση τους σ' αυτή. Τα άτομα με χαμηλότερη κοινωνική προέλευση αντιμετωπίζουν περισσότερες αντίξοες συνθήκες και πρακτικά εμπόδια, ενώ οι γυναίκες αντιμετωπίζουν συνήθως το οικογενειακό βάρος και την ευθύνη των παιδιών. Άρα θα μπορούσαμε, μέσα από την ερευνητική μας εργασία, να συμπεράνουμε πως τα εμπόδια που προκύπτουν στην εκπαίδευση σχετίζονται με τη κοινωνική προέλευση και το φύλο και καθορίζουν την πορεία των εκπαιδευομένων στην εκπαίδευση.

Τέλος, είναι σημαντικό να μην παραλείψουμε τις τρεις ερωτώμενες που είχαν πιο πριν τουλάχιστον από ένα πτυχίο και επέλεξαν τις πανελλήνιες ως τον πιο εύκολο τρόπο να εισαχθούν σε σχολή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Οι τρεις συνεντευξιαζόμενες, που εργάζονται και οι τρεις στον χώρο της εκπαίδευσης, μας αναφέρουν πως η δυσκολία που αντιμετώπισαν για να συνεχίσουν νωρίτερα τις σπουδές τους ήταν οι αυξημένες επαγγελματικές υποχρεώσεις και ότι έθεσαν άλλες προτεραιότητες. Αντίθετα, αυτό που τις ώθησε να συνεχίσουν τις σπουδές τους ήταν η απόκτηση γνώσεων πάνω σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο, χωρίς να έχουν προσδοκίες για την βελτίωση της επαγγελματικής τους θέσης, αύξηση χρηματικών απολαβών ή κάτι άλλο. Το μόνο που επιθυμούν είναι να συνεχίσουν τις σπουδές τους όσο μπορούν και να επεκτείνουν τις γνώσεις τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κλείνοντας αυτή την εργασία που αφορούσε τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής των ενηλίκων στην εκπαίδευση, φαίνεται πως τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής τους είναι ποικίλα και εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες. Πολλοί ερευνητές της εκπαίδευσης ενηλίκων έχουν προσπαθήσει να τα ομαδοποιήσουν και να τα εντάξουν σε κατηγορίες, ώστε να μπορούν να μελετηθούν πιο εύκολα. Αυτό που επιχειρήθηκε, λοιπόν, στη συγκεκριμένη εργασία είναι να αναδείξει και να ονομάσει τα κίνητρα και τα εμπόδια συμμετοχής των ώριμων φοιτητών στην ανώτατη εκπαίδευση και μέσω της μελέτης αυτών των περιπτώσεων (συνεντεύξεις) να φανεί αν τα εμπόδια που συναντούν οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι, συνδέονται με την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο τους.

Ως ώριμους φοιτητές ορίσαμε τους ενήλικους εκπαιδευόμενους που εισήχθησαν στο πανεπιστήμιο στην ηλικία των 25 ετών και άνω. Τα κίνητρα για τους ανθρώπους αυτούς, που απείχαν χρόνια από την εκπαίδευση και αποφασίζουν να επιστρέψουν, εκκινούν από τις βαθύτερες ανάγκες και επιθυμίες τους. Από την ποιοτική έρευνα που διεξήχθη στα πλαίσια αυτής της εργασίας, οι ερωτώμενοι που συμμετείχαν, μέσα από την περιγραφή της ζωής τους και των εμπειριών τους ανέφεραν ορισμένα σημαντικά κίνητρα που λειτούργησαν γι' αυτούς. Αυτά είναι η ανεκπλήρωτη επιθυμία τους να σπουδάσουν σε εφηβική ηλικία, ο θαυμασμός που είχαν για τη γνώση και τη μόρφωση και πως αυτές αλλάζουν τη σκέψη των ανθρώπων, η επαγγελματική αποκατάσταση και ανέλιξη, η αποφυγή ορισμένων προβλημάτων και η καταφυγή τους στην εκπαίδευση, το ενδιαφέρον για ένα συγκεκριμένο αντικείμενο σπουδών και η ενίοτε παρότρυνση από τον περίγυρό τους. Οι ερωτώμενοι που ξεκινούν τις σπουδές τους σε μεγαλύτερη ηλικία δεν έχουν πάντοτε προσδοκίες μετά την ολοκλήρωση των σπουδών τους, στις περισσότερες περιπτώσεις δεν επιθυμούν καν να εργαστούν πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο ή θεωρούν ότι είναι μεγάλοι για να βρουν εργασία. Θα μπορούσαμε να πούμε πως οι ερωτώμενοι που είναι μεγαλύτεροι σε ηλικία οδηγήθηκαν στο Πανεπιστήμιο για να νιώσουν καλύτερα και να είναι πιο σίγουροι για τον εαυτό τους, να εκπληρώσουν την επιθυμία τους, να ξεφύγουν από τη ρουτίνα ή τα προβλήματα και να ανήκουν σε ένα σύνολο εκτός σπιτιού. Αντίθετα ο πιο νεαρός ερωτώμενος επιθυμούσε μέσα από αυτό το πτυχίο να βρει εργασία, αλλά σημείωνε το πόσο

σημαντικό είναι να σπουδάζεις και πόσο άλλαξε η οπτική του μέσα από αυτό. Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι φαίνεται να είναι πιο συνειδητοποιημένοι, τα κίνητρα τους είναι πιο ισχυρά και προσπαθούν να ανταπεξέρχονται στις ανάγκες των σπουδών με μεγάλη προσπάθεια και αφοσίωση.

Όμως, οι ώριμοι φοιτητές λόγω της μεγαλύτερης ηλικίας, έχουν αυξημένες υποχρεώσεις, είτε οικογενειακές, είτε επαγγελματικές και συναντούν ποικίλα εμπόδια για την πρόσβαση τους στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και στη συνέχιση τους σ' αυτήν. Τα εμπόδια αυτά εξαρτώνται, επίσης, και από άλλους πολλούς παράγοντες, όπως κοινωνικοοικονομικούς, οικονομικούς, γεωγραφικούς, από την κοινωνική τους προέλευση και το φύλο τους, το άγχος για αποτυχία, χαμηλές επιδόσεις. Η πλειονότητα των ερωτωμένων αναγκάστηκαν να εργαστούν από μικρή ηλικία, αφού η οικογένεια τους αντιμετώπιζε οικονομικό πρόβλημα, οπότε δεν μπορούσαν να στηρίξουν τη μόρφωση και τις σπουδές τους. Όμως, είναι σημαντικό να σημειωθεί πως οι οικογένειες αυτές δεν θεωρούσαν τη μόρφωση τόσο σημαντική, ειδικότερα για τις γυναίκες και έτσι οδηγούνταν στο γάμο σε μικρή ηλικία και στην εργασία. Αυτό παρατηρείται πιο έντονα σε επαρχιακές πόλεις, ίσως εξαιτίας των αντιλήψεων της κοινωνίας αλλά και την ύπαρξη πιο χαμηλά αμειβόμενων ατόμων. Επίσης, η ύπαρξη οικογένειας δυσχεραίνει την πρόσβαση και συνέχιση στην ανώτατη εκπαίδευση, αλλά και ο μη υποστηρικτικός σύντροφος. Όλοι οι έγγαμοι ερωτώμενοι αποκρίθηκαν πως η οικογένεια και τα παιδιά ήταν η προτεραιότητα τους και μόνο εφόσον μεγάλωσαν μπόρεσαν να προχωρήσουν. Βέβαια η μια ερωτώμενη αντιμετώπισε ως εμπόδιο τον σύζυγό της, ο οποίος την απειλούσε και της απαγόρευε να συνεχίσει. Παρόλα αυτά η ερωτώμενη ακολούθησε την επιθυμία της και υπερνίκησε όλες της δυσκολίες που παρουσιάστηκαν. Τα εμπόδια που συναντούν οι ενήλικοι φαίνεται να είναι πολλά και πολύπλοκα, όμως οι συνεντευξιζόμενοι τα ξεπέρασαν και πραγματοποίησαν το στόχο τους, με πολλή προσπάθεια και μεράκι.

Τα εμπόδια αυτά, όμως, παραμένουν και αφού εισαχθούν οι ενήλικοι στην ανώτατη εκπαίδευση. Πολλοί μπορεί να εγκαταλείψουν, λόγω των αυξημένων τους υποχρεώσεων και των συνθηκών που επικρατούν. Βέβαια, σύμφωνα με τις συνεντεύξεις, τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν μετά την εισαγωγή τους στο Πανεπιστήμιο είναι πιο αντιμετωπίσιμα και σχετίζονται συνήθως με τη διαχείριση του χρόνου τους και τη εξισορρόπηση με τις υπόλοιπες υποχρεώσεις τους. Όμως, είναι

αξιοσημείωτο πως οι ώριμοι φοιτητές έχουν τα χαμηλότερα ποσοστά εγκατάλειψης σπουδών σε σχέση με τους συμβατικούς φοιτητές. Αυτό θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε και στο ισχυρό κίνητρο και θέληση που τους διακατέχει, εφόσον ξεκινούν τις σπουδές τους πιο συνειδητοποιημένοι και αποφασισμένοι. Μελετώντας, όμως, για την εισαγωγή των φοιτητών αυτών και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, εκτός της Ελλάδας, αναδείχθηκε πως στη χώρα μας η εκπαίδευση των ενηλίκων για τη μετάβαση τους στην ανώτατη εκπαίδευση είναι περιορισμένη και δεν υπάρχει κάποια μέριμνα ούτε από το κράτος ή τα ελληνικά πανεπιστήμια. Το ελληνικό σύστημα εισαγωγής στην ανώτατη εκπαίδευση δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την προσπάθεια των ώριμων φοιτητών να εισαχθούν σ' αυτήν. Οι ώριμοι φοιτητές ακολουθούν το τυπικό σύστημα εκπαίδευσης και τα συμβατικά σχολεία για να εισαχθούν, όπως και οι συμβατικοί φοιτητές μικρότερης ηλικίας. Δεν αναγνωρίζονται οι ιδιαίτερες ανάγκες αυτές της ομάδας. Άρα είναι επόμενο πως στην ανώτατη εκπαίδευση θα παρατηρούνται έντονες κοινωνικές ανισότητες όσον αφορά στις ευκαιρίες εισαγωγής, αλλά και στην επιλογή σχολής σπουδών.

Σημαντικός παράγοντας, επίσης, για την εμφάνιση κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση είναι το φύλο. Σημαντικές ήταν οι προσωπικές εμπειρίες των ερωτωμένων που κατέδειξαν τις αντιλήψεις και τις προκαταλήψεις για την γυναικεία εκπαίδευση. Η κοινωνική προέλευση και το φύλο σχετίζονται σημαντικά με τα εμπόδια που συναντούν οι ώριμοι φοιτητές. Από την έρευνα φάνηκε πως οι ώριμοι φοιτητές δεν προέρχονται από οικογένειες με υψηλή μόρφωση και ότι οι γυναίκες φοιτήτριες είχαν αντιμετωπίσουν επιπλέον δυσκολίες. Από όλα αυτά που αναφέρθηκαν παραπάνω, συμπεραίνουμε πως εφόσον υφίστανται ανισότητες στην κοινωνία, είναι επόμενο να υφίστανται ανισότητες και στην εκπαίδευση, εφόσον είναι και μια προέκτασή της.

Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι είναι μια ιδιαίτερη ομάδα εκπαιδευομένων και έχει διαφορετικές ανάγκες και απαιτήσεις. Οι ώριμοι φοιτητές, δείχνουν να είναι πιο προσηλωμένοι στο στόχο τους, πιο συνειδητοποιημένοι, εκτιμούν περισσότερο τη γνώση και αυτά που τους δίνονται, υπερνικούν τα εμπόδια και υπερσχύει η δύναμη και η θέληση να μάθουν με σκοπό την προσωπική ανάπτυξη. Διεκδικούν με δυναμικότητα τη θέση τους στην ανώτατη εκπαίδευση και δεν τα παρατούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

EURYDICE, *Διαφορές των φύλων στο εκπαιδευτικό επίτευγμα: Μελέτη για τα μέτρα που λαμβάνουν και την κατάσταση που επικρατεί στην Ευρώπη*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αθήνα, 2010.

EURYDICE, *Εκσυγχρονισμός της Ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη: Χρηματοδότηση και Κοινωνική Διάσταση*, Ευρωπαϊκή Διάσταση, Αθήνα, 2011.

Giddens Anthony, *Κοινωνιολογία*, Μετάφραση Τσαούσης Δ., εκδόσεις Gutenberg, 2002.

Rogers Alan, *Η εκπαίδευση των ενηλίκων*, μετάφραση Τόμπρου Μαρία και Παπαδοπούλου Μαρία, Μεταίχμιο, Αθήνα, 1999.

Καραλής Θανάσης, *Κίνητρα και εμπόδια για τη συμμετοχή των ενηλίκων στη δια βίου εκπαίδευση*, ΙΝΕ, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, 2013.

Κάτσικας Χρήστος, Καββαδίας Κ. Γεώργιος, *Η Ανισότητα στην Ελληνική Εκπαίδευση: Η εξέλιξη των ευκαιριών πρόσβασης στην Ελληνική Εκπαίδευση (1960-1994)* GUTENBERG, παιδαγωγική σειρά, 1994.

Κόκκος Αλέξης, *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Ανιχνεύοντας το πεδίο*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2005.

Κόκκος Αλέξης, *Οι κοινωνικές διαθέσεις απέναντι στην τυπική εκπαίδευση και την εκπαίδευση ενηλίκων: Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα, 2004.

Κόκκος Αλέξης, *Η εκπαίδευση ενηλίκων ως διακριτό θεσμικό και επιστημονικό πεδίο*, δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Δια Βίου/ Επιστημονική Επιθεώρηση για τη Δια Βίου Μάθηση, τ.1, 2007.

Μπελογιάννης Γιώργος, Κουγιουμουτζάκη Φωτεινή, Καλαματιανού Αγλαΐα, *Η συμμετοχή του φύλου στην ελληνική εκπαίδευση: Ένα κοινωνικό, πολιτικό, και πολιτισμικό ζητούμενο*, 5^ο διεπιστημονικό διεπανεπιστημιακό συνέδριο του Ε.Μ.Π, Αθήνα, 2007.

Σιάνου- Κύργιου Ελένη, *Εκπαίδευση και κοινωνικές ανισότητες: Η μετάβαση από τη Δευτεροβάθμια στην Ανώτατη εκπαίδευση (1997-2004)*, Μεταίχμιο, 2005.

Σιάνου Ελένη, *Συμμετοχή των ενηλίκων στο ΕΑΠ: Η ανάγκη για μια κοινωνιολογική προσέγγιση της δια βίου εκπαίδευσης*, *Open education - The journal for open and distance education and educational technology*, vol.6, 2010.

Σιάνου-Κύργιου Ελένη, *Από το Πανεπιστήμιο στην αγορά εργασίας: Όψεις των κοινωνικών ανισοτήτων*, Μεταίχμιο, 2010.

Τσιμπουκλή Άννα, *Εκπαίδευση εκπαιδευτών ενηλίκων, Πρόγραμμα Δια Βίου Εκπαίδευσης από απόσταση - εκπαιδευτικό υλικό*, ΥΠΕΠΘ - ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, 2008.

Χατζηθεοχάρους Παναγιώτα, σε συνεργασία με Νικολοπούλου Βάσω, Γιοβάννη Ελένη, *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση ενηλίκων*, από το Εκπαιδευτικό Υλικό για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών των ΣΔΕ, Υ.Π.Δ.Β.Μ.Θ. – ΓΓΔΒΜ – ΙΔΕΚΕ, Αθήνα, 2010.

Ahl Helene, *Motivation in adult education: A problem solver or an euphemism for direction and control*, paper presented at Nordic Educational Research Association Conference, Örebro, 2006.

Burton Karen et al., *Journal of further and higher education*, Neath Port Talbot College, United Kingdom, published online 18/2/2011, downloaded by University of South Wales on 31/7/2015.

Fragoso Antonio et al., *The transition of mature students to higher education: Challenging traditional concepts?*, *Studies in the Education of Adults* Vol. 45, No 1, Spring 2013.

Lister Pam Green, *It's like you can't be a whole person, a mother who studies. Lifelong learning: Mature women students with caring commitments in social work education*, *Social work education* vol. 22, No. 2, 2003, London, Published online: 25 Aug 2010.

Tones Megan, Fraser Jenny, Elder Ruth, White M. Katherine, *Supporting mature-aged students from a low socioeconomic background*, *springer science + business media*, published online: 17/2/2009.

McGivney Veronica, *Staying or Leaving the course: Non- Completion and Retention of Mature students in further and higher education*, National Institute of Adult Continuing Education, 1996.

Reay Diane, *Class, authenticity and the transition to higher education for mature students*, *The sociological review*, Blackwell, 2002.

Roger Joseph, *A study of the motives, barriers, and enablers affecting participation in adult distance education classes in an Iowa community college*, 1999.

Wlodkowski J. Raymond, *Enhancing Adult Motivation to Learn*, Seattle, Washington, third edition, John Wiley & Sons, 11 Ιαν 2011.

Wood Bill, *Mature students in higher education, assessment & evaluation in higher education*, Doncaster Metropolitan Institute of higher education, published online 28/7/2006

Chapman Christopher, *Participation in adult education and lifelong learning: 2000-01*, National household education surveys of 2001, NCES, 2004

Ηλεκτρονικές διευθύνσεις

Πληροφορίες για ορισμό ώριμων φοιτητών

Collins, English Dictionary, <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mature-student>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

Πληροφορίες για τον ορισμό ώριμων φοιτητών McMillan, English Dictionary, <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/mature-student>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

Πληροφορίες για τον ορισμό των ώριμων φοιτητών Undergraduate Courses At University and College <https://www.ucas.com/ucas/undergraduate/getting-started/mature-students>, (πρόσβαση στις 23/6/2015).

Πληροφορίες για το αγγλικό και ουαλικό εκπαιδευτικό σύστημα Dynot, Dynamic Online tool for Guidance, http://www.dynot.net/index.php?option=com_content&task=view&lang=el&id=44, (πρόσβαση στις 8/4/2015).

Πληροφορίες για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα Dynot, Dynamic Online Tool for guidance, http://www.dynot.net/index.php?option=com_content&task=view&lang=el&id=45, (πρόσβαση στις 24/6/2015).

Πληροφορίες για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα Ίδρυμα νεολαίας και δια βίου μάθησης, <http://www.inedivim.gr/index.php/sde>, (πρόσβαση στις 27/4/2015).

Πληροφορίες για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ΕΟΠΠΕΠ, http://www.eoppep.gr/teens/index.php/spoudes_meta_to_gymnasio/109-epal_trexon, (πρόσβαση στις 27/4/2015).

Πληροφορίες για το εκπαιδευτικό σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου British Council, education UK, <http://www.educationuk.org/global/sub/higher-education>, (πρόσβαση στις 7/8/2015), σελ.18.

Πληροφορίες για το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας Υπουργείο Πολιτισμού, Παιδείας και Θρησκευμάτων, <http://www.minedu.gov.gr/grafeio-typoy/298-uncategorised/299-to-ekpaideytiko-systima>, (πρόσβαση στις 4/8/2015).

**Motivation and barriers for mature students' participation in Greek universities.
The case of Panteion University.**

Thalia Andrea

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate motives and barriers of mature students' participation in higher education and to highlight their expectations by participating in it.

Specifically, the problematic of this study focuses on mature students' motivation, study barriers and on the relation of these barriers with mature students' socioeconomic status.

The main questions of this study are:

- What are the motives for the participation of mature students in higher education and what are their expectations after they complete their studies?
- What are the barriers for their access in higher education? Do they face obstacles after their access in universities?
- What is the relation of the obstacles, that mature students encounter, with their socioeconomic status and their gender?

The main conclusions of this research is that motivation is different for each person, but it satisfies an objective or a need. Adults encounter barriers in learning due to external factors (child care, financial difficulties, distance from school or university, unsupportive companion) or phobias, anxiety, or perceptions that they have about themselves. Mature students' socioeconomic status is a very important factor for their access in higher education. Also apart from socioeconomic status, gender sometimes can be an impediment in admission in university education too, especially for older people.

Keywords:

Mature students, motivation, study barriers, higher education, socioeconomic status

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Στις συνεντεύξεις που ακολουθούν συμβολίζεται ο συνεντευκτής με Συν, ενώ οι ερωτώμενοι με Ερ.

Συνέντευξη 1

Φύλο: Γυναίκα

Συν: Μιλήστε μου για σας, πόσο χρονών είστε, που μεγαλώσατε, τη δουλειά σας.

Ερ: Εγώ είμαι 44 χρονών, έχω μεγαλώσει στο Άστρος Κυνουρίας σε χωριό, δουλεύω από πολύ μικρή, είχε η οικογένεια προβλήματα και γι' αυτό δεν πήγα στο σχολείο. Δουλεύω σε διάφορες δουλειές, από λάντζα, καμαριέρα, εκφωνήτρια - επιμελήτρια ραδιοφωνικού σταθμού. Ό,τι θέλετε έχω κάνει. Κάποια στιγμή μεγάλωσαν τα παιδιά, αποφάσισα να πάω σχολείο γιατί το είχα καημό. Εεε ξεκίνησα να πάω σχολείο στα 30 μου χρόνια εε και στη συνέχεια βρέθηκαν δυσκολίες. Από τη μία ο σύζυγός μου δεν συμφωνούσε, ήταν αντίθετος. Δεν είναι άνθρωπος που έχει τελειώσει κάτι οπότε ήταν λογικό να μην κατανοεί αυτό που θέλω. Από την άλλη τα παιδιά έδιναν κι αυτά εξετάσεις, πανελλήνιες, διάφορα φροντιστήρια. Έχω τρία παιδιά και ήταν πολλές οι δυσκολίες, οπότε προτίμησα να το σταματήσω το νυχτερινό και να το συνεχίσω κάποια άλλη εποχή ίσως. Και το συνέχισα το 2010. Και δεν το σταμάτησα πλέον. Μου τέθηκε βέβαια πάλι το θέμα ή το σπίτι ή το σχολείο. Η δεύτερη φορά που ήταν να επιλέξω, επέλεξα το σχολείο και είπα όποιος θέλει το σχολείο και μένα με έχει. Όποιος δεν το θέλει δεν με έχει, απλά. Και προχώρησα. Βέβαια δεν ήξερα αν θα περάσω. Ήταν δύσκολο.

Συν: Για ποιους λόγους, όμως αποφασίσατε σε ώριμη ηλικία να συνεχίσετε;

Ερ: Για τους λόγους ότι εγώ όταν ήταν σε ηλικία να πάω στο σχολείο μεγάλωνα παιδιά. Έκανα από 15 χρονών την μεγάλη μου κόρη. Η μεγάλη μου κόρη είναι 29 χρονών. Οπότε δεν είχα το περιθώριο. Μέχρι τα 19 είχα κάνει και τις 3 μου.

Συν: Είχατε τελειώσει το λύκειο τότε;

Ερ: Δεν είχα τελειώσει το λύκειο, είχα τελειώσει μόνο το γυμνάσιο όταν παντρεύτηκα και τελείωσα το λύκειο..... Το ξεκίνησα στα 30 μου. Σταμάτησα σε κάποια φάση στη μέση τις σπουδές εκεί στο λύκειο και συνέχισα από τα 42 και μετά.

Συν: Σε νυχτερινό λύκειο;

Ερ: Ναι σε νυχτερινό λύκειο στο Ναύπλιο.

Συν: Για να παρακολουθήσετε το νυχτερινό λύκειο έπρεπε ταυτόχρονα να δουλεύετε ε;

Ερ: Ναι, εγώ εργαζόμουν περιστασιακά εε είχα δηλώσει ότι δουλεύω σε κτήματα. Γιατί δεν μπορούσα να καλύψω όλη τη διάρκεια του σχολείου με ένα χαρτί από έναν εργοδότη. Έδιναν για ένα μήνα, δύο μήνες. Οπότε καλύφθηκα έτσι. Με βοήθησε βέβαια το σχολείο να καλυφθώ μ' αυτόν τον τρόπο. Είχα πολύ βοήθεια από το σχολείο. Πολλή στήριξη. Και ηθική, αυτό βέβαια θα διαφέρει από σχολείο σε σχολείο. Με στήριξαν πολύ γιατί είχα πολλά προβλήματα κατά τη διάρκεια της χρονιάς και τη πρώτη φορά και τη δεύτερη και με είχαν στηρίξει και με είχαν βοηθήσει να προετοιμαστώ όσο καλύτερα γίνεται για να δώσω πανελλήνιες. Είχαν επενδύσει θα έλεγα, κατά κάποιο τρόπο, πάνω μας.

Συν: Για ποιους λόγους επιλέξατε το Πάντειο και τη συγκεκριμένη σχολή; Σε ποια σχολή είστε;

Ερ: Στην κοινωνιολογία είμαι. Μου αρέσουν οι κοινωνικές επιστήμες. Ήταν η δεύτερη επιλογή. Η πρώτη επιλογή μου ήταν η ψυχολογία και παραμένει να είναι η πρώτη επιλογή μου ακόμα. Την προτίμησα την Πάντειο γιατί είναι ο χώρος, δεν είχα κοιτάξει εάν θα επιλέξω κάποιο πανεπιστήμιο, τις λειτουργίες του, τι παρέχει, όλα αυτά. Το είχα επιλέξει ως τόπο. Επειδή τα παιδιά ήταν εδώ στην Αθήνα, δουλεύουν εδώ. Τελείωσαν τις σπουδές τους εδώ και δουλεύουν πλέον τα δύο. Οπότε ήταν ο χώρος επιλογής μου για να μπορώ να, αν σε περίπτωση περάσω να μπορώ να έρθω να μείνω και να παρακολουθήσω τη σχολή. Και οι σχολές βέβαια που δήλωσα ήταν σχολές που δεν είχαν υποχρεωτικές παρακολουθήσεις και παρουσίες. Βέβαια αυτό ήταν μέσα στα ενδιαφέροντά μου, ήταν έτσι θεωρητικού επιπέδου αλλά επί το πλείστον επέλεξα σχολές που να μην έχουν εργαστήρια και υποχρεωτικές παρουσίες. Θα ήταν άδικο να

δηλώσω κάτι που ήξερα εκ των προτέρων ότι δεν μπορώ να το παρακολουθήσω λόγω της απόστασης.

Συν: Είχατε προσπαθήσει κι άλλη φορά να εισαχθείτε στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Όχι, πρώτη φορά. Έδωσα πανελλήνιες, πέρασα.

Συν: Συμμετείχατε πιο πριν σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα;

Ερ: Συμμετείχα όπου μπορούσα. Όπου έβρισκα για να μάθω κάτι το έκανα.

Συν: Πως τα εμπόδια αυτά που αντιμετωπίσατε λόγω της οικογένειας σας, όπως είπατε, σας επηρέασαν; Και ποιος ήταν ο κυριότερος ανασταλτικός παράγοντας;

Ερ: Το κυριότερο πρόβλημα ήταν η σχέση, δηλαδή ο σύζυγός μου. Όταν ο άντρας σου δεν συμφωνεί, δεν με ωθούσε. Ο κυριότερος παράγοντας θεωρώ ήταν ο σύζυγός μου. Δεν ήθελε το σχολείο. Αυτή η ιδεολογία που έχουν ότι παντρεύεσαι, κάνεις την οικογένεια, τα παιδιά ξέρω εγώ.

Συν: Τι δουλειά κάνει ο σύζυγός σας;

Ερ: Είναι στο δήμο. Δημοτικός υπάλληλος. Αυτό ξενίζει λίγο στα χωριά. Δεν είναι τόσο στο να φεύγει κάποιος για να πάει να σπουδάσει. Το θεωρούσανε, εντάξει και γιατί να σπουδάσεις;

Συν: Πως ξεπεράστηκαν αυτά τα εμπόδια;

Ερ: Την πρώτη φορά δε ξεπεράστηκε. Την πρώτη φορά επέλεξα την οικογένεια. Σταμάτησα. Ένας λόγος ήταν αυτός και ο δεύτερος τα παιδιά που θέλανε να είμαι και εγώ εκεί. Οπότε επέλεξα να κάτσω σπίτι και να συμβάλλω και στα παιδιά. Δεύτερη φορά όμως δεν το άφησα να περάσει. Μου τέθηκε η επιλογή ή το σπίτι δηλαδή να μείνω στο σπίτι παντρεμένη ή να προχωρήσω στο σχολείο και τη δεύτερη φορά εγώ επέλεξα να πάω στο σχολείο. Αν αρέσει. Αν δεν αρέσει... Και πραγματικά δεν του άρεσε και δε συμφώνησε και έφυγα.

Συν: Πλέον είστε διαζευγμένη;

Ερ: Όχι δεν είμαι, με δέχτηκε πάλι. Είμαι πλέον αποφασισμένη γιατί έχω δώσει... Η διαφορά μου είναι ίσως με άλλες γυναίκες που μπορεί να πάρετε συνέντευξη είναι ότι έδωσα από πολύ μικρή πράγματα στην οικογένεια, στερήθηκα πράγματα απ' αυτά που ήθελα να κάνω, όπως είναι το σχολείο και διάφορα άλλα ίσως και πλέον είχα φτάσει σε ένα σημείο που λέω έχω δώσει τα πάντα από μένα στην οικογένεια, οπότε η οικογένεια πρέπει να δώσει σε μένα αυτή τη στιγμή. Δεν με χρειάζεται άμεσα. Οπότε καιρός να κάνω κάτι εγώ που δεν σε προσβάλλει ίσα ίσα. Δεν νομίζω να σε προσβάλλει να μορφωθείς και να κάνεις κάτι. Οπότε προχωράω. Αν σ' αρέσει, αν δ' σ' αρέσει δεν μπορώ να κάνω κάτι. Βέβαια δεν έγιναν όλα τόσο εύκολα. Η μετάβαση από το ένα στάδιο στο άλλο, είναι πάρα πολύ δύσκολο γιατί εγώ λόγω του προβλήματος που είχε δημιουργηθεί στη σχέση είχα πάθει κατάθλιψη, έδωσα πανελλήνιες με αντικαταθλιπτικά, με χάπια ηρεμιστικά, διάβασα τους 3 τελευταίους μήνες. Δεν ήταν εύκολο για μένα, ήταν Γολγοθάς και αυτός είναι ένας λόγος του ότι δεν θα το παρατήσω. Γιατί έφτασα με πολύ κόπο εδώ, οπότε δεν μπορεί να μπει κάτι εμπόδιο σ' αυτό και αυτό είναι ξεκαθαρισμένο και από την πλευρά των παιδιών, το ότι τώρα έχετε τραβήξει το δρόμο σας, εγώ είμαι εδώ και κάνω αυτό.

Συν: Τα παιδιά σας σας στήριξαν σ' όλο αυτό;

Ερ: Ναι με στήριξαν από το λύκειο, το νυχτερινό. Ήταν μια ώθηση για να συνεχίσω, ήταν θετικά σ' αυτό. Είχαν αφήσει την επιλογή σε μένα, δεν ήταν ναι μαμά προχώρα σε θέλουμε να το κάνεις αυτό ντε και καλά αλλά αφού σ' αρέσει θα το κάνεις. Αλλά δε θεώρησα, πέρα από τα παιδιά και τους γονείς μου, οι γονείς μου δεν είναι μορφωμένοι και δεν μπορούν να το στηρίξουν άμεσα αλλά έμμεσα θεωρούσαν ότι δεν κάνω κάτι κακό και μετά επειδή είχα περάσει πάρα πολλά προβλήματα ας πούμε...

Συν: Οι γονείς σας τι επαγγέλλονται;

Ερ: Οι γονείς μου δούλευαν σε εργοστάσιο. Ο μπαμπάς μου ήταν οικοδόμος. Τώρα δεν δουλεύει και η μαμά μου δούλευε εργοστάσιο τώρα έχει πάρει σύνταξη. Εργάζεται βέβαια περιστασιακά σε κάποιο σπίτι, βοηθάει ως οικονόμος.

Συν: Το εκπαιδευτικό τους επίπεδο;

Ερ: Ο μπαμπάς μου νομίζω έχει τελειώσει το λύκειο αν δεν κάνω λάθος αλλά γενικά δεν έχουν ιδιαίτερη μόρφωση. Η μαμά μου δεν έχει μόρφωση.

Συν: Αντιμετωπίζετε και τώρα προβλήματα και δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Δεν με αγγίζουν τώρα τα προβλήματα και οι δυσκολίες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα. Τώρα όμως δεν έχω προβλήματα. Δουλεύω το καλοκαίρι δυο μήνες και μαζεύω τα χρήματά μου για να έρθω και να μπορώ να μετακινούμαι. Τα κρατάω τα χρήματά μου για να μπορώ να έρχομαι Αθήνα.

Συν: Την απόσταση τη θεωρείται εμπόδιο;

Ερ: Η απόσταση για μένα είναι εμπόδιο στο θέμα ότι δεν μπορώ συνέχεια να είμαι στα μαθήματα, δηλαδή θα πρέπει να πηγαίνω κάτω να κάθομαι και δεν μπορώ να ανεβοκατεβαίνω συνέχεια, αλλά επειδή μου βγαίνει ότι στο σπίτι εγώ έχω πλέον ησυχία να διαβάζω, μου βγαίνει λίγο θετικά ως προς αυτό. Έχω το χρόνο στο σπίτι, ενώ εδώ δεν έχω χρόνο γιατί είμαι συνέχεια στο τρέξιμο, είμαι συνέχεια στη σχολή, το ένα μάθημα μετά το άλλο, το βράδυ θα πάω στα παιδιά. Τα παιδιά είναι ο χώρος τους δεν μπορούν να κάνουν την ανάλογη ησυχία ή εγώ δεν έχω το δικό μου χώρο για να μπορέσω να συγκεντρωθώ, οπότε εδώ πέρα μου φαίνεται λίγο χάσιμο χρόνου από θέμα διαβάσματος, να σου βγαίνει το διάβασμα, αλλά μπορώ να παρακολουθώ τη σχολή και να είμαι λίγο μέσα στα πράγματα, γιατί αν δεν είσαι εδώ και δεν είσαι μέσα στα πράγματα όσο και να 'ναι ξεφεύγεις.

Συν: Πόσο συχνά έρχεστε για παρακολουθήσεις μαθημάτων;

Ερ: Μέχρι τώρα ερχόμουν βδομάδα παρά βδομάδα, τώρα πλέον έρχομαι μια φορά τον μήνα, επειδή έχω και τον πεθερό μου τώρα που είναι κατάκοιτος, βοηθάω λίγο τον παππού και τη γιαγιά σ' αυτό το θέμα και προσπαθώ να κάθομαι σπίτι και να διαβάζω. Έρχομαι πιο αραιά τώρα, μια φορά το μήνα αν χρειάζεται.

Συν: Αυτά όμως δεν σας επηρεάζουν;

Ερ: Όχι, όχι, όχι δεν με επηρεάζουν, απλά κοιτάω με αυτές τις καταστάσεις να προσαρμόζομαι ανάλογα και να αποδίδω εξίσου καλά.

Συν: Οι προσδοκίες σας μετά από αυτό το πτυχίο ποιες είναι;

Ερ: Εδώ θα υπάρχει πρόβλημα νομίζω, γιατί μπαίνοντας, δεν ήξερα ότι θα περάσω, αλλά περνώντας εδώ αντιμετωπίζω τα πράγματα πολύ διαφορετικά. Έχω αλλάξει αρκετά σαν άνθρωπος, ίσως να ναι και το τμήμα τέτοιο που σε διακλαδίζει σε πολλά πράγματα, σου ανοίγει πολύ το μυαλό. Εγώ θα ήθελα να συνεχίσω πάρα πολύ, δηλαδή από εδώ και στο εξής δεν θα ήθελα κάτι άλλο να κάνω παρά να ασχολούμαι με το να μαθαίνω πράγματα και όχι να παίρνεις απλά ένα χαρτί πτυχίου, δε με αφορά αυτό, αλλά αυτό που θα μάθω θέλω να το χρησιμοποιήσω κάπου, με ή χωρίς πληρωμή δεν με πειράζει. Θα ήθελα να αξιοποιήσω τη γνώση που έχω και να βοηθήσω κάποιον, γιατί εγώ όταν ήθελα να σπουδάσω θεωρούσα ότι έπρεπε να κάνω κάτι που να αποδώσω στους άλλους. Γι' αυτό το λόγο μου άρεσε πολύ η ψυχολογία από πολύ μικρή γιατί θεωρώ ότι θα μπορώ να βοηθήσω κάποιον και να συμβάλλω σ' αυτό. Νομίζω πως μετά από αυτό ένα μεταπτυχιακό, ανάλογα και τα οικονομικά βέβαια γιατί τώρα πληρώνουμε, στην εγκληματολογία που μ' αρέσει πολύ ο κλάδος, αλλά σκέφτομαι μήπως δώσω κατατακτήριες για ψυχολογία. Θέλω να συνεχίσω.

Συν: Πιστεύετε ότι επαγγελματικά θα σας βοηθήσει;

Ερ: Νομίζω ότι είναι θέμα τύχης πλέον, τι θα σου κάτσει μπροστά σου. Γιατί είμαι σε μία ηλικία που ίσως να μην με προτιμήσει κάποιος, οπότε θεωρώ ότι ίσως όχι.

Συν: Οι σπουδές έχουν βελτιώσει ή αναπτύξει κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες;

Ερ: Σίγουρα. Νομίζω πως όταν σπουδάζει κάποιος του ανοίγει πολλούς δρόμους για πολλά πράγματα.

Συν: Σε τι σας έχει βοηθήσει;

Ερ: Στον τρόπο που σκέφτομαι. Αντιλαμβάνομαι καλύτερα τον τρόπο που σκέφτονται οι άλλοι, γιατί τα κάνουνε, ίσως να 'ναι η σχολή όμως σ' αυτό. Μπορώ, πέρα από το επιφανειακό που βλέπω να αρχίσω να ψάχνω πίσω από αυτό που φαίνεται, που να μην είναι καθόλου το ίδιο πίσω από αυτό που παρουσιάζεται. Τώρα μιλάω λίγο γενικά αλλά ένα πράγμα όπως το βλέπεις δεν είναι, πίσω από αυτό κρύβονται πολλά πράγματα και μπορεί να δείχνει το αντίθετο. Έχω μάθει, δηλαδή να κοιτάω πίσω από τα πράγματα, κάτι που το είχα αλλά τώρα έχω μάθει και τον τρόπο να αμφιβάλλω για πολλά

πράγματα μέχρι να φτάσω σε κάποιο... γενικά παρατηρώ πολλά πράγματα και αρχίζω να τα επεξεργάζομαι. Κάτι που δεν το είχα πολύ πρώτα.

Συν: Πιστεύετε πως σας βοήθησε και στην αυτοπεποίθηση σας, στις επικοινωνιακές σας δεξιότητες;

Ερ: Ναι, γιατί εγώ ήμουν κλειστός άνθρωπος, δεν είχα δηλαδή πολλές επαφές, δεν επεδίωκα πολλές επαφές. Κοίταγα αυτό που με ενδιέφερε να κάνω και μέχρι εκεί. Η επικοινωνία μου με τους άλλους ανθρώπους θα σχετιζόταν μ' αυτό. Μετά από αυτό, ότι έκανα το έκανα μόνη μου, ενώ τώρα έχω μάθει λίγο να προχωράω και να κοιτάω πίσω από τον άλλον άνθρωπο, να έρχομαι σε επαφή μαζί του. Γενικά, με βοήθησε να νιώσω καλύτερα γιατί ικανοποίησα του προσωπικούς μου στόχους και νιώθω πιο δυναμική με περισσότερη αυτοπεποίθηση. Βλέπεις, επίσης, και διαφορετική συμπεριφορά από τους άλλους ανθρώπους απέναντι σου, θεωρούν ότι ξέρεις πολλά πράγματα όταν μπαίνεις σε πανεπιστήμιο. Εγώ πιστεύω ότι δεν ξέρω τίποτα. Είμαι τρία χρόνια εδώ και νομίζω πως δεν έχω μάθει τίποτα. Μου δίνουν ένα βιβλίο και μέσα από αυτό το βιβλίο βγάζω πάρα πολλά πράγματα τα οποία δεν γνωρίζω. Όταν μπαίνω στο ίντερνέτ και ψάχνω για το ένα κι για το άλλο μου βγαίνουν και άλλα πράγματα στην πορεία και λέω δεν γίνεται τίποτα, όσο και να σπουδάζεις δεν πρόκειται να μάθεις ποτέ τίποτα.

Συν: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 2

Φύλο Γυναίκα

Συν: Γεια σας. Μιλήστε μου λίγο για εσάς, πόσο χρονών είστε, με τι ασχολείστε;

Ερ: Είμαι 67 χρονών, γεννήθηκα στον Πειραιά. Η δουλειά μου ήταν κεραμίστρια, είχα δικό μου εργαστήριο. Έζησα στο εξωτερικό αρκετά χρόνια. Εκεί προσπάθησα να κάνω κοινωνιολογία, αλλά επειδή είχα ήδη παντρευτεί, είχα παιδιά και εργαζόμουν δεν μπορούσα να τα καταφέρω. Οπότε το όνειρό που είχα για να σπουδάσω έμεινε. Όλα αυτά ξεκινάνε από ένα όνειρο. Τώρα σπουδάζω κοινωνική πολιτική.

Συν: Πότε σταματήσατε το λύκειο;

Ερ: Το 1965.

Συν: Ήσασταν τότε 18 χρονών;

Ερ: Ναι το 1965, όταν είχε πει ο πατέρας μου ότι δεν μπορώ να συνεχίσω το σχολείο, γιατί προηγούταν ο αδερφός μου, που θα έφτιαχνε μια οικογένεια, γιατί εγώ είμαι γυναίκα και θα έβρισκα έναν άντρα για να με ζήσει. Ήταν μια πολυτέλεια για την εργατική τάξη, γιατί οι γονείς μου ήταν εργάτες. Διότι το θέμα ήταν το οικονομικό και εγώ από ένα πείσμα σταμάτησα το σχολείο και αργότερα το τελείωσα.

Συν: Παντρευτήκατε μετά και φύγατε στο εξωτερικό;

Ερ: Ναι, στα 21 μου, έκανα το γιο μου, ο άντρας μου ήταν Ελληνοκαναδός. Μετά την δικτατορία, γιατί δεν μπορούσα να βγω να αλλάξω χώρα. Ο άντρας που μπορούσε γιατί ήταν Ελληνοκαναδός. Μετά βγήκα έξω προσπάθησα να ασχοληθώ με την κοινωνιολογία, αλλά δεν τα κατάφερα.

Συν: Υπήρχε άλλο σύστημα εισαγωγής; Τι έπρεπε να κάνετε για να μπειτε στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Από μια ηλικία και πάνω μπορούσες να μεις χωρίς να δώσεις εξετάσεις και ως ξένη εγώ. Έδωσα ένα interview και ο καθηγητής μου είπε ότι περνάω. Μπορείς να επιλέξεις οποιοδήποτε θέμα, είχα διαλέξει για το γυναικείο φύλο, women studies, αλλά δεν τα κατάφερα. Εκεί παίρνεις διάφορα μαθήματα, μετά καταλήγεις ποιο σ' αρέσει.

Εγώ αρχικά είχα πάρει δυο μαθήματα από το γυναικείο φύλο και ένα της κοινωνιολογίας αλλά δεν μπόρεσα να τα καταφέρω και τα παράτησα.

Συν: Δεν μπορούσατε να τα καταφέρετε λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων;

Ερ: Ναι, και εργασία και παιδί και με δυσκόλευε και η ξένη γλώσσα. Μετά γυρίσαμε Ελλάδα, ο άντρας μου είχε πάρει ήδη μεταπτυχιακό στην δημοσιογραφία από το εξωτερικό, γι' αυτό είχαμε πάει. Είχε τελειώσει και κοινωνιολογία. Εγώ έμεινα. Πάντα είχα το παράπονο μέσα μου «γιατί να μην κάνω αυτό που ήθελα και εγώ». Μετά πάμε Ελλάδα, πάλι εργαζόμουν πάνω στην κεραμική, άνοιξα δικό μου εργαστήριο κεραμικής, μετά ήρθε και η κόρη μου.

Συν: Τώρα μένετε Αθήνα;

Ερ: Ναι, έκανα και την κόρη μου. Αυξάνονται οι υποχρεώσεις και προσέχεις μη σε πάρει από κάτω. Όλα αυτά, άντρας, παιδιά, είμαι και ενεργή πολίτης, έτρεχα και μ' αυτά.

Συν: Ασχολείστε με την πολιτική;

Ερ: Ναι, ασχολούμαι πολύ, με ενδιαφέρει η αριστερά και ανήκω εκεί. Σπούδασαν τα παιδιά μας, ο γιος μου Α.Σ.Σ.Ο.Ε και η κόρη μου επικοινωνία Μ.Μ.Ε. Αργότερα ο γιος μου πήγε για μεταπτυχιακό στην Αγγλία, παντρεύτηκε.

Συν: Δίνετε προτεραιότητα στα παιδιά σας και στην εκπαίδευσή τους;

Ερ: Ναι. Εργαζόμουν για να τα βγάλουμε πέρα, τα παιδιά να σπουδάσουν έμμεσα πίσω. Μέχρι που τώρα τελείωσαν τις σπουδές τους και μπορώ και εγώ να πραγματοποιήσω το όνειρό μου. Ήρθε η σειρά μου.

Συν: Το είχατε πάντα στο μυαλό σας ότι κάποια στιγμή θα το κάνετε;

Ερ: Το ήθελα πάρα πολύ. Όχι για να αποδείξω κάτι σε κάποιον, αλλά για να αποδείξω σε μένα την ίδια ότι μπορώ και γιατί αδικήθηκα τότε που το ήθελα πολύ. Αδικήθηκα γι' αυτό που σου είπα ότι προηγείται ο αδερφός μου και τελικά ο αδερφός μου τον έστειλαν να σπουδάσει ναυπηγός πήγε στην Αμερική και εγώ δούλευα ταυτόχρονα και στα δύο χρόνια τα παράτησε και έμεινα και εγώ έτσι.

Συν: Για ποιο λόγο επιλέξατε το Πάντειο; Το θέλατε από την αρχή;

Ερ: Να σου πω. Αγαπούσα πάντα την ιστορία ήθελα να γίνω ιστορικός. Η λατρεία μου ήταν αυτή από παιδί και διάβαζα διάφορα ιστορικά βιβλία. Ο άντρας μου εργαζόταν στο υπουργείο τύπου και του λέω σκέφτομαι να δώσω πανελλήνιες και έτσι είπαμε «θα πηγαίνεις εσύ στο υπουργείο και εμένα θα με αφήνεις στο Πάντειο». Πήγα πήρα τον οδηγό σπουδών για την κοινωνική πολιτική και ήταν και η πρώτη μου επιλογή. Έδωσα εξετάσεις και πέρασα.

Συν: Τι εξετάσεις, πανελλήνιες;

Ερ: Ναι.

Συν: Δεν κάνατε κάποιο φροντιστήριο;

Ερ: Όχι, διάβαζα μόνη μου γενικά πάντα από μικρό παιδί και σχολείο μόνη μου.

Συν: Πηγαίνατε σε ημερήσιο γενικό λύκειο; Σε τι ηλικία;

Ερ: 60.

Συν: Δώσατε 60 χρονών πανελλήνιες μαζί με παιδιά 18 χρονών σε γενικό λύκειο;

Ερ: Ναι, πέρασα και συνεχίζω, λίγο τώρα το καθυστέρησα γιατί πάντα μέχρι και σήμερα η προτεραιότητά μου είναι τα παιδιά, η κρίση βασικά που τώρα που μας έχει βγάλει από τα νερά μας. Δεν είχα πρόβλημα μνήμης ίσως και η πείρα που είχα από το ότι είμαι ενεργή πολίτης που είμαι και μέχρι σήμερα. Αυτό με βοήθησε πάρα πολύ και έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο.

Συν: Μετά το πτυχίο αυτό τι προσδοκίες έχετε;

Ερ: Τίποτα. Η γνώση για τη γνώση, για μένα το έκανα. Ούτε πρόκειται να εργαστώ, ούτε πρόκειται να κάνω τίποτα. Αν ήμουν και πιο μικρή θα πήγαινα σε άλλη σχολή, όχι μεταπτυχιακό.

Συν: Ποια θα επιλέγατε;

Ερ: Ιστορία και πολιτική.

Συν: Ποιες προσωπικές δεξιότητες έχει αναπτύξει το προπτυχιακό που κάνετε;

Ερ: Πλέον δεν διαβάζω απλά, έχω μάθει να μελετάω. Άλλο είναι το διάβασμα άλλο είναι η μελέτη. Τώρα πλέον ξέρω τι πρέπει να πάρω να διαβάσω. Ξέρω να κρίνω. Αυτό, βέβαια, το είχα και πιο μπροστά.

Συν: Σας βοήθησε στην αυτοπεποίθησή σας και στο προγραμματισμό ή στους προσωπικούς σας στόχους;

Ερ: Δεν μου έδωσε τίποτα περισσότερο. Έκανα αυτό που ήθελα, πραγματοποίησα αυτό το όνειρο που έλεγα και από κει και πέρα βρίσκομαι στα ίδια. Απλά βιώνεις μια άλλη .....και μόνο που γλιτώνεις το αλτσχάιμερ. Το διάβασμα βοηθάει πολύ σε αυτό. Σε κάνει και πιο κοινωνικό άνθρωπο. Έχεις να δώσεις απαντήσεις και να συμμετέχεις σε πολιτικές συζητήσεις, πλέον έχεις επιχειρήματα για όλα αυτά. Ακόμα και όταν θες να συμβουλέψεις νέους ανθρώπους, όχι έτσι το κάνουμε γιατί έτσι το βρήκαμε. Εμείς τα αλλάζουμε. Τώρα πλέον περιμένω να μου κάνουν εγγόνια και να τα χαρώ.

Συν: Σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 3

Φύλο: Γυναίκα

Συν: Γεια σας, μιλήστε μου λίγο για σας, που μεγαλώσατε, το επάγγελμα σας, το εκπαιδευτικό σας επίπεδο.

Ερ: Είμαι 42 ετών, ανύπαντρη, μεγάλωσα στην επαρχία, δηλαδή τελείωσα στο Άργος συγκεκριμένα και μετά πέρασα με πανελλήνιες στη φιλοσοφική, τελείωσα φιλόλογος στην Αθήνα. Μόλις τελείωσα τις σπουδές μου, μετά από ένα χρόνο πήγα στην Αγγλία και έκανα μεταπτυχιακό στη λογοθεραπεία, κράτησε 4 χρόνια και από τότε εργάζομαι σαν λογοθεραπεύτρια από το 1998 μέχρι και σήμερα. Τα πρώτα χρόνια στον ιδιωτικό τομέα και από το 2006 στο δημόσιο, σε σχολεία στα πλαίσια ειδικής αγωγής και το 2012, αφού έκανα μια αποτυχημένη προσπάθεια να καταθέσω τα χαρτιά μου για κατατακτήριες και να μπω στο τμήμα της κοινωνιολογίας, έδωσα πανελλήνιες και πέρασα το 2012 στο προπτυχιακό της κοινωνικής ανθρωπολογίας.

Συν: Σε ποιο εξάμηνο είστε;

Ερ: Στο έκτο.

Συν: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών σας;

Ερ: Ο πατέρας μου έχει πεθάνει αλλά και ο πατέρας μου και η μάνα μου είχαν τελειώσει το εξατάξιο γυμνάσιο της εποχής, δηλαδή αυτό που αντιστοιχεί στο σημερινό λύκειο.

Συν: Τα επαγγέλματά τους;

Ερ: Ο πατέρας μου ήταν αυτοκινητιστής και η μητέρα μου οικιακά, δεν έχει κάποιο επάγγελμα.

Συν: Τι σας ώθησε να συνεχίσετε σε ώριμη ηλικία τις σπουδές σας;

Ερ: Προσωπικό ενδιαφέρον για το συγκεκριμένο αντικείμενο, μ' άρεσε, δηλαδή, διάβαζα βιβλία σχετικά με το αντικείμενο της ανθρωπολογίας και ευρύτερα. Κάποια στιγμή σκέφτηκα ότι θα το ήθελα να το επιδιώξω πιο συστηματικά, να ασχοληθώ αρκετά, με περισσότερο βάθος.

Συν: Πιστεύετε πως αυτό το πτυχίο θα σας βοηθήσει και επαγγελματικά;

Ερ: Δεν το σκέφτηκα, το ξέρω πως ακούγεται λίγο περίεργο αυτό, συνήθως έχουμε την τάση να επιδιώκουμε, και λογικό είναι, να μας προσφέρει κάτι επαγγελματικά, αλλά το γεγονός ότι έκανα την επιλογή να πάω στο προπτυχιακό επίπεδο, δείχνει αυτό που λέω. Ότι δεν είχα καθόλου στο μυαλό μου να μου προσφέρει κάτι επαγγελματικά, ήταν τελείως καθαρά από προσωπικό ενδιαφέρον. Θα μπορούσα δηλαδή, ήταν πολύ πιο λογικό, να επιδιώξω σπουδές σε μεταπτυχιακό επίπεδο, εφόσον είχα ήδη και πτυχίο και μεταπτυχιακό, να πάω δηλαδή στο μεταπτυχιακό κύκλο της ανθρωπολογίας. Απλά, το σκέφτηκα πως αυτό θα ήταν έτσι, ένας τρόπος να σπουδάσω με περισσότερη άνεση χρόνου, όχι μ' αυτήν την πίεση που ενδεχομένως έχει το μεταπτυχιακό σε χρόνο. Ίσως με τη δουλειά μου δεν μπορούσα εύκολα να παρακολουθήσω το μεταπτυχιακό και σκέφτηκα γιατί όχι προπτυχιακό;

Συν: Για ποιους λόγους επιλέξατε να δώσετε πανελλήνιες;

Ερ: Τις πανελλήνιες τις επέλεξα γιατί κάνοντας την πρώτη προσπάθεια να μπω με κατατακτήριες στο προπτυχιακό, δεν τα κατάφερα. Η αλήθεια είναι ότι άκουσα από φίλους πως ενδεχομένως οι θέσεις είναι μέσω γνωστών και ουσιαστικά δεν θα είχε κάποιο νόημα αν δεν ξέρεις κάποιον. Η αλήθεια είναι πως εγώ δεν τα πιστεύω αυτά, όταν όμως απορρίφθηκα άρχισα να μπαίνω σ' αυτή τη σκέψη, ώσπου τελικά κατάλαβα ότι κι αυτό λάθος ήταν αφού τα παιδιά που είναι από σχολές με πολύ υψηλά πτυχία που ήταν μπροστά από μένα είναι λογικό να προηγούνται. Να πω εδώ πως δεν δίναμε εξετάσεις για να μπούμε, αλλά γινόταν μόνο με βαθμό πτυχίου η εισαγωγή. Οπότε έδωσα πανελλήνιες γιατί ήταν ο μοναδικός άλλος τρόπος να σπουδάσω ανθρωπολογία. Το σκέφτηκα ότι δεν θα ήταν κάτι ιδιαίτερα δύσκολο, δεν με τρώμαξε δηλαδή η διαδικασία αυτή.

Συν: Τι προετοιμασία κάνατε για να δώσετε;

Ερ: Έκανα μια προετοιμασία ακριβώς 2,5 μηνών. Μόνη μου. Έχω έναν αδερφό ο οποίος είναι καθηγητής στο λύκειο, φιλόλογος, και ένα φίλο μου φιλόλογο, οπότε με βοήθησαν να μου πουν την ύλη, να μου δώσουν βιβλία, διάφορα σε ό,τι απαιτείται. Επειδή ήταν και οι δύο καθηγητές σε δημόσια λύκεια με βοήθησαν στα φιλολογικά, τη γλώσσα, τα αρχαία, τα λατινικά και τη λογοτεχνία. Λιγότερο στη λογοτεχνία γιατί δεν

διδάσκουν αυτό το αντικείμενο. Για τη βιολογία διάβασα μόνη μου. Πήρα το βιβλίο και διάβασα.

Συν: Οι προσδοκίες σας μετά το πτυχίο;

Ερ: Τώρα που χω μπει στην ανθρωπολογία και ασχολούμαι και ξέρω πλέον για τι πρόκειται, γιατί πριν είχα απλά μια αίσθηση το ότι μου αρέσει γενικά και αόριστα. Τώρα είδα ότι μου αρέσει πάρα πολύ και θέλω να συνεχίσω τις σπουδές μου ενδεχομένως σε διδακτορικό επίπεδο μετά στην ανθρωπολογία. Έχω αρχίσει να σκέφτομαι ποια αντικείμενα με ενδιαφέρουν.

Συν: Σας έχει βοηθήσει στο να αναπτύξετε κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες;

Ερ: Όπως;

Συν: Τις επικοινωνιακές σας δεξιότητες, να διαχειρίζεστε καλύτερα το χρόνο σας, το άγχος σας;

Ερ: Θα έλεγα σε τόσο πρακτικό επίπεδο όχι. Απλά πιστεύω ότι μου έχει προσφέρει μια καλύτερη κατανόηση για κοινωνικά ζητήματα και κοινωνικές σχέσεις, που δεν την είχα πριν, δηλαδή πράγματα τα οποία θεωρούνται ως το πούμε αυτονόητα. Η ανθρωπολογία έχει ακριβώς αυτή την ιδιαιτερότητα ότι σε βοηθάει να τα απομυθοποιήσεις και να κατανοήσεις τα συγκεκριμένα συμφραζόμενα που τα έχουν παραγάγει. Πριν μπορεί να θεωρούσα και εγώ ότι, να είχα υιοθετήσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις γι' αυτά, τώρα έχω μια άλλη οπτική για κάποια απλά καθημερινά ζητήματα.

Συν: Το κοινωνικό, οικογενειακό και εργασιακό σας περιβάλλον σας βοήθησαν στο να δώσετε πανελλήνιες και να περάσετε;

Ερ: Η αλήθεια είναι ότι δεν με βοήθησαν αν εξαιρέσουμε αυτόν το φίλο και τον αδερφό μου που μου έδωσαν κάποια βιβλία και μου είπαν την ύλη, γιατί εγώ είχα δώσει πανελλήνιες το 1990, πριν πολλά χρόνια, έχουν αλλάξει η ύλη και τα βιβλία και είναι πολύ διαφορετικά τα πράγματα. Σε άλλο επίπεδο περισσότερο συνάντησα την έκπληξη, ίσως και λίγο μια σαρκαστική διάθεση από το περιβάλλον, ότι είναι κάπως παράξενο κάποιος σ' αυτήν την ηλικία να δίνει πανελλήνιες. Δηλαδή, και μόνο το γεγονός ότι κάποιος σ' αυτήν την ηλικία θα δώσει πανελλήνιες θεωρείται λίγο αστείο κατά κάποιο

τρόπο. Αυτό που μου έλεγαν διάφοροι φίλοι και γνωστοί ότι το πιο λογικό αν θέλω να συνεχίσω να κάνω κάτι είναι ένα μεταπτυχιακό ή ένα διδακτορικό, εφόσον έχω ήδη master και ότι ήταν, κατά κάποιο τρόπο παλινδρόμηση το να πάω να κάνω σπουδές σε προπτυχιακό επίπεδο και ειδικότερα μέσα από τη διαδικασία των πανελληνίων.

Συν: Εσείς πως νιώσατε που πήγατε να δώσετε πανελλήνιες με παιδιά μικρότερης ηλικίας;

Ερ: Δεν το είχα σκεφτεί στην αρχή, πήγα έτσι χωρίς να το πολυσκεφτώ μήκα σ' αυτή την διαδικασία, αλλά μετά έπιασα τον εαυτό μου να νιώθει μια αμηχανία, ότι είμαι πολύ μεγαλύτερη από τα άλλα παιδιά. Ήμουν κάπως σαν την μύγα μέσα στο γάλα. Αλλά εντάξει από διήρησε μόνο για τις εξετάσεις, μέχρι να τελειώσουμε τα μαθήματα. Δεν με τραυμάτισε για πάντα.

Συν: Αντιμετωπίζετε τώρα κάποιες δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Η αλήθεια είναι ότι ο χρόνος είναι πάρα πολύ περιορισμένος, δηλαδή είναι δύσκολο πραγματικά, αν δεν έχει κάποιος πολύ μεγάλο κίνητρο, δηλαδή είναι πολύ πιθανό να τελειώσει τις σπουδές του σε περισσότερα από τέσσερα χρόνια, όσο προβλέπεται δηλαδή. Αυτό, όμως, που αντιμετωπίζω σαν δυσκολία και δεν το περίμενα, αλλά τώρα το έχω συνηθίσει, είναι ότι από το κράτος δεν υπήρχε καμία υποστήριξη. Τα βιβλία, τα οποία μέσω των πανελληνίων τα παίρνουν όλοι οι φοιτητές δωρεάν με νόμο, που έχει ψηφιστεί ένα χρόνο πριν μπω εγώ στο τμήμα της κοινωνικής ανθρωπολογίας καταργήθηκε. Αν έχεις πτυχίο ήδη δεν μπορείς να πάρεις δωρεάν συγγράμματα, υπάρχει και αυτή η παράμετρος. Αν έχεις, δηλαδή, κι άλλο πτυχίο δεν δικαιούσαι δωρεάν συγγράμματα, ενώ παλιότερα είχες δεν είχες, αν έδινες πανελλήνιες έπαιρνες. Δεν υπήρχε αυτή η διάκριση. Επίσης, πέρασα στην ανθρωπολογία δεύτερη και περίμενα ότι θα έπαιρνα κάποια υποτροφία. Και από αυτή εξαιρούμαι γιατί πάλι είχα άλλο πτυχίο. Δηλαδή, παντού βλέπω μπροστά μου αυτό το ότι έχεις άλλο πτυχίο και δεν δικαιούσαι το ένα, δεν δικαιούσαι το άλλο.

Συν: Με τα συγγράμματα πως το κάνετε τώρα δηλαδή; Διαβάζετε σημειώσεις;

Ερ: Αγοράζω. Πολύ λίγα δεν έχω αγοράσει, κυρίως σε αντικείμενα που δεν με ενδιαφέρουν τόσο όπως τα οικονομικά που δεν μου αρέσουν ιδιαίτερα. Αλλά το 99% των συγγραμμάτων το αγοράζω.

Συν: Παρακολουθείτε τα μαθήματα;

Ερ: Παρακολουθώ ένα ποσοστό της τάξης του 30 με 40 %. Κυρίως τα απογευματινά εφόσον εργάζομαι γιατί είναι πάρα πολλά τα πρωινά μαθήματα που δεν μπορώ να τα παρακολουθήσω. Τα κριτήρια είναι αυτά που μπορώ να παρακολουθήσω αλλά κι αυτά που με ενδιαφέρουν. Ένας συνδυασμός δηλαδή. Θέλω να κινητοποιούμαι γενικά, να με ενδιαφέρει ο καθηγητής, ο τρόπος που γίνεται το μάθημα.

Συν: Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Συνέντευξη 4

Φύλο γυναίκα

Συν: Γεια σας. Πείτε μου κάτι για εσάς, από που είστε, με τι ασχολείστε;

Ερ: Κατάγομαι από την Πελοπόννησο από νομό Μεσσηνίας και νομό Ηλείας

Συν: Εκεί μεγαλώσατε;

Ερ: Όχι, μεγάλωσα εδώ στην Αθήνα στο Μενίδι εκεί γεννήθηκα, εκεί κατοικήσαμε τα περισσότερα χρόνια της ζωής μας. Και είμαι παντρεμένη από το 2003 και μένω στο Ίλιον. Έχω δύο παιδάκια, δώδεκα χρονών και εννιά, ένα αγοράκι και ένα κοριτσάκι και είμαι 42 χρονών.

Συν: Με τι ασχολείστε;

Ερ: Αυτή τη στιγμή δεν εργάζομαι. Έχω τελειώσει σχολή Ανθοκομίας μία σχολή του υπουργείου γεωργίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συν: Αυτό σε τι βαθμίδα είναι;

Ερ: Αυτό εντάχθηκε στη δευτεροβάθμια στην αρχή ήταν απλή σχολή. Δεν ξέρω που εντασσόταν τότε γιατί ήταν γεωργική σχολή. Έτσι ήταν στην αρχή.

Συν: Μετά το λύκειο μπήκατε στη γεωργική σχολή;

Ερ: Όχι. Μετά από δύο - τρία χρόνια, δούλεψα και μετά μπήκα εκεί. Τα κάνω όλα ανάποδα. Δούλεψα δύο χρόνια και μετά έμαθα γι' αυτή τη γεωργική σχολή και μπήκα.

Συν: Πόσα χρόνια ήταν;

Ερ: Δύο χρόνια ήταν. Στο δεύτερο έτος έφυγε από την εποπτεία του υπουργείου γεωργίας και μπήκε στην εποπτεία του υπουργείου παιδείας όπου υποβαθμίστηκε και μετά νομίζω ότι έκλεισε.

Συν: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων σας;

Ερ: Είχαν τη βασική εκπαίδευση. Δεν ήταν μορφωμένοι.

Συν: Τι σας ώθησε να συνεχίσετε τις σπουδές σας σε ώριμη ηλικία;

Ερ: Έλα ντε. Απωθημένο; Δεν είμαι σίγουρη, ξέρετε πολλές φορές μου κάνουν αυτή την ερώτηση. Ήθελα πολύ να το κάνω ούτως ή άλλως είμαι άνθρωπος που δεν μου αρέσει η στασιμότητα οπότε κάτι έπρεπε να κάνω υποθέτω πολλές φορές η απάντηση που δίνω είναι ότι μετά τα παιδιά κλείστηκα πολύ έπαθα και μια ωραιότατη κατάθλιψη και για να βγω ίσως από εκεί το μόνο πράγμα που μπορούσα να κάνω ήταν να φύγω

από το σπίτι και το να φύγω από το σπίτι εννοώ να βγω από τα όρια. Εργαζόμουν, σταμάτησα γιατί η δουλειά μου ήταν πολλές ώρες και δε μπορούσα με τα παιδιά να τα φέρω βόλτα, έλειπα πολύ. Έφευγα το πρωί από τις επτά, η κούραση δεν μου ήταν πρόβλημα. Την εποχή που δούλευα άνοιξη - καλοκαίρι ήταν πολύ δύσκολο γιατί γύρναγα οχτώ, εννιά το βράδυ. Σαββατοκύριακο δεν είχα ελεύθερο.

Συν: Που δουλεύατε;

Ερ: Σε φυτώριο, πουλάγαμε φυτά εξωτερικού χώρου. Είχα όλο το φυτώριο υπό την εποπτεία μου, έκανα πωλήσεις, σχέδια κήπων έκανα διάφορα πράγματα, αλλά ήταν πολύ δύσκολο με τα παιδιά οπότε έπρεπε να σταματήσω. Έπρεπε, ήταν η εσωτερική μου ανάγκη να σταματήσω γιατί ένιωθα ενοχές να αφήσω τα παιδιά μου τόσες ώρες. Δεν θα τα γνώριζα, οπότε ήταν συνειδητή επιλογή όχι ότι δεν το μετάνιωσα.

Συν: Να βρείτε μια άλλη εργασία, το είχατε σκεφτεί;

Ερ: Μετά εργάστηκα στο μαγαζί του συζύγου μου για δύο - τρία χρόνια, αλλά το μαγαζί ήταν κάτω από το σπίτι, οπότε ήταν πάλι σαν να ήμουν στα στενά πλαίσια του σπιτιού. Δεν ξέφευγα. Η αλήθεια είναι ότι από την πρώτη φορά που ξεκίνησα να έρχομαι στο πανεπιστήμιο ήταν σαν να έφευγα από τη φυλακή ήταν μεγάλο το στενό. Έβγαινα από την τοπικότητα, τι να πω;

Συν: Δεν νιώθατε τόσο περιορισμένη;

Ερ: Ναι. Ξέρεις τι είναι να μη βγαίνεις καθόλου έξω από τα πλαίσια της γειτονιάς σου, ήταν πολύ δύσκολο. Δεν έβγαινα, μέχρι το Μενίδι πήγαινα που ήταν η μαμά μου και γύρναγα. Ξαφνικά ξεκίνησα να κάνω ξένη γλώσσα γαλλικά αλλά και αυτό μέσα στο σπίτι το έκανα. Μου άρεσε που μάθαινα, αλλά δεν έφευγα από το σπίτι. Αυτή είναι η μόνη λύση που μπορώ να δώσω. Είναι ότι το ήθελα πολύ, είχα την ανάγκη να κάνω, να βγω, να αναπτύξω τους ορίζοντές μου, αλλά την ώθηση μάλλον την έδωσε το γεγονός ότι κλείστηκα μέσα, οπότε αυτό ήταν ένα κίνητρο να έρθω εδώ, να δώσω πανελλήνιες. Διάβαζα για πανελλήνιες, δούλευα και διάβαζα μέσα στο μαγαζί.

Συν: Τελειώσατε ημερήσιο γενικό λύκειο;

Ερ: Ναι, και τελείωσα το 1992.

Συν: Κάνατε φροντιστήριο;

Ερ: Με έναν φίλο, συμμαθητή μου παλιό, που είναι φιλόλογος και ερχόταν στο μαγαζί και μου έκανε μάθημα μέσα στο μαγαζί. Εκτός από βιολογία που διάβασα μόνη μου. Όλα τα φιλολογικά μου τα έκανε αυτός.

Συν: Για ποιούς λόγους επιλέξατε το Πάντειο και τη συγκεκριμένη σχολή; Σε ποια σχολή είστε;

Ερ: Είμαι στην κοινωνιολογία στο έκτο εξάμηνο. Ήμουν ανάμεσα στην κοινωνιολογία γιατί ήθελα να δω τι γίνεται, να μάθω πιο σφαιρικά τα πράγματα. Ίσως να μου έδινε απαντήσεις και στα δικά μου εσωτερικά προβλήματα, γιατί δεν πιστεύω ότι η ψυχολογία θα μου το έκανε αυτό.

Συν: Ήταν η πρώτη σας επιλογή;

Ερ: Ήταν η πρώτη μου επιλογή. Η άλλη μου επιλογή ήταν.....βασικά είχα τρεις επιλογές που τις έπιανα και τις τρεις. Αλλά αποφάσισα να βάλω μόνο κοινωνιολογία ή μάλλον να βάλω πρώτη την κοινωνιολογία γιατί αυτή ήθελα στην ουσία. Η άλλη ήταν το ΜΙΘΕ, που ανέπτυξε την κριτική σκέψη, έτσι όπως το διάβαζα μέσα από το πρόγραμμα σπουδών και το τρίτο που ήθελα ήταν η ανατολικών και σλαβικών σπουδών. Αυτά τα τρία ήθελα και τελικά έβαλα αυτό που ήθελα περισσότερο.

Συν: Είχατε προσπαθήσει πάλι στο παρελθόν να μπειτε σε πανεπιστήμιο;

Ερ: Την πρώτη φορά που έδωσα πανελληνίες το 1992, αλλά δεν είχα γράψει καλά τότε. Άλλη φορά το είχα σκεφτεί όταν ήμουν έγκυος στην κόρη μου, το 2005, αλλά δεν προλάβαινα. Μετά γέννησα, οπότε δεν υπήρχε περίπτωση. Μετά έπεσα σε κατάθλιψη.

Συν: Συμμετείχατε σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα πιο πριν; Κάποια σεμινάρια ίσως;

Ερ: Όχι, μόνο σε σχολές γονέων ή ότι είχε να κάνει με παιδιά.

Συν: Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι δεν μπορέσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση σε εφηβική ηλικία;

Ερ: Αυτό νομίζω ήταν καθαρά δικοί μου λόγοι και μάλιστα εγωιστικοί μπορώ να πω, είχα θυμό και αντίδραση προς τους γονείς μου. Αυτός ήταν ο λόγος, γιατί τη πρώτη χρονιά που δεν πέρασα είχα πολύ άγχος μέχρι αηδίας, έκλαιγα μονίμως.

Συν: Είχατε άγχος αποτυχίας;

Ερ: Ναι, και μάλιστα πολύ μεγάλο άγχος, ότι δεν θα γράψω και δε θα πάω καλά. Θυμάμαι ότι όταν μας δώσανε τα θέματα ιστορίας ήμουν έτοιμη να λιποθυμήσω, τέλος

πάντων. Τη δεύτερη χρονιά που ήθελα, ήταν να πάω να δώσω δεν κράταγα μάθημα γιατί και στα λατινικά δεν είχα γράψει καλά, είχα γράψει 18,5 που δεν ήταν καλά και κράταγα μόνο τα λατινικά.

Συν: Αυτό που σας εμπόδισε στις πανελλήνιες ήταν ο φόβος της αποτυχίας και η χαμηλή σας απόδοση στα μαθήματα; Ήταν κάτι άλλο;

Ερ: Όχι, αυτό ήταν. Δεν θυμάμαι κάτι άλλο, και τη δεύτερη χρονιά δεν έδωσα γιατί είχα θυμώσει για κάποιους λόγους με τους γονείς μου και πήγα για δουλειά.

Συν: Την δεύτερη χρονιά όταν ήσασταν 19 χρονών εννοείται;

Ερ: Ναι, είχα κάνει τα χαρτιά μου να πάω δεύτερη φορά, αλλά δεν πήγα. Δεν έκανα φροντιστήριο, δεν έκανα τίποτα και τα παράτησα. Μετά το μετάνιωσα.

Συν: Το μετανιώσατε;

Ερ: Ε βέβαια, πολύ.

Συν: Σε μεγαλύτερη ηλικία ή εκείνη τη χρονιά εννοείται;

Ερ: Όχι εκείνη τη χρονιά. Τότε ήμουν πολύ θυμωμένη για να μετανιώσω, πιο μετά, μετά από τρία - τέσσερα χρόνια πρέπει να ήταν.

Συν: Ποια θεωρείται ότι ήταν τα εμπόδια που αντιμετωπίσατε για να προσπαθήσετε νωρίτερα να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Βοηθήστε με λίγο με την ερώτηση γιατί δεν την κατάλαβα.

Συν: Είχατε πει ότι το είχατε αφήσει τότε το 1992-1993 και ξαναπροσπαθήσατε τώρα πριν κάποια χρόνια;

Ερ: Ναι. το 2012.

Συν: Όλα αυτά τα χρόνια, τι εμπόδια συναντήσατε, πώς και δεν το προσπαθήσατε νωρίτερα;

Ερ: Όταν έβγαλα την άλλη σχολή πήγα κατευθείαν για δουλειά, περίπου δέκα χρόνια δούλευα. Δούλευα πάρα πολύ εντατικά, δηλαδή από το πρωί σχεδόν μέχρι το βράδυ. Οπότε δεν υπήρχε χρόνος ούτε για σκέψη. Αν ακόμα το σκεφτόμουν, δεν θα είχα το χρόνο να το κάνω. Η απορρόφηση ήταν πολύ μεγάλη στη δουλειά εκείνη και σε ενέργεια και σε πνευματικό επίπεδο και σε σωματικό επίπεδο. Οπότε δεν το σκεφτόμουν, ήμουν νομίζω καλυμμένη, ικανοποιημένη γιατί ήμουν και στη φύση, οπότε δεν με ένοιαζε. Όταν σταμάτησα τη δουλειά με τα παιδιά τότε άρχισαν να μου βγαίνουν πάλι όλες μου οι επιθυμίες. Μπήκα σε ένα τρόπο ζωής μάλλον που δεν μου πολύ άρεσε και με κάποιο τρόπο αυτό έπρεπε να το αντισταθμίσω, θεωρώ και τώρα που

το συζητάμε αυτό μου έρχεται στο μυαλό ότι ίσως ήταν και αυτό. Μέσω της ψυχοθεραπείας για να τονώσω την αυτοπεποίθησή μου, γιατί είμαι άνθρωπος με πολύ χαμηλή αυτοεκτίμηση έπρεπε να κάνω κάτι και θυμάμαι ο γιατρός μου είχε πει, συνήθως λέω στις γυναίκες να μάθουν να οδηγούν. Εσύ ξέρεις. Πρέπει να ρισκάρεις.

Συν: Λέτε τότε που είχατε κατάθλιψη, είχατε απευθυνθεί σε κάποιο ειδικό για να το αντιμετωπίσετε;

Ερ: Ναι, ναι. Έκανα ψυχοθεραπεία και με ψυχίατρο και με ψυχολόγο.

Συν: Σας είχε πει να κάνετε κάτι για να ξεφύγετε από τη ρουτίνα σας;

Ερ: Ναι, στην ψυχολόγο που είχα πάει βασική μου επιθυμία ήταν ότι ήθελα να σπουδάσω, αυτό θυμάμαι τώρα, το οποίο το κατάφερα μετά. Ήταν η βασική μου επιθυμία.

Συν: Το οικογενειακό εργασιακό κοινωνικό σας περιβάλλον σας βοήθησε να ξεπεράσετε αυτά τα εμπόδια;

Ερ: Ποιά εμπόδια;

Συν: Την έλλειψη χρόνου, την φροντίδα των παιδιών, αυτά που είπατε τώρα ότι δεν προλαβαίνατε;

Ερ: Δεν προλάβαινα τότε, τότε δεν το σκέφτηκα. Όταν μετά τα παιδιά και όταν αποφάσισα να δώσω είχα στήριγμα από τον σύζυγό μου καταρχάς, ότι του είπα ότι θα κάνω αυτό και μου είπε οκ. Αυτό, νομίζω ήταν λυτρωτικό, ότι δεν είχε θέμα. Να μου δημιουργούσε αντιστάσεις. Λειτουργούσα με τον ίδιο τρόπο όπως και πριν, οπότε δεν χαθήκαν τα εμπόδια. Όπως σας είπα πριν, διάβαζα μέσα στο μαγαζί που δούλευα ή έκανα μαθήματα και όταν έμπαινε πελάτης σηκωνόμουν και εξυπηρετούσα.

Συν: Η οικογένειά σας όμως σας στήριξε στη προσπάθειά σας αυτή;

Ερ: Ναι με στήριξε με την αποδοχή αυτού που θέλω να κάνω, αυτό. Όχι σε λειτουργικό επίπεδο.

Συν: Οι τρόποι που μπορούσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση ήταν μόνο οι πανελλήνιες;

Ερ: Ναι, δυστυχώς. Και διάβασα κάπου στην Ισπανία οι άνω των 35 ετών περνάνε έτσι. Μακάρι να γινόταν και αυτό εδώ. Δυσκολεύτηκα με τις πανελλήνιες, ήταν πολύ δύσκολο για μένα.

Συν: Πήγατε στο λύκειο της περιοχής σας;

Ερ: Ναι. Πήγα μόνο να δω τι πρέπει να κάνω, ποια είναι η διαδικασία για να πάρω μέρος στις πανελλήνιες, αυτό τίποτα άλλο. Βρήκα μια φίλη φιλόλογο που δούλευε εκεί και μου είπε τι πρέπει να κάνω. Έκανα τα χαρτιά, αυτό, αλλά όλο τον καιρό προετοιμαζόμουν με τον Μανώλη, που είναι φίλος και φιλόλογος και μου έκανε μαθήματα.

Συν: Αντιμετωπίζετε τώρα δυσκολίες για να τελειώσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Ε βέβαια. Όχι στο Πάντειο, αντιμετωπίζω τις δικές μου, όπως ο χρόνος με τα παιδιά, το διάβασμα με τα παιδιά, το νοικοκυριό, τις ευθύνες. Αυτά είναι προβλήματα.

Συν: Οι προσδοκίες σας μετά το πτυχίο;

Ερ: Θα συνεχίσω για μεταπτυχιακό πλέον. Αν δε δώσω κατατακτήριες για άλλη σχολή θα συνεχίσω για μεταπτυχιακό στη κοινωνιολογία. Που μάλλον αυτό θα κάνω.

Συν: Πώς πιστεύετε ότι θα σας βοηθήσει το πτυχίο σε αυτό;

Ερ: Δεν είμαι σίγουρη. Με βοηθάει ως προς το να δω διαφορετικά τα πράγματα και να μην με πιάνει, να μη με παίρνει από κάτω. Γιατί κατανοώ καλύτερα τώρα τα πράγματα, κατανοώ τι γίνεται, σε οικονομικό, πολιτικό, κοινωνικό επίπεδο ακόμη και σε προσωπικών σχέσεων. Αργότερα αν θα με βοηθήσει σε επαγγελματική εξέλιξη δεν το ξέρω αυτή τη στιγμή. Ο στόχος μου δεν είναι η επαγγελματική σταδιοδρομία, μπορεί να είναι ένα 5 % να το σκέφτομαι. Αλλά αυτή τη στιγμή θέλω να πάρω πράγματα, να μπορέσω να σταθώ περισσότερο στα πόδια μου από ότι στεκόμουν πριν πέντε χρόνια.

Συν: Οι προσωπικές σας δεξιότητες που αναπτύχθηκαν μέσω αυτού του πτυχίου, των σπουδών που κάνετε τώρα που έρχεστε στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Νομίζω ότι βλέπω στον εαυτό μου αυτό που είχα χάσει, δηλαδή έρχομαι στο πανεπιστήμιο και είμαι πάλι ανέμελη, πιο ανοιχτή με τους ανθρώπους, επικοινωνιακή, φιλική, δεκτική. Είναι πράγματα που ανασύρονται και ξανάρχονται στην επιφάνεια, δηλαδή με βοήθησε πάλι να βρω αυτό που ήμουν στα 25 μου.

Συν: Στην αυτοπεποίθησή σας;

Ερ: Καλά ναι, σε αυτό έχει βοηθήσει πάρα πολύ το πανεπιστήμιο και μόνο που μπήκα. Πριν μπω στο πανεπιστήμιο τώρα που το σκέφτομαι είχα την πεποίθηση ότι αυτός που είναι μορφωμένος είναι σημαντικός, στερεότυπο και ότι εγώ που δεν είμαι μορφωμένη σε τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν είμαι τόσο σημαντική. Μπαίνοντας εδώ καταρρίφθηκε ο μύθος και αυτό με βοήθησε και έγινα πιο ανεκτική σε πολλά πράγματα και σε πολλούς ανθρώπους.

Συν: Ναι, το κατανοώ. Είναι πολύ σημαντικό αυτό.

Ερ: Πολύ καλό μπορώ να πω.

Συν: Ωραία. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ.

Ερ: Να είστε καλά.

Συνέντευξη 5

Φύλο: Γυναίκα

Συν: Γεια σας, μιλήστε μου λίγο για σας, από πού είστε, τι σπουδάζετε, που μένετε.

Ερ: Λοιπόν, είμαι 34 χρονών, μένω στον κορυδαλλό, εκεί μεγάλωσα, σπουδάζω πολιτική επιστήμη και ιστορία στο Πάντειο. Το πρώτο μου πτυχίο είναι ελληνικής φιλολογίας στο πανεπιστήμιο Αθηνών, εργάζομαι, είμαι παντρεμένη και έχω δύο παιδιά.

Συν: Το επάγγελμα των γονέων σας;

Ερ: Ο πατέρας μου ήταν ιδιωτικός υπάλληλος και η μητέρα μου οικιακά

Συν: Το εκπαιδευτικό τους επίπεδο;

Ερ: Εξατάξιο γυμνάσιο. Σαν σημερινό λύκειο δηλαδή.

Συν: Τι σας ώθησε να συνεχίσετε τις σπουδές σας σε ώριμη ηλικία;

Ερ: Η ανάγκη μου να μάθω πράγματα. Ειδικά στον τομέα της πολιτικής που με ενδιέφερε πάρα πολύ και ήθελα να μάθω κάποια περισσότερα πράγματα για το σύστημα, πως λειτουργεί, τι συμβαίνει με τα κόμματα, με το σύνταγμα.

Συν: Για ποιους λόγους επιλέξατε τη συγκεκριμένη σχολή; Ήταν τυχαία επιλογή;

Ερ: Όχι, την επέλεξα. Ήταν η πρώτη μου επιλογή. Την επέλεξα για το αντικείμενό της, για την πολιτική και την ιστορία, γιατί στο σχολείο με την Τρίτη λυκείου και τις πανελλήνιες, η ιστορία με τον τρόπο που διδασκόταν δεν μου άρεσε καθόλου. Για αρκετά χρόνια δεν ήθελα να την αγγίξω, δεν ήθελα να τη διαβάσω, οπότε το θεώρησα μια καλή ευκαιρία να τη ξαναπροσεγγίσω.

Συν: Δώσατε πανελλήνιες όταν ήσασταν 18, περάσατε φιλολογία και μετά από πόσα χρόνια αποφασίσατε να ξαναδώσετε πανελλήνιες;

Ερ: Όταν ήμουν 31. Δηλαδή μετά από 13 χρόνια περίπου.

Συν: Τι σας ώθησε να δώσετε πανελλήνιες και γιατί επιλέξατε να δώσετε πανελλήνιες και όχι κατατακτήριες;

Ερ: Επέλεξα τις πανελλήνιες λόγω της φύσης του επαγγέλματός μου, επειδή είμαι φιλόλογος και διδάσκω τα μαθήματα αυτά της τρίτης λυκείου, οπότε θεώρησα πως ήταν πιο εύκολο μέσω πανελληνίων.

Συν: Εργάζεστε σε κάποιο σχολείο;

Ερ: Όχι στην ιδιωτική εκπαίδευση, ιδιαίτερα.

Συν: Είχατε προσπαθήσει κι άλλη φορά στο παρελθόν να εισαχθείτε στο πανεπιστήμιο μετά το πρώτο σας πτυχίο;

Ερ: Όχι. Ήταν η πρώτη φορά.

Συν: Συμμετείχατε πιο πριν σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα σεμιναριακού τύπου ή επιμορφώσεις;

Ερ: Όχι, μόνο εκμάθηση ξένων γλωσσών.

Συν: Ποια θεωρείτε ότι ήταν τα εμπόδια που αντιμετωπίσατε για να προσπαθήσετε νωρίτερα να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Δεν το προσπάθησα νωρίτερα λόγω του ότι έκανα οικογένεια και ήταν τα παιδιά μου μικρά, γι' αυτό δεν το προσπάθησα νωρίτερα.

Συν: Ποιος ήταν ο κυριότερος ανασταλτικός παράγοντας;

Ερ: Δεν είχα τον απαιτούμενο χρόνο λόγω οικογενειακών και επαγγελματικών υποχρεώσεων.

Συν: Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε στον τρόπο εισαγωγής σας;

Ερ: Η κυριότερη δυσκολία μου αφορούσε πάλι το μάθημα της ιστορίας και την αποστήθισή του. Δυσκολεύομαι πάρα πολύ να αποστηθίσω με το σύστημα που ισχύει, οπότε ο κυριότερος παράγοντας που με δυσκόλεψε ήταν αυτός, το θέμα της αποστήθισης της ιστορίας της τρίτης λυκείου.

Συν: Πως ξεπεράστηκαν τα εμπόδια και καταφέρατε να συνεχίσετε;

Ερ: Μεγάλωσαν κάπως τα παιδιά, οπότε θεώρησα ότι μπορούσα να βρω χρόνο για να αφιερώσω στις σπουδές μου.

Συν: Αντιμετωπίζετε και τώρα δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Αντιμετωπίζω και κάποιες δυσκολίες πάλι όσον αφορά την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, διότι υπάρχουν αυξημένες επαγγελματικές και οικογενειακές υποχρεώσεις.

Συν: Παρακολουθείτε τα μαθήματα στο Πάντειο;

Ερ: Όχι όλα, μερικά.

Συν: Τι περιμένετε από αυτό το πτυχίο; Ποιες είναι οι προσδοκίες σας;

Ερ: Κυρίως να μάθω πράγματα. Δεν το κάνω τόσο για επαγγελματική αποκατάσταση, διότι ήδη εργάζομαι και δεν είμαι σίγουρη ότι θα με ενδιέφερε μια αλλαγή επαγγελματικής πορείας. Περισσότερο το κάνω για προσωπικούς λόγους.

Συν: Υπάρχουν κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες που έχουν αναπτυχθεί μέσω αυτού του πτυχίου;

Ερ: Θα με βοηθήσει να καταλάβω περισσότερο πως λειτουργεί το πολιτικό σύστημα και να είμαι πιο ευσυνείδητη στο θέμα της ψήφου.

Συν: Για ποιο λόγο δεν συνεχίσατε να κάνετε κάποιο μεταπτυχιακό;

Ερ: Δεν με ενδιέφερε. Είμαι πιο πολύ της διεύρυνσης γνώσεων παρά της εμβάθυνσης. Μου φαίνεται λιγότερο απαιτητικό το προπτυχιακό γιατί το μεταπτυχιακό θέλει και πιο πολύ χρόνο να αφιερώνεις.

Συν: Σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 6

Φύλο: Γυναίκα

Η συνέντευξη αυτή πραγματοποιήθηκε μέσω του διαδικτύου και του skype λόγω απόστασης της ερωτώμενης από την Αθήνα.

Συν: Μιλήστε μου λίγο για σας, από πού είστε, τι σχολή είστε, που μένετε, για το εκπαιδευτικό σας επίπεδο.

Ερ: Είμαι εκπαιδευτικός, μένω στο Γαλάτσι, είμαι 47 ετών, είμαι στο τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας και αυτή είναι η τρίτη σχολή, ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα που φοιτώ.

Συν: Που μένετε;

Ερ: Μένω στην Αθήνα, στο Γαλάτσι, εκεί μεγάλωσα, γεννήθηκα, σπούδασα, παντρεύτηκα.

Συν: Τώρα δε μένετε κάπου αλλού;

Ερ: Τώρα μένω στο νομό Λακωνίας γιατί είμαι εκπαιδευτικός και η θέση μου είναι εδώ.

Συν: Είπατε πως έχετε τρία πτυχία, δώσατε πανελλήνιες στα 18 σας...

Ερ: Στα 18 πέρασα στο τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας το οποίο και τελείωσα, το 2006 έδωσα πάλι πανελλήνιες και πέρασα στο Τμήμα Τουρκικών Σπουδών, το τελείωσα το 2011 και το 2012 μπήκα στο Πάντειο.

Συν: Γιατί επιλέξατε να δώσετε πανελλήνιες;

Ερ: Γιατί θεωρώ ότι είναι πιο εύκολος ο τρόπος εισαγωγής για μένα τουλάχιστον, για τις δικές μου τις γνώσεις σε σχέση με τις κατατακτήριες. Οι κατατακτήριες θεωρώ ότι είναι λίγο πιο απαιτητικές. Γι' αυτό.

Συν: Για ποιους λόγους επιλέξατε το Πάντειο και τη συγκεκριμένη σχολή;

Ερ: Μου άρεσαν πάντα οι πολιτικές επιστήμες και η ιστορία πάρα πολύ και ήταν μοναδικός αυτός ο συνδυασμός. Γι' αυτό και το επέλεξα.

Συν: Ήταν η πρώτη σας επιλογή;

Ερ: Ίσως ήταν η δεύτερη λόγω του ότι είχα βάλει το πολιτικό του Καποδιστριακού, επειδή είναι στο κέντρο κ.τ.λ. και μετά νομίζω του Παντείου, δεν θυμάμαι αλλά τώρα δεν το συγκρίνω, το Πάντειο είναι πολύ καλύτερο από το Καποδιστριακό, γιατί έχω περάσει ήδη από δύο σχολές του Καποδιστριακού και μ' αρέσει πολύ περισσότερο το Πάντειο.

Συν: Έχετε σταματήσει καθόλου; Κάνατε και τα τρία πτυχία στη σειρά;

Ερ: Τα δύο τελευταία στη σειρά, δηλαδή το τουρκικών σπουδών και το Πάντειο στη σειρά. Δεν σταμάτησα καθόλου και παράλληλα αυτή τη στιγμή κάνω και μεταπτυχιακό στο Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Συν: Τι σας ώθησε να συνεχίσετε σε ώριμη ηλικία τις σπουδές σας;

Ερ: Ήθελα να συνεχίσω και όταν τελείωσα τη γαλλική φιλολογία αλλά τέλος πάντων ξεκίνησα λίγο να δουλεύω, μετά προέκυψε ο γάμος, ένα παιδί και μόλις ξεπετάχτηκε λίγο το παιδί, επειδή μ' αρέσει η γνώση και όλο αυτό το ταξίδι και η διαδρομή συνέχισα και θα συνεχίσω δηλαδή, να είμαστε καλά θα συνεχίσω.

Συν: Αυτό που σας εμπόδισε, δηλαδή, να συνεχίσετε κατευθείαν τις σπουδές σας ήταν η οικογένεια και οι επαγγελματικές υποχρεώσεις;

Ερ: Ναι, ήθελα λίγο επαγγελματικά να σταθεροποιηθώ, να ορθοποδήσω τέλος πάντων να ξεκινήσω και μετά αφού αυτό μπήκε σε μία σειρά, συνέχισα τις σπουδές μου.

Συν: Ποιες οι προσδοκίες μετά από αυτό το πτυχίο;

Ερ: Στο επίπεδο των σπουδών ή τι αναμένω από αυτό το πτυχίο;

Συν: Τι αναμένετε από αυτό το πτυχίο.

Ερ: Από αυτό το πτυχίο δεν αναμένω κάτι. Καλά, στην πορεία έμαθα πολύ πρόσφατα πως αυτό το πτυχίο θα μου δώσει και μια δεύτερη ειδικότητα μετά ως εκπαιδευτικός που είμαι. Θα μου δώσει και μια δεύτερη ειδικότητα. Δεν το έκανα γι' αυτό όμως, γιατί αυτό το έμαθα προσφάτως. Δεν προσδοκώ κάτι, απλά απολαμβάνω το ταξίδι και τη διαδρομή και όλα αυτά που παίρνω ερχόμενη σε επαφή με τα μαθήματα και τους

καθηγητές, δηλαδή, όλο το συγκείμενο . Δεν είναι μόνο τα μαθήματα, είναι η σχολή, το κτίριο, η βιβλιοθήκη, οι συνάδελφοι.

Συν: Σε πιο εξάμηνο είστε;

Ερ: Στο έκτο.

Συν: Τι ειδικότητα θα πάρετε σαν εκπαιδευτικός μετά από το πτυχίο αυτό;

Ερ: ΠΕ13,νομικών και πολιτικών επιστημών και θα έχω δύο ειδικότητες. Νόμιζα πως το ΠΕ13 είναι μόνο της νομικής αλλά τελικά είμαστε και εμείς.

Συν: Το μεταπτυχιακό σας στο ανοιχτό πανεπιστήμιο ποιο είναι;

Ερ: Το μεταπτυχιακό είναι μεταπτυχιακή ειδίκευση καθηγητών γαλλικής στην διδακτική. Έχει να κάνει με τη βασική μου ιδιότητα γιατί διορίστηκα ως εκπαιδευτικός.

Συν: Γιατί επιλέξατε το ανοιχτό πανεπιστήμιο για μεταπτυχιακό;

Ερ: Γιατί στα μεταπτυχιακά δεν είναι πάρα πολλές οι διέξοδοι και οι εναλλακτικές αφενός και αφετέρου ότι αν είχα δει, για να πω την αλήθεια του Παντείου τα μεταπτυχιακά δεν θα είχα αποταθεί στο ανοιχτό, αλλά τέλος πάντων όταν πήρα είδηση τι γίνεται με τα μεταπτυχιακά του Παντείου και πόσο ενδιαφέροντα είναι ήταν αργά γιατί είχα ήδη δύο ενότητες στο μεταπτυχιακό, οπότε εφόσον το ξεκίνησα θα το τελειώσω.

Συν: Ο μόνος λόγος που ξεκινήσατε στο ανοιχτό πανεπιστήμιο είναι ότι δεν είχατε ενημερωθεί για άλλα μεταπτυχιακά;

Ερ: Ναι, δεν είχα δει κάτι που να μου αρέσει πάρα πολύ, δεν είχα δει και του Παντείου τα μεταπτυχιακά. Το ανοιχτό πανεπιστήμιο έλεγε ότι δεν έχει και υποχρεωτικές παρουσίες και εγώ είμαι στην Λακωνία όπως σας έχω πει οπότε αν ήμουν στο Πάντειο και δεν ήμουν με απόσπαση στην Αθήνα θα είχα πρόβλημα, δεν θα μπορούσα να το παρακολουθήσω γιατί νομίζω στα μεταπτυχιακά είναι υποχρεωτικές οι παρακολουθήσεις.

Συν: Οπότε ήταν δύο λόγοι που δεν μπορούσατε;

Ερ: Ναι. Το Πάντειο το έχω στο μυαλό μου να συνεχίσω πιο μετά, να έχουμε υγεία και βλέπουμε.

Συν: Θέλετε να συνεχίσετε;

Ερ: Φυσικά.

Συν: Για μεταπτυχιακό ή για κάτι άλλο;

Ερ: Άλλο τμήμα του Παντείου να πω την αλήθεια δεν με ενδιαφέρει ιδιαίτερα, αλλά το μεταπτυχιακό του τμήματός μου με κατεύθυνση ιστορία μ' αρέσει πάρα πολύ.

Συν: Για διδακτορικό σκέφτεστε;

Ερ: Όχι.

Συν: Γιατί το αποκλείετε;

Ερ: Γιατί νομίζω, από ότι έχω συζητήσει με συναδέλφους είναι μια δύσκολη και επώδυνη διαδικασία. Μου το έχουν πει πολλοί και άτομα τα οποία εμπιστεύομαι, δεν νομίζω ότι και δεν με ελκύει και τόσο. Δεν ξέρω, θα δείξει, πάντως αυτήν την στιγμή δεν με ελκύει τόσο το διδακτορικό για να πω την αλήθεια. Θα δείξει. Μπορεί όμως κάποια στιγμή να αλλάξω και γνώμη.

Συν: Το προπτυχιακό το παρακολουθείτε;

Ερ: Έχω παρακολουθήσει ναι, έχω παρακολουθήσει μαθήματα γιατί τώρα το Φλεβάρη επανέκαμψα στη Λακωνία, ήμουν μέχρι πρότινος με απόσπαση στην Αθήνα, οπότε και κάποια απογευματινά μαθήματα ή έπαιρνα κάποιες άδειες και πήγαινα στο Πάντειο, γιατί μ' αρέσει πάρα πολύ οπότε χαλάλιζα άδεια για να πηγαίνω στο Πάντειο.

Συν: Αντιμετωπίζετε τώρα προβλήματα ή δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Όχι. Κανένα. Είναι θέμα θέλησης για μένα, αν θέλεις κάτι πάρα πολύ.. δηλαδή και τώρα που δεν μπορώ να παρακολουθώ, διαβάζω. Δεν το θεωρώ σαν πρόβλημα συνέχισης των σπουδών το ότι είμαι στην Λακωνία αυτό το εξάμηνο. Εντάξει, απλώς διαβάζω μόνη μου, δεν χαίρομαι απλά αυτή τη διάδραση του Πανεπιστημίου. Αυτό είναι κάτι μου λείπει αλλά δεν το θεωρώ και σαν εμπόδιο συνέχισης των σπουδών μου.

Συν: Στην εξεταστική θα μπορέσετε να έρθετε;

Ερ: Ναι, θα μπορέσω. Δεν θα μπορέσω να δώσω και τα πέντε μαθήματα. Θα μπορούσα, βέβαια, γιατί δικαιούμαι άδεια, αλλά θέλω να το απολαύσω λίγο και να τα κάνω στο χρόνο που θέλω, γιατί τώρα θα έχω δύο μήνες διακοπές ως εκπαιδευτικός, οπότε θέλω να τα απολαύσω, να τα διαβάσω με την ησυχία μου, όχι βεβιασμένα για την εξεταστική.

Συν: Πως θα σας βοηθήσει το πτυχίο αυτό σε προσωπικό επίπεδο και στις προσωπικές σας δεξιότητες;

Ερ: Μ' αυτό είναι το ζητούμενο, οι προσωπικές δεξιότητες και το άνοιγμα των προσωπικών οριζόντων. Αυτό το πτυχίο ήταν μια αποκάλυψη για μένα, οι πολιτικές επιστήμες, ήταν φοβερά εμπλουτιστικό.

Συν: Με ποιον τρόπο σας έχει βοηθήσει;

Ερ: Η ίδια η φύση της συγκεκριμένης επιστήμης, βελτιώνεις και αποδομείς πολλά πράγματα γύρω σου που τα ήξερες αλλά δεν είχες εντυφήσει. Είναι η ίδια φύση των πολιτικών επιστημών αυτή. Είναι αποκάλυψη.

Συν: Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο σας.

Ερ: Εγώ ευχαριστώ, να είστε καλά.

Συνέντευξη 7

Φύλο: Γυναίκα

Η συνέντευξη αυτή έγινε χωρίς να ηχογραφηθεί, εφόσον η ερωτώμενη δεν το επιθυμούσε. Κρατήθηκαν όμως σημειώσεις και παρακάτω θα αναφερθούν τα κυριότερα σημεία της.

Προσωπικά στοιχεία

Είμαι 60 ετών, εργάζομαι σε μια επιχείρηση στις δημόσιες σχέσεις. Οι γονείς μου έχουν τελειώσει το δημοτικό. Ο πατέρας μου ήταν έμπορος και το ερέθισμά μου για να μορφωθώ, εφόσον ερχόταν σε επαφή με κόσμο και μάθαινε πράγματα. Η μητέρα μου οικιακά και στην αγροτική παραγωγή. Μεγάλωσα σε ένα ορεινό χωριό και τώρα μένω στη Αθήνα. Σπουδάζω στην Κοινωνική Πολιτική και είμαι τέταρτο έτος σπουδών. Τελείωσα το νυχτερινό λύκειο. Ξεκίνησα στα 46 μου με νυχτερινό γυμνάσιο και λύκειο. Προσπάθησα άλλη μια φορά να γραφτώ στο σχολείο αλλά δεν με έγραφαν γιατί ισχυρίζονταν πως δεν υπάρχουν θέσεις.

Λόγοι επιλογής της συγκεκριμένης σχολής

Ενδιαφερόμουν για ψυχολογία και αυτή ήταν η πρώτη μου επιλογή. Η κοινωνική πολιτική ήταν δεύτερη επιλογή και τις θεωρώ πολύ ενδιαφέρουσες σπουδές.

Κίνητρα

Ήταν όνειρο ζωής, ήθελα πάντα να σπουδάσω από μικρή. Αλλά ήμουν από ορεινό χωριό και οι απόψεις που κυριαρχούσαν ήταν ότι η θέση της γυναίκας είναι στο σπίτι, οικιακά. Έτσι, μου έμεινε απωθημένο και σκεφτόμουν ότι θέλω να το κάνω.

Εμπόδια

Σε ημερήσιο ντρεπόμουν να πάω. Πήγα αργότερα σε νυχτερινό που με δέχτηκαν τη δεύτερη φορά. Ο λόγος που δεν σπούδασα σε εφηβική ηλικία ήταν λόγω της οικονομικής κατάστασης αλλά και του μορφωτικού και πνευματικού επιπέδου των γονέων μου. Δεν το ήθελαν με τίποτα. Ακόμα και τα μεγάλα μου αδέρφια δεν το ήθελαν. Ειδικότερα ο αδερφός μου έλεγε ότι σπουδάζουν οι γυναίκες ελαφρών ηθών.

Βέβαια όταν τα κατάφερα χάρηκαν και μου είπαν μπράβο. Βέβαια, ούτε ο άντρας μου ήθελε, αλλά πλέον έγινα ανεξάρτητη, δεν ρώτησα κανέναν έκανα αυτό που ήθελα εγώ.

Τρόποι εισαγωγής

Μπορούσα μόνο με νυχτερινό και πανελλήνιες. Έπαιρναν από το νυχτερινό ένα άτομο από όλη την Ελλάδα. Ήθελα να αποδείξω στον εαυτό μου ότι μπορώ να το κάνω. Δεν έκανα φροντιστήρια. Μόνη μου διάβαζα.

Δυσκολία συνέχισης σπουδών

Η οικονομική κρίση. Δεν υπάρχει ηρεμία όταν δεν είναι λυμένο το βιοποριστικό. Μια φορά έτυχε να μην έχω ούτε να πληρώσω το εισιτήριο να έρθω στη σχολή και πληρώθηκα μετά από λίγες μέρες. Έχω πολλές οικονομικές υποχρεώσεις.

Προσωπικές δεξιότητες

Ναι σίγουρα, έχω περισσότερη αυτοπεποίθηση, έρχομαι σε επαφή με κόσμο. Έχει αλλάξει ο τρόπος που βλέπω τα πράγματα, ακόμα και η πολιτική μου συμπεριφορά.

Δυσκολίες στον τρόπο εισαγωγής

Είχα πολλές οικογενειακές υποχρεώσεις, η έλλειψη χρόνου λόγω εργασίας και παράλληλα ήταν και το διάβασμα.

Προσδοκίες

Να συνεχίσω για διδακτορικό αλλά μόνο για προσωπικό όφελος, δεν έχω επαγγελματικές βλέψεις. Αλλά όταν ξεκουραστώ και νιώσω έτοιμη. Παρόλο που σπούδασα και πλέον μένω Αθήνα θα ήθελα να πάω σε ένα επαρχιακό δήμο και να προσφέρω.

Συνέντευξη 8

Φύλο: Άντρας

Συν: Μιλήστε μου λίγο για σας, πείτε μου τι σπουδάζετε, πόσο χρονών είστε.

Ερ: Είμαι 32 χρονών, σπουδάζω πολιτικές επιστήμες κι ιστορία. Ζω στην Αθήνα, εργάζομαι σε μια μεγάλη εταιρία, είμαι ψυκτικός.

Συν: Η οικογενειακή σας κατάσταση;

Ερ: Είμαι παντρεμένος με ένα παιδί.

Συν: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών σας;

Ερ: Απόφοιτοι δημοτικού και οι δυο. Έχω μια αδερφή που είναι απόφοιτη λυκείου.

Συν: Οι γονείς σας που εργάζονταν;

Ερ: Δημόσιοι υπάλληλοι στο ΤΕΙ Αθήνας, ο πατέρας μου φύλακας και η μητέρα μου καθαρίστρια.

Συν: Μεγαλώσατε στην Αθήνα;

Ερ: Ναι, εδώ.

Συν: Σε ποιο έτος είστε;

Ερ: Στο δεύτερο.

Συν: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να συνεχίσετε σε ώριμη ηλικία τις σπουδές σας;

Ερ: Ήθελα να πάρω το απολυτήριο λυκείου και μου δόθηκε η ευκαιρία δώσω πανελλήνιες και επέλεξα αυτή τη σχολή γιατί τη βρίσκω ενδιαφέρουσα.

Συν: Πόσο χρονών δώσατε ξανά πανελλήνιες;

Ερ: 30

Συν: Είχατε πάρει απολυτήριο λυκείου πιο πριν;

Ερ: Όχι

Συν: Μιλήστε μου λίγο γι' αυτό.

Ερ: Μετά το γυμνάσιο πήγα σε μια τεχνική σχολή του ΟΑΕΔ, έβγαλα την ειδικότητα ψυκτικός, μετά πέρασαν τα χρόνια και στα 30 αποφάσισα να πάω στο λύκειο. Έκανα δυο χρόνια στο εσπερινό λύκειο της Καλαμάτας και εκεί έδωσα πανελλήνιες και πέρασα στη σχολή.

Συν: Για ποιο λόγο αποφασίσατε να πάρετε το απολυτήριο, εφόσον εργαζόσασταν ήδη;

Ερ: Πρώτα από όλα ήταν παρακίνηση της γυναίκας μου, δεύτερον είδα ότι μπορούσα να το κάνω και εγώ, να δώσω πανελλήνιες και να πετύχω κάπου και τρίτο από εγωισμό καθαρά. Να έχω μια προσωπική επιτυχία. Γενικότερα με τη γυναίκα μου έχω ένα ανταγωνισμό, όσο προχωράει ο ένας να προχωράει κι ο άλλος. Καλό ανταγωνισμό όχι....

Συν: Πιστεύετε πως αυτό που κάνετε θα σας βοηθήσει κάπου;

Ερ: Στο μόνο που με βοηθάει είναι να εμπλουτίσω τις δικές μου γνώσεις και με βοηθάει στις διαπροσωπικές μου σχέσεις.

Συν: Με ποιον τρόπο;

Ερ: Επειδή συναναστρέφομαι με πολύ κόσμο στη δουλειά μου, πιστεύω ότι είναι... Αν κάτσετε και μιλήσετε με τεχνικούς, που το εκπαιδευτικό τους επίπεδο είναι χαμηλό θα καταλάβετε τι εννοώ.

Συν: Θεωρείτε ότι σας ανοίγει κάποιους ορίζοντες;

Ερ: Κάπως έτσι ναι, σου ανοίγει το μυαλό.

Συν: Είπατε πως επιλέξατε το Πάντειο επειδή σας αρέσει το κομμάτι των πολιτικών επιστημών.

Ερ: Περισσότερο η ιστορία και συγκεκριμένα η ιστορία το Πάντειο που είναι τα τελευταία 200 χρόνια.

Συν: Ήταν η πρώτη σας επιλογή;

Ερ: Ναι.

Συν: Είχατε προσπαθήσει κι άλλη φορά στο παρελθόν να δώσετε;

Ερ: Όχι, ήταν η πρώτη φορά.

Συν: Συμμετείχατε πιο πριν σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα όπως σεμινάρια, επιμορφώσεις, κάτι άλλο;

Ερ: Όχι, ποτέ.

Συν: Για ποιους λόγους θεωρείτε ότι δεν μπορέσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση σε εφηβική ηλικία;

Ερ: Δεν το επεδίωξα να εισαχθώ στην ανώτατη εκπαίδευση, γιατί ήθελα να μάθω κάποια τέχνη για να έχω επαγγελματική αποκατάσταση.

Συν: Ήσασταν καλός μαθητής στο γυμνάσιο;

Ερ: Μέτριος.

Συν: Και δεν επιθυμούσατε καθόλου να πάτε στο ενιαίο λύκειο;

Ερ: Ναι.

Συν: Η παρότρυνση των γονιών σας ποια ήταν;

Ερ: Η παρότρυνση από τους γονείς μου και ειδικότερα από τον πατέρα μου ήταν να πας να μάθεις μια τέχνη. Ήταν της παλιάς σχολής. Από κει και πέρα τον άκουσα, σε καλό μου βγήκε μέχρι τώρα, δηλαδή στην επαγγελματική μου σταδιοδρομία βγήκε σε πολύ καλό.

Συν: Ποια ήταν τα εμπόδια που αντιμετωπίσατε για να μπορέσετε νωρίτερα να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Δεν είχα κανένα εμπόδιο. Απλώς εγώ δεν ήθελα.

Συν: Δεν υπήρχε θέμα με την έλλειψη χρόνου ή τις υποχρεώσεις;

Ερ: Όχι, ποτέ.

Συν: Ο κυριότερος παράγοντας, λοιπόν που σας ώθησε να συνεχίσετε ήταν η παρακίνηση της γυναίκας σας;

Ερ: Ναι, αλλά ήθελα και εγώ το απολυτήριο λυκείου.

Συν: Για ποιο λόγο;

Ερ: Δεν ήθελα να έχω το απολυτήριο γυμνασίου μόνο. Ήθελα το απολυτήριο λυκείου. Καθαρά εγωιστικό.

Συν: Ποιο είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο της γυναίκας σας;

Ερ: Είναι απόφοιτος ΤΕΙ. Πριν λίγα χρόνια το πήρε.

Συν: Εσείς, όμως δεν είχατε απολυτήριο τεχνικού λυκείου;

Ερ: Όχι, δεν είναι τεχνικό λύκειο. Έχει διαφορά. Ήταν τεχνική σχολή του ΟΑΕΔ. Στο τεχνικό λύκειο μπορείς να δώσεις πανελλήνιες και να περάσεις στα ΤΕΙ, ενώ στον ΟΑΕΔ δεν μπορούσες να δώσεις πανελλήνιες. Είναι κατώτερης βαθμίδας.

Συν: Σας έχει εμποδίσει κάπου που δεν είχατε απολυτήριο λυκείου;

Ερ: Ποτέ, ποτέ. Ήθελα για δικούς μου καθαρά λόγους να το πάρω.

Συν: Οι τρόποι που μπορούσατε να εισαχθείτε στην ανώτατη εκπαίδευση ποιοι είναι;

Ερ: Το εσπερινό λύκειο και οι πανελλήνιες μόνο. Δεν είχα άλλο τρόπο.

Συν: Γιατί δεν προτιμήσατε το ημερήσιο;

Ερ: Το εσπερινό με βοήθησε γιατί εργαζόμουν παράλληλα να μπορέσω να τελειώσω το λύκειο και να περάσω, να δώσω πανελλήνιες.

Συν: Τώρα αντιμετωπίζετε προβλήματα ή δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Δυσκολίες. Το διάλεξα εφόσον δεν υπάρχουν υποχρεωτικές παρουσίες. Υπάρχουν κάποιες δυσκολίες βέβαια αλλά τις προσπερνάμε.

Συν: Τι δυσκολίες;

Ερ: Δυσκολίες λόγω δουλειάς, εξεταστική τώρα, τα μαθήματα είναι πρωινές ώρες, αυτά. Δεν μπορώ εγώ να τα παρακολουθώ όλα αυτά.

Συν: Πηγαίνετε στη σχολή;

Ερ: Όχι, σπάνια. Ενημερώνομαι μόνο μέσα από το διαδίκτυο.

Συν: Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι θα σας βοηθήσει αυτό το πτυχίο;

Ερ: Το συγκεκριμένο πτυχίο πουθενά.

Συν: Δεν θα σας βοηθήσει στο επάγγελμά σας ή ακόμα και να αλλάξετε επάγγελμα;

Ερ: Όχι ούτε μισθολογικά, ούτε τίποτα, πουθενά.

Συν: Στο να αλλάξετε επαγγελματική πορεία;

Ερ: Όχι.

Συν: Απλά σαν ένα προσόν που θέλε να έχετε.

Ερ: Ναι, και αργότερα βλέπουμε και για δεύτερο.

Συν: Τι θέλετε να κάνετε μετά; Τι σχεδιάζετε;

Ερ: Να βγάλω τη σχολή και μετά αυτό που σπούδασα να το πάω όσο μακριά μπορώ. Ένα μεταπτυχιακό και μετά βλέπουμε.

Συν: Σκέφτεστε και για διδακτορικό;

Ερ: Ναι. Αργότερα. Αν μου δοθεί η ευκαιρία και υπάρχει ο χρόνος θα το προσπαθήσω.

Συν: Για ποιο λόγο θέλετε να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Δεν ξέρω μου έχει κολλήσει ένα ρητό, δεν ξέρω ποιος το λέει “Η γνώση δεν φθείρεται ποτέ”, δηλαδή όλα τα άλλα φθείρονται ενώ η γνώση ποτέ. Και το ακολουθώ αυτό, δηλαδή πιστεύω μέχρι να γεράσω θα σπουδάσω. Αφού, άρχισα δεν υπάρχει περίπτωση να το αφήσω.

Συν: Ακόμα και με το μεταπτυχιακό ή διδακτορικό δεν σκέφτεσαι για αλλαγή επαγγελματικής πορείας; Είναι καθαρά για προσωπικό λόγο, δεν έχετε κάποιες φιλοδοξίες;

Ερ: Για καθαρά προσωπικό λόγο. Τίποτα άλλο.

Συν: Οι σπουδές έχουν αναπτύξει ή βελτιώσει κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες;

Ερ: Μόνο έχουν εμπλουτίσει τις γνώσεις μου, τίποτα άλλο.

Συν: Έχετε δει διαφορά όσον αφορά την αυτοπεποίθησή σας, στον τρόπο που αντιμετωπίζετε τα πράγματα;

Ερ: Όχι, καμία.

Συν: Σας ευχαριστώ πολύ.

Ερ: Να είστε καλά.

Συνέντευξη 9

Φύλο: Άνδρας

Συν: Μιλήστε μου λίγο για σας, πέστε μου, πού μεγαλώσατε, πού μένετε; Ποιο είναι το εκπαιδευτικό σας επίπεδο και ποιο των γονιών σας; Τι δουλειά κάνετε;

Ερ: Γεννήθηκα και μεγάλωσα στην Αθήνα. Οι γονείς είναι, ο πατέρας μου από την Κέρκυρα και η μητέρα μου από την Καρδίτσα. Τυπική θα έλεγα ελληνική οικογένεια. Ο πατέρας μου δημόσιος υπάλληλος, έχει βγει σε σύνταξη τώρα, η μητέρα μου οικιακά. Το μοτίβο ήταν το σπίτι διώροφο μεζονέτα, από κάτω οι γονείς του πατέρα μου. Διαφορετικό σπίτι ας πούμε αλλά κάπως..

Συν: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών σας;

Ερ: Η μητέρα μου λύκειο, ο πατέρας μου λύκειο και σε προχωρημένη ηλικία πριν πέντε, τέσσερα χρόνια μπήκε στο ανοιχτό πανεπιστήμιο. Στον τομέα ιστορία της τέχνης. Χωρισμένοι οι γονείς ύστερα.. Δυσκολίες..

Συν: Για ποιους λόγους αποφασίσατε να συνεχίσετε τις σπουδές σας σε ώριμη πλέον ηλικία; Αφήσατε το λύκειο στα δεκαοχτώ, δεν περάσατε στις πανελλήνιες σωστά;

Ερ: Ναι, δεν πέρασα.

Συν: Το αφήσατε για κάποια χρόνια και μετά για ποιο λόγο αποφασίσατε να συνεχίσετε;

Ερ: Δύσκολο να απαντήσω λακωνικά, θα δοκιμάσω, γιατί μπορώ να πω πάρα πολλά. Ήταν ο συνδυασμός πολλών πραγμάτων. Αφενός το είχα πάντα στο νου μου από το σχολείο, στο οποίο οι επιδόσεις μου ήταν κακές. Μου άρεσαν όμως τα μαθήματα και το αντικείμενο που έκανε το σχολείο. Πάντα το είχα στο κεφάλι μου, ένα αυτό. Δύο ήταν ότι λόγω της οικονομικής κρίσης και πολιτικής κρίσης και όλα αυτά τελοσπάντων που συνέβαιναν στην κοινωνία με ενεργοποίησαν να δω τι συμβαίνει στην κοινωνία και για ποιο λόγο γίνεται. Κι αυτό πίστεψα ότι μπορώ να το επιτύχω κυρίως μέσα από ένα πανεπιστήμιο. Και το τρίτο, ότι πάλι λόγω της οικονομικής κρίσης, έμεινα χωρίς δουλειά. Ένα κενό διάστημα ενός – δύο ετών στο οποίο δεν είχα τι ακριβώς να κάνω, οπότε λέω «δεν κάνω αυτό;».

Συν: Θεωρείτε ότι αυτό (το πανεπιστήμιο) θα σας βοηθήσει στην επαγγελματική σας εξέλιξη;

Ερ: Πενήντα/πενήντα. Μπορεί και ναι, μπορεί και όχι.

Συν: Για ποιους λόγους επιλέξατε το Πάντειο και την συγκεκριμένη σχολή; Σε ποια σχολή είστε;

Ερ: Είμαι στη Δημόσια Διοίκηση. Ήταν η τρίτη μου επιλογή γιατί ήθελα σίγουρα κάτι που να έχει να κάνει με πολιτικά και νομικά περισσότερο. Νομικές δεν έπιασα, οπότε πέρασα σε μια σχολή η οποία θα προσεγγίζει κάπως τις πολιτικές επιστήμες, αλλά όχι τόσο από την δικονομική έννοια αλλά από την θεσμική έννοια. Γενικά είναι μια σχολή μέσω της οποίας θα καταλάβω καλύτερα, θα μάθω τι συμβαίνει. Ταυτόχρονα σε αντίθεση με την πολιτική επιστήμη και ιστορία στο Πάντειο, σκέφτηκα ότι η Δημόσια Διοίκηση είναι πιο συγκεκριμένη και μπορεί να μου δώσει και επαγγελματικά κάποια πράγματα. Τα συνδύασα λίγο. Όσο μπορούσα, αν επέλεγα πολιτική επιστήμη και ιστορία θα έμενα σίγουρα χωρίς εργασία. Είναι ένα πτυχίο άχρηστο να το πω, ενώ με αυτό τα συνδύασα κάπως και ακαδημαϊκά και μπορώ να κάνω και κάτι.

Συν: Σας επηρέασε το ότι ο πατέρας σας πέρασε στο ανοιχτό πανεπιστήμιο;

Ερ: Νομίζω πως όχι.

Συν: Πέρασατε την ίδια χρονιά με τον πατέρα σας; Ήταν κοντά;

Ερ: Όχι. Αρκετά πιο πριν πέρασε ο πατέρας μου. Δεν με επηρέασε αυτό πριν τέσσερα χρόνια πήρε το πτυχίο του. Πρέπει μια δεκαετία να ήταν που μπήκε στο πανεπιστήμιο. Τώρα να με επηρέασε μεταγενέστερα που ήταν πτυχιούχος κι εγώ όχι; Αφήνω μια επιφύλαξη, αλλά πιστεύω πως όχι.

Συν: Όταν τελειώσατε το λύκειο και πριν δώσατε πανελλήνιες, δουλεύατε κάπου;

Ερ: Ναι πολλά. Συγκεκριμένα ξεκίνησα πριν δύο χρόνια στο δημόσιο μια θέση ασφαλιστική. Μετά πήγα σε σχολή σκηνοθεσίας και σινεμά. Δούλεψα σε ταινίες και σήριαλ ως βοηθός επιμέλειας σεναρίου.

Συν: Τελειώσατε κάποιο ΙΕΚ;

Ερ: Ναι, είναι τύπου ΙΕΚ. Σχολή Σταυράκου είναι αν ξέρετε. Ασχολήθηκα με αυτό το αντικείμενο καιρό. Πέρα από αυτό κάποιες δουλειές του ποδαριού από δω κι από κει.

Συν: Τώρα εργάζεστε;

Ερ: Ναι, τώρα εργάζομαι σε ένα κατάστημα με σακούλες. Το έχει ο πατέρας ενός φίλου μου και δουλεύω εκεί. Εργάζομαι κάποιες ώρες και σε κατάστημα με κρύσταλλα και γυαλικά. Εργάζομαι ευκαιριακά μέχρι να τελειώσω την σχολή.

Συν: Είχατε προσπαθήσει κι άλλη φορά στο παρελθόν να εισαχθείτε στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Όχι. Πρώτη φορά.

Συν: Συμμετείχατε σε άλλα εκπαιδευτικά προγράμματα, σεμινάρια;

Ερ: Δεν ξέρω αν έχει σχέση, είχα δώσει πανελλήνιες πέντε φορές. Για ποιο λόγο; Ο λόγος που έδωσα πανελλήνιες, δε λέω ψέματα, επειδή ήταν τόσο κακές οι επιδόσεις μου στο σχολείο, είχα μείνει πέντε φορές στην Γ λυκείου. Εγώ σε κάθε τάξη, κάθε χρονιά πήγαινα για Σεπτέμβριο. Στην Γ λυκείου όμως δεν υπάρχει Σεπτέμβριος. Οπότε έμεινα πέντε φορές στην Γ λυκείου.

Συν: Πότε τελειώσατε το λύκειο;

Ερ: Στα είκοσι τρία.

Συν: Δώσατε πανελλήνιες επιτυχώς;

Ερ: Στα είκοσι πέντε.

Συν: Είπατε ότι κάνατε κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα, σεμινάρια;

Ερ: Όχι.

Συν: Τελειώσατε ημερήσιο λύκειο;

Ερ: Ναι.

Συν: Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι δεν καταφέρατε την εισαγωγή σας στο πανεπιστήμιο σε εφηβική ηλικία;

Ερ: Λόγω του χαρακτήρα μου, δεν είναι όλοι οι άνθρωποι ίδιοι, ως ένα βαθμό αυτό. Μετά θεωρώ το εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο προάγει συγκεκριμένες συμπεριφορές συγκεκριμένων τύπων παιδιών. Δεν μπορούσα γιατί δεν υποστηρίχτηκα σε τίποτα από το σχολείο. Αυτά εν ολίγοις.

Συν: Υπήρξαν κάποια εμπόδια και ποια ήταν αυτά αν υπήρχαν που αντιμετωπίσατε για να μείνετε νωρίτερα στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Δεν υπήρχαν εμπόδια, δεν προσπάθησα νωρίτερα γιατί μέχρι την ηλικία εκεί των είκοσι τριών θεωρούσα για τον εαυτό μου ότι είμαι μαθητής του δέκα και το να φτάσω δεκαέξι μισό που έφτασα το θεωρούσα αδιανόητο. Σαν να γινόμουν αστροναύτης. Ούτε καν το σκεφτόμουν μέχρι τότε. Έλεγα ότι σε μια άλλη ζωή θα πέρανα στο πανεπιστήμιο. Οπότε ούτε καν δοκίμαζα. Έλεγα ότι δεν υπάρχει τέτοια περίπτωση να γίνει. Δεν δοκίμασα ποτέ.

Συν: Σας επηρέασε καθόλου στην επιλογή σας το οικογενειακό περιβάλλον, το κοινωνικό περιβάλλον το εργασιακό;

Ερ: Ναι με επηρέασε, σημαντικό κίνητρο, αυτό δεν το ανέφερα προηγουμένως το ξέχασα, ήταν η φίλη μου η οποία όταν την γνώρισα είχε, τέλειωσε στην συνέχεια ψυχολογία στο Πάντειο. Όταν εγώ την γνώρισα ακόμη σπούδαζε, ήταν στα τελειώματα αλλά ακόμη σπούδαζε, μεγάλη δηλαδή πήρε πτυχίο και την πίεζα να παρακολουθεί και να διαβάζει. Αυτή δεν ήθελε, βαριόταν, οπότε πηγαίναμε παρέα στο Πάντειο. Παρακολουθούσα και της κράταγα σημειώσεις και είδα ότι μου άρεσε όλη αυτή η φάση. Οπότε της είπα, πρώτα σε αυτή μίλησα το συζητήσαμε ότι θέλω να δώσω πανελλήνιες να μπω στο Πανεπιστήμιο. Ναι μου λέει καλή ιδέα, θα σε βοηθήσω κι εγώ. Και όντως ήξερε αρχαία, τα πάντα με βοήθησε σε όλη την διαδικασία.

Συν: Αντιμετωπίζετε τώρα δυσκολίες στο να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Ναι πολλές. Κυριότερη είναι τα χρήματα, η άλλη είναι η ηλικία. Δεν φταίει το πανεπιστήμιο. Καθώς μεγαλώνει ο άνθρωπος, αυξάνονται και οι απαιτήσεις του. Απαιτήσεις για τον εαυτό του αλλά και οι απαιτήσεις των άλλων γι' αυτόν. Οπότε στα δεκαοχτώ μου θα μπορούσα ενδεχομένως να δουλέψω ημιαπασχόληση για πεντακόσια

ευρώ που είναι ο βασικός μισθός. Τώρα είναι πιο δύσκολο. Δεν μπορώ να δεχτώ μια φοιτητική ζωή με την στερεότυπη έννοια.

Συν: Εννοείτε ότι πρέπει να εργάζεστε για να βγάξετε τα προς το ζην..

Ερ: Εννοώ ότι πρέπει να εργάζομαι οπωσδήποτε ώστε να έχω την κατάλληλη ψυχολογία για να βοηθήσω. Γιατί ευτυχώς ή δυστυχώς, έτσι όπως σπούδασα θεωρώ τις σπουδές πολυτέλεια. Τις θεωρώ κάπως πολυτέλεια. Οπότε πρέπει να έχω κάποια άλλα για να προχωρήσω σε αυτά. Δεν μπορώ να διαβάσω εύκολα όταν λείπουν κάποια άλλα.

Συν: Οι προσδοκίες από αυτό το πτυχίο ποιες είναι;

Ερ: Οι προσδοκίες μου μετά από αυτό το πτυχίο είναι, είτε να δώσω κατατακτήριες για τις νομικές που ήθελα από την αρχή και δεν τις έπιασα, είτε να δώσω για την εθνική σχολή δημόσιας διοίκησης. Δεν ξέρω αν την ξέρετε. Είναι μια σχολή του κράτους. Ένας φορέας του κράτους, το οποίο δεν είναι πανεπιστήμιο, είναι σχολή. Βγάζει προκήρυξη μια φορά στα δύο χρόνια και εισακτέους δέχεται μόνο ΠΕ, ΤΕ και δημοσίους υπαλλήλους. Αν περάσεις εκεί και είναι πολύ μικρός ο αριθμός που περνάει, διδάσκεσαι για τρία χρόνια κάποια μαθήματα δημοσίου δικαίου και κάποια άλλα, πληρώνεσαι ταυτόχρονα και με το που τελειώσεις διορίζεσαι αμέσως σε θέση Β, σε κάποια υψηλή θέση. Είναι κάτι σαν αστυνομίες αλλά για δημόσια διοίκηση, πάρα πολύ παλιά σχολή και κάπως βυσματική για να μπεις.

Συν: Οπότε οι προσδοκίες ουσιαστικά είναι η επαγγελματική εξέλιξη και οι οικονομικές απολαβές;

Ερ: Ναι.

Συν: Πιστεύετε ότι μέσω αυτού του πτυχίου τώρα που σπουδάσετε, έχετε δει ή έχουν αναπτυχθεί κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες; Αν υπάρχει κάποια διαφορά στο τρόπο που αντιμετωπίζετε τα πράγματα, σε σας, στον τρόπο που σκέφτεστε;

Ερ: Ναι υπάρχει κάποια διαφορά. Να πω κάτι άλλο πριν ή να απαντήσω τώρα;

Συν: Ό,τι θέλετε.

Ερ: Είναι η επαγγελματική αποκατάσταση και οι οικονομικές απολαβές καλύτερες λόγω της σχολής, αλλά ενώ αυτό θα ήθελα να συμβεί, θα το επιδιώξω όπως μπορώ ξέρω πως η ζωή πολλές φορές σε πάει και όπου πας. Δηλαδή μπορεί να γίνει μπορεί και να μην γίνει. Μπορεί να με πάει και κάπου αλλού. Το θέλω σίγουρα..

Συν: Θα το προσπαθήσετε όμως..

Ερ: Σίγουρα. Εκατό τοις εκατό. Όπως έκανα και με τις εξετάσεις που πέρασα. Τώρα τι με ρωτήσατε;

Συν: Αν υπάρχουν κάποιες προσωπικές δεξιότητες που έχουν αναπτυχθεί; Αν οι σπουδές σας έχουν επηρεάσει σε άλλους τομείς;

Ερ: Αν μπορώ να το πω δεξιότητα, σίγουρα έχω αποκτήσει καλύτερη εικόνα για την πολιτική, δημόσια πολιτική, κρατική πολιτική. Το άλλο που με έχει επηρεάσει που έχω παρατηρήσει, στο Πάντειο ο τρόπος διεξαγωγής των μαθημάτων, οι απόψεις που προάγουν τα βιβλία είναι και περισσότερο συντηρητικών δεξιών πολιτικών, όχι και αριστερών πολιτικών. Οπότε αν εγώ αύριο πάω σε μια δημόσια υπηρεσία χ, ψ, έχω διδαχτεί δεξιές περιπτώσεις μόνο. Οπότε θα έχω γνώσεις μόνο από αυτές που έχω διδαχτεί ή κάτι από το κεφάλαιο. Που θα έλεγε ο λαός στα ακαδημαϊκά. Οπότε από αυτά που έχω διδαχτεί προάγεται μια πιο δεξιά εικόνα της ιστορίας.

Συν: Σας έχει βοηθήσει να διαχειρίζεστε το άγχος σας; Το να νιώθετε μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση; Στις παρουσιάσεις; Σας έχουν βοηθήσει καθόλου;

Ερ: Ναι νιώθω πολύ μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, ότι έχω έναν σκοπό, καλό σκοπό. Νιώθω πιο καλά και με τους άλλους γιατί υπήρχε ένα κόμπλεξ κατωτερότητας. Υπάρχει και ακόμα, με την έννοια ότι είμαι πολύ μεγάλος, ότι άργησα να το κάνω. Οπότε σε αυτόν τον τομέα είμαι πολύ καλύτερα.

Συν: Αυτό ήταν. Σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη 10

Φύλο: Άνδρας

Συν: Πείτε μου λίγα πράγματα για σας, τι δουλειά κάνετε, πόσο χρονών είστε..

Ερ: Είμαι 45 ετών, μένω Πετρούπολη, εκεί μεγάλωσα και είμαι ιδιωτικός υπάλληλος, δουλεύω στο Ερρίκος Ντυνάν το νοσοκομείο, στη γραμματεία.

Συν: Το εκπαιδευτικό σας επίπεδο;

Ερ: Έχω τελειώσει λύκειο, γενικό λύκειο. Τότε που έδωσα είχα περάσει νοσηλευτική, αλλά την παράτησα σύντομα δηλαδή, γιατί τότε είχαμε προβλήματα αρκετά. Γίνονταν καταλήψεις συνέχεια, πάνω που πήγαινα να προχωρήσω λίγο περισσότερο έχασα το ειρμό και το έχασα τελείως. Ασχολήθηκα και με άλλα πράγματα τότε, δούλεψα αλλού και τελικά το άφησα.

Συν: Το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονιών σας;

Ερ: Ο πατέρας μου έχει τελειώσει κι αυτός λύκειο, το γυμνάσιο που υπήρχε τότε δηλαδή και μετά ήταν τραπεζικός υπάλληλος. Η μητέρα μου δεν σπούδασε, νομίζω, δεν είμαι σίγουρος πήγε μέχρι γυμνάσιο. Όχι, κανονικά τελείωσε κι αυτή, έδωσε εξετάσεις, είχε περάσει σε κάποια σχολή απλά ήταν από χωριό δεν την άφησε ο πατέρας της να πάει. Οπότε και η μητέρα μου είχε τη βασική εκπαίδευση του εξατάξιου γυμνασίου, αλλά μετά ήταν στα οικιακά. Δεν δούλεψε.

Συν: Η οικογενειακή σας κατάσταση;

Ερ: Χωρισμένος είμαι, έχω μια κόρη 18 χρονών.

Συν: Σε ποια σχολή είστε τώρα και σε ποιο έτος;

Ερ: Είμαι στην Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Πάντειο και μόλις τελείωσα το δεύτερο έτος.

Συν: Για ποιους λόγους αποφασίσατε να συνεχίσετε σε ώριμη ηλικία τις σπουδές σας; Πόσα χρόνια είναι που έχετε αφήσει τη νοσηλευτική και γιατί δεν συνεχίσατε εκεί θέλατε να δώσετε πανελλήνιες για κάτι άλλο;

Ερ: Τη νοσηλευτική όταν την παράτησα την παράτησα συνειδητά, δηλαδή ήταν κάτι που δεν με ενδιέφερε, μετά στράφηκα λίγο στα αγγλικά γιατί είχα το proficiency, οπότε σκέφτηκα ότι μπορώ να διδάξω σε φροντιστήριο, αλλά γενικώς έκανα άλλα πράγματα, δούλεψα και μάλιστα έκανα πολλές δουλειές. Η σχολή αυτή, όμως, δεν μου άρεσε και δεν τη συνέχισα συνειδητά, αλλά και πρακτικά μετά παντρεύτηκα και δούλευα και δεν είχα στο νου μου τη σχολή. Δεν συνέχισα τις σπουδές μου αλλά μου μπήκε η ιδέα από την αρχή και θέλησα να το ξεκινήσω όλο από την αρχή, δεν είδα καν αν είμαι στη νοσηλευτική ακόμα γραμμένος. Δεν ήμουν όμως, γιατί συνειδητά είχα πάει και ζήτησα διαγραφή, αν δεν ανανέωνα την εγγραφή από ένα σημείο και μετά, νομίζω 3 εξάμηνα, δεν θυμάμαι, σε διέγραφαν.

Συν: Τι σας έκανε να δώσετε πανελλήνιες; Πως το αποφασίσατε;

Ερ: Αρχικά μου έβαλε κάποιος φίλος την ιδέα. Βασικά ο πνευματικός της ενορίας μου, που ήταν μεγάλος και σπούδαζε, είπε σε μένα και σε άλλα 4-5 άτομα που ήμασταν πνευματικοπαίδια του να κάνουμε αυτό το βήμα και μας προέτρεψε. Το θεώρησα πολύ σημαντικό και είπα να το κάνω. Βέβαια, σε μένα έπαιξε και πολύ σημαντικό ρόλο η κρίση. Μαζί με την κρίση ήρθαν και πολλές αλλαγές στη ζωή μου. Μέσα στο ίδιο διάστημα χώρισα, βέβαια δεν ήταν εξαιτίας της κρίσης, ήταν κάτι που θα το έκανα και χρόνια πριν. Η κρίση και όλα αυτά που άρχισαν να γίνονται αντί να μου έρθουν σαν εμπόδιο, γιατί μου έβαλε πολλά εμπόδια, μου δημιούργησαν μέσα μου οργή και «τσαμπουκά» και είπα ότι εγώ θα κάνω πράγματα τώρα, δηλαδή σαν να με ξύπνησε όλο αυτό. Είπα ότι κάποια πράγματα πρέπει να γίνουν και τα έβαλα σε μια σειρά. Άρχισα να κάνω πολλές αλλαγές στη ζωή μου και κάποια στιγμή μέσα σ' αυτά και ενώ πλέον είχα μπει σε άλλο σκεπτικό, είχα ξεφύγει από ένα τέλμα που ήμουν και έκανα τα ίδια και ίδια πράγματα, έδωσα πανελλαδικές, χωρίς να ξέρω που θα με βγάλει. Δηλαδή, ξεκίνησα να δώσω τελευταία στιγμή, διάβασα γύρω στους δύο μήνες, δεν πήγα φροντιστήριο, δεν το έκανα οργανωμένα. Πήγα στο σχολείο που είχα τελειώσει το λύκειο, πήρα τα βιβλία, ευτυχώς ο λυκειάρχης εκεί με αντιμετώπισε πολύ ωραία, μου έδωσε ό,τι είχαν από βιβλία, 2-3 τα αγόρασα και μόνος μου και έκατσα και έκανα το αυτονόητο. Διάβασα μόνο τα βιβλία, σαν να διαβάζω ένα μυθιστόρημα. Ακόμα και αρχαία ελληνικά που ξανάπιασα που εντάξει είχα κάποια επαφή όταν ήμουν στο λύκειο και όλα τα μαθήματα ήταν πάνω κάτω τα ίδια που είχα δώσει και τότε. Δεν μου ήταν

τελείως ξένα όλα αλλά είχαν περάσει γύρω στα 23 χρόνια από τότε που είχα ξαναδώσει πανελλαδικές.

Συν: Αυτό όμως που σας ώθησε να «καταφύγετε» στην εκπαίδευση και σ' ένα πτυχίο τι ήταν; Τι πιστεύετε ότι θα σας πρόσφερε το πτυχίο αυτό;

Ερ: Δεν ήταν ακριβώς ότι εξαρχής πήγαινα για πτυχίο, δεν ήξερα αν θα περάσω. Είπα θα κάνω μια προσπάθεια και όπου με βγάλει. Αν το συνδυάσουμε με την κρίση είχε να κάνει πως θέλω να ξεφύγω από αυτό που κάνω και να μπορέσω να κάνω κάτι παραπέρα. Να ανοίξω κάποιους ορίζοντες, να αποκτήσω ένα υπόβαθρο τέλος πάντων.

Συν: Και για αλλαγή επαγγελματικής καριέρας;

Ερ: Ναι, γιατί όταν το έκανα αυτό είχα προβλήματα με τη δουλειά μου, είχα βγει σε επίσκεψη από τη δουλειά μου, δεν πληρωνόμουν, οπότε μέσα σ' αυτά και ο χρόνος που έκατσα και διάβασα, έστω και αυτοί οι 2 μήνες, είχα χρόνο και έκατσα και σίτι δηλαδή και ήμουν μόνος μου, μπορούσα να διαθέσω έστω αυτό το λίγο χρόνο.

Συν: Δουλεύατε στην ίδια δουλειά που είστε και τώρα;

Ερ: Ναι, επέστρεψα κάποια στιγμή. Είμαι 15 χρόνια εκεί. Απλά υπήρξαν κάποια скаμπανεβάσματα και κάποια στιγμή πέρασαν αρκετοί μήνες που δεν μας πλήρωναν και εγώ και αρκετοί άλλοι αποφασίσαμε να φύγουμε. Αυτό το κάναμε μέσω δικηγόρων, τρέχει ο μισθός, άσχετα που δεν σε πληρώνει, και εσύ πληρώνεσαι από τον ΟΑΕΔ.

Συν: Για ποιο λόγο επιλέξατε το Πάντειο και τη συγκεκριμένη σχολή; Ήταν η πρώτη σας επιλογή αυτή;

Ερ: Πρακτικά ήταν η πρώτη μου, δεν ήταν ακριβώς η πρώτη μου. Όταν είδα ότι μπορώ να περάσω κάπου και έγραψα καλά πανελλαδικές, είχα πρώτα δυο σχολές τις οποίες είχα απωθημένο από παλιά. Το ένα ήταν διαιτολογία και το άλλο ήταν το ιστορικό αρχαιολογικό. Θα μπορούσα σ' αυτά να περάσω σε άλλη πόλη. Το τρίτο ήταν το Πάντειο, όχι ότι ήταν το Πάντειο σαν Πάντειο, δεν μπορώ να πω ότι με τράβαγε σε κάτι, ούτε το ήξερα κάπως ιδιαίτερα, παραπάνω από ότι ξέρω τις άλλες σχολές. Ακόμα και σαν τοποθεσία που είναι στη Συγγρού δεν μ' άρεσε, ήταν λόγος να μην θέλω να σπουδάσω εκεί, που λέει ο λόγος. Τα αντικείμενα γενικά της Παντείου που έχουν να

κάνουν πιο πολύ με πολιτική, με κοινωνικά σε γενικές γραμμές δεν τα χω και πολύ, δεν τραβάνε εμένα. Η κοινωνική ανθρωπολογία ήταν κάτι διαφορετικό νομίζω από τα υπόλοιπα, βέβαια μπορεί και να μην είναι, γνωρίζοντάς τα εκ των υστέρων, χωρίς να ξέρω τις άλλες σχολές. Έχω λίγο αναθεωρήσει και τα βλέπω λίγο διαφορετικά. Πάντως αυτό, σαν σχολή μου άρεσε η Κοινωνική Ανθρωπολογία εμένα. Δεν την ήξερα αρκετά, αλλά λίγο που ξεκίνησα να ανακατεύομαι, από κάποιους φίλους που την ξέρανε και μου είπαν κάποια πράγματα άρχισε λίγο να με ελκύει. Να μου φαίνεται μια δελεαστική επιλογή, σύμφωνα με τα μόρια που είχα μαζέψει. Τα άλλα ήξερα ότι δεν τα έπιανα, απλά τα έβαλα έτσι, τιμής ένεκεν. Ουσιαστικά ήταν η πρώτη μου επιλογή.

Συν: Αντιμετωπίσατε κάποια εμπόδια, αν αντιμετωπίσατε, για να συνεχίσετε νωρίτερα στην ανώτατη εκπαίδευση; Είπατε πως αφήσατε τη νοσηλευτική και κάνατε κάποιες άλλες δουλειές, αλλά θέλατε να συνεχίσετε κάποια στιγμή....

Ερ: Θα σου πω τώρα. Συνειδητά δεν ξέρω αν το ήθελα, δεν είναι ότι είχα στο μυαλό μου κάποια στιγμή να σπουδάσω. Στο σχολείο ήμουν καλός, είχα επαφή και με το διάβασμα, δεν το άφησα ποτέ μου και με τα μαθήματα μ' άρεσε να διαβάζω. Απλά, κατά κάποιο τρόπο, εγώ, το είχα αποκηρύξει όλο αυτό λίγο αυτό το θέμα σαν μάταιο. Ήδη, από τότε που πήγα να δώσω εξετάσεις, ενώ ήμουν μέχρι τελευταία στιγμή πολύ καλός μαθητής του 19, λίγο με έπιασε αμφισβήτηση για πολλά πράγματα, ίσως επειδή ασχολούμαι και με μουσική να έπαιξε κι αυτό κάποιο ρόλο, γενικά έγγραφα κ.τ.λ. Μου φάνηκε λίγο μάταιο το θέμα των σπουδών. Έβλεπα ανθρώπους να παίρνουν πτυχία και να μην ξέρουν τι να τα κάνουν, να δουλεύουν αλλού γι' αλλού, να μην βρίσκουν δουλειά γενικώς, στο θέμα του πρεστίτζ δεν με ενδιέφερε. Το είχα επίσης αποκηρύξει αυτό το θέμα, δεν μου έλεγε κάτι, αν κάποιος είχε ένα ή δύο ή πέντε πτυχία. Την αξία του ανθρώπου την έβλεπα αλλού, οπότε αυτός ήταν ένας λόγος που δεν με ενδιέφερε να σπουδάσω. Βέβαια να πω ότι παράλληλα ασχολήθηκα και με άλλα πράγματα, παντρεύτηκα, έκανα οικογένεια, είχα μικρό παιδί, δεν υπήρχε περίπτωση να προλάβω, δεν το είχα σκεφτεί καν. Αφού είχα παρατήσει και τα άλλα πράγματα που ασχολιόμουν, μουσικές κτλ. Ήμουν μόνο στο θέμα της επιβίωσης, δηλαδή δεν προλάβαινα. Εντωμεταξύ και η πρώην γυναίκα μου δεν με στήριζε σ' αυτό, δηλαδή αν θέλω να κάτι με το διάβασμα και τις σπουδές. Από ένα σημείο και πέρα αυτό το θέμα της μουσικής το αντιμετώπισα γιατί έγγραφα και επειδή δεν είχα ευκαιρίες πουθενά και ακόμα δεν

έχω, που ασχολούμαι και πολλά χρόνια μ' αυτό, δηλαδή και να μου περνούσε από ο μυαλό κάτι δεν ήξερα αν θα βρω κάτι να κάνω.

Συν: Πως και δεν επιλέξατε μουσικές σπουδές;

Ερ: Θα επέλεγα, αλλά το συγκεκριμένο ήθελε ειδικά μαθήματα. Εγώ παρόλο που έπαιζα, ήμουν πιο πολύ πρακτικός και ήθελε κάποια συγκεκριμένα μαθήματα με αρμονία και δεν θυμάμαι τώρα τι άλλο, τα οποία δεν προλάβαινα να κάτσω να πάω κάπου φροντιστήριο για να τα δω πιο ενεργά, παρόλο που σπουδάζω και βυζαντινή, αλλά δεν είναι αυτό που θέλουν εκεί. Αλλιώς μουσικών σπουδών θα πήγαινα, όντως με ενδιέφερε περισσότερο και άλλες σχετικές σχολές με μουσική. Ακόμα και κατασκευή μουσικών οργάνων θα με ενδιέφερε. Όμως τέτοιου είδους σχολές ήταν στην επαρχία.

Συν: Αυτό θα ήταν ένα εμπόδιο να συνεχίσετε τις σπουδές σας.

Ερ: Ναι, ένα εμπόδιο για μένα, ήταν το θέμα της επαρχίας, αλλά πιο πολύ για τι είχα πολλές υποχρεώσεις εδώ πέρα, δηλαδή είχα μια οικογένεια, έστω και διαλυμένη, νωρίτερα είχα και κανονικά την οικογένεια μου. Αλλά και τώρα ακόμα δηλαδή δεν θα πήγαινα επαρχία, παρόλο που ιστορικό αρχαιολογικό πέρναγα και στην Κρήτη, αλλά πρώτον είχα τη δουλειά εδώ, παρόλο που είχα προβλήματα ήξερα ότι κάποια στιγμή κάτι θα γίνει, έλπιζα ότι θα λυθούν κάποια προβλήματα. Δεν μου πήγαινε να το παρατήσω και έτσι εύκολα, όπως επίσης και την κόρη μου, δηλαδή, δεν θα έφευγα τόσο εύκολα μακριά και να την βλέπω μετά τόσο αραιά. Οπότε για μένα ήταν λόγος δύσκολος, πλέον είχαν περάσει τα χρόνια και είχα δεθεί με κάποια πράγματα, ακόμα και με τη μουσική που έχω μια μπάντα και όλα αυτά, δεν θα έφευγα επαρχία. Άρα αυτό είναι ένα πρόβλημα, όντως.

Συν: Ίσως θα μπορούσατε να πηγαίνατε και για τις εξεταστικές μόνο.

Ερ: Ναι, κοίταξε, αναλόγως τη σχολή.

Συν: ΑΤΕΙ δηλώσατε;

Ερ: Δήλωσα ναι. Το μηχανογραφικό που έκανα ήταν τελείως αλλοπρόσαλλο. Δεν το έκανα με σκεπτικό λογικής. Το έκανα με το σκεπτικό καθαρά τι μου άρεσε. Τώρα για να είμαι ειλικρινής, ήξερα από την αρχή ότι θα πέρναγα ανθρωπολογία. Δηλαδή, αυτό

είχε κλειδώσει στο μυαλό μου και αφού έβαξα λίγο τα υπόλοιπα, γιατί σου είπα εξαρχής δεν ήξερα αν θα σπούδαζα, το έκανα λίγο σαν στοίχημα με τον εαυτό μου και λίγο σαν προσπάθεια για δούμε που θα μας βγάλει και έχει ο Θεός. Κάπως έτσι. Και όταν είδα ότι περνάω, ότι μαζεύω αρκετά μόρια και έχω αρκετές επιλογές, άρχισα μετά να το σκέφτομαι. Ενώ όταν ήμουν πιο μικρός σκεφτόμουν 2-3 συγκεκριμένα πράγματα, τώρα το είδα πολύ πιο ανοιχτά το πράγμα, γιατί έχω ασχοληθεί στη ζωή μου με πολλά πράγματα, οπότε και πολλά με ενδιαφέρουν ούτως ή άλλως, γιατί πέρα από τη μουσική θα μπορούσα να πάω και φυσικοθεραπευτής και για κάποια ιατρικά θέματα.

Συν: Αυτό όμως δεν θα απαιτούσε υποχρεωτικές παρουσίες;

Ερ: Τα ΑΤΕΙ ναι.

Συν: Θα μπορούσατε να αντεπεξέλθετε σε κάτι τέτοιο;

Ερ: Όχι. Αυτό είναι ένα άλλο πρόβλημα. Δηλαδή για να σπουδάσει κάποιος σε μεγάλη ηλικία και να είναι σε κάτι που θέλει υποχρεωτικές παρακολουθήσεις είναι πάρα πολύ δύσκολο. Επειδή είχα και την εμπειρία από την νοσηλευτική, ήταν εξοντωτικό ήδη από τότε που δεν έκανα τίποτα άλλο. Είχε δυο διαφορετικά κτίρια, υπήρχαν μαθήματα που έπρεπε να παρακολουθείς και πολλά ήταν ίδια ώρα και δεν μπορούσες να πας και μιλάμε για μαθήματα του ίδιου εξαμήνου. Έπρεπε να έχεις και ένα μεταφορικό μέσο οπωσδήποτε γιατί με λεωφορεία για παράδειγμα δεν προλάβαινες. Τα ΑΤΕΙ ήταν κάτι που θα πήγαινα, αν θα μπορούσα να περάσω μόνο εκεί και θα έβλεπα μετά τι θα έκανα, αλλά νομίζω δεν θα το τελείωνα ποτέ, εκτός αν δεν είχα πια δουλειά.

Συν: Όταν δώσατε πανελλήνιες εργαζόσασταν κανονικά στη δουλειά σας;

Ερ: Όταν έδωσα πανελλήνιες όχι. Δηλαδή όταν έδωσα πανελλήνιες ήταν εκείνη η περίοδος που ήμουν σε επίσχεση. Ήμουν περίπου ένα χρόνο απολυμένος.

Συν: Είχατε δηλαδή ελεύθερο χρόνο;

Ερ: Ναι. Αλλά δεν ήταν ότι το είχα σχεδιάσει από την αρχή, δηλαδή διάβασα γύρω στους δύο μήνες και πήγα και έδωσα.

Συν: Ήταν ένας λόγος που σας έκανε να δώσετε πανελλήνιες την συγκεκριμένη χρονιά;

Ερ: Κοίταξε σου λέω ήρθαν όλα μαζί. Δηλαδή είχα κρίση με την δουλειά μου οπότε κρίση και με τα χρήματα, γιατί δεν πληρωνόμασταν για μήνες. Προσπαθούσαμε από δω

κι από εκεί ότι μπορούμε. Εκείνη την περίοδο κιόλας χώρισα, μετακόμισα, είχα πολλά προβλήματα.

Συν: Και παρόλα αυτά ασχοληθήκατε με αυτό και δώσατε πανελλήνιες.

Ερ: Ναι γιατί σου λέω κατά κάποιο τρόπο, ήταν σαν να δοκιμάζεις στα δύσκολα. Δηλαδή για μένα αυτό το πράγμα, λειτούργησε σαν κίνητρο.

Συν: Ήταν και ένας τρόπος διαφυγής από τα προβλήματα;

Ερ: Ναι πρακτικά ήταν. Ναι γιατί πρακτικά ήταν ένας τρόπος διαφυγής που να πεις ότι μπορεί να ανοίξει μια πόρτα μετά για μένα. Δηλαδή δεν ήταν μόνο διαφυγή υπό την έννοια ότι αυτό το χρονικό διάστημα εγώ θα διαβάζω για να καλύψω τον χρόνο μου και να μην σκέφτομαι τα προβλήματα, δεν ήταν αυτό. Ήταν το μετά. Δηλαδή εγώ θα κάνω μια προσπάθεια, βάζω ένα στοίχημα με τον εαυτό μου, να δω αν θα τα καταφέρω. Κι αν τα καταφέρω έχει ο θεός. Δεν είχα κάτι προσχεδιασμένο εξαρχής γιατί δεν ήξερα το μετά. Αλλά μετά με το που είδα ότι περνάω, το κάθε βήμα το πήγαινα.. βήμα βήμα εν πάση περιπτώσει. Λέω ωραία δηλώνουμε τώρα αυτά να δούμε που θα περάσουμε. Πέρασα μετά στην ανθρωπολογία, πήγα να δω τι είναι. Είχα μια γεύση πάνω κάτω από φίλους μου που είχαν μπει, αλλά δεν ήξερα πολλά πράγματα. Όσο έμπαινα μέσα τόσο μου άρεσε.

Συν: Κι έτσι το γνωρίσατε. Ποιες δυσκολίες αντιμετωπίσατε στον τρόπο εισαγωγής σας στο πανεπιστήμιο;

Ερ: Από τα εμπόδια που είχα, ήταν στο κοντινό μου περιβάλλον, που ήταν μισοί μισοί. Δηλαδή, δεν το διαλαλούσα κι εγώ ότι πήγαινα να δώσω πανελλήνιες, αλλά σε όσους το έλεγα οι μισοί με αποθάρρυναν τελείως, «τι είναι αυτά ώρα που πας να κάνεις;» και «μεγάλος άνθρωπος τώρα κάθεται και παιδεύεται», «έχουν αλλάξει τα πράγματα και χωρίς φροντιστήριο δεν πρόκειται να περάσεις». Όχι όλοι, πρόσεξε τώρα, αλλά συνάντησα αρκετούς και στην οικογένειά μου μέσα και σε φίλους κοντινούς που με αποθάρρυναν. Δηλαδή τους φάνηκε κάπως περίεργα. Ακόμη και στην σχολή όταν πήγα να δηλώσω στο παλιό μου λύκειο, πέτυχα έναν φίλο, όχι πολύ κοντινό, που έτυχε να είναι καθηγητής εκεί πέρα, και τότε δεν το ήξερα δεν το θυμόμουν ότι ήταν εκεί καθηγητής. Με το που το είδε, «Τι πας να κάνεις τώρα; Δεν πρόκειται να περάσεις με τίποτα και παράτα τα δεν υπάρχει λόγος να δώσεις». Με αποθάρρυνε αμέσως. Όλα αυτά για μένα λειτούργησαν αντίστροφα. Δεν με αποθάρρυναν. Επίσης πάρα πολλοί φίλοι και γνωστοί χάρηκαν πάρα πολύ που το άκουσαν. Δηλαδή αυτό με τις

πανελλαδικές λειτούργησε, εδώ πάμε στο άλλο άκρο, θετικά για μένα και για άλλους ανθρώπους θα στο πω μετά. Τώρα για τα εμπόδια είπαμε σίγουρα το ένα εμπόδιο ήταν η δουλειά, γιατί παρόλο που δεν δούλευα εκείνο το διάστημα, δεν έπαυα να προσπαθώ να κάνω κάποια πράγματα.

Συν: Ψάχνετε ταυτόχρονα και για δουλειά;

Ερ: Ναι. Κατά κάποιον τρόπο έψαχνα ή προσπαθούσα να βγάλω κάποια άκρη. Είχα επαφές με το νοσοκομείο, δεν ήταν ότι είχα φύγει εντελώς. Γενικά εκείνη την περίοδο ασχολήθηκα με πολλά πράγματα, βοηθώντας κάποιους φίλους μου κάποια φίλη μου που ήμασταν μαζί σε δικά της επαγγελματικά θέματα. Δεν καθόμουν δηλαδή έτσι, είχα τον χρόνο μου πολύ... παρόλο που δεν δούλευα άμεσα, τον είχα γεμίσει με πολλά πράγματα. Και οτιδήποτε εκκρεμότητες είχα όλο αυτό το προηγούμενο διάστημα και γραφειοκρατικές με διάφορες υπηρεσίες και με φορείς που λέει ο λόγος με ΙΚΑ οτιδήποτε, τα έκανα όλα εκείνη την περίοδο.

Συν: Είχατε βέβαια και την μετακόμιση οπότε ο χρόνος σας ήταν περιορισμένος.

Ερ: Είχα προβλήματα τέτοια ναι.

Συν: Αντιμετωπίζετε και τώρα δυσκολίες για να συνεχίσετε τις σπουδές σας;

Ερ: Κοίταξε τώρα, αντιμετωπίζω πάλι το ένα είναι καθαρά η δουλειά. Τώρα πλέον δουλεύω κανονικά ήδη δηλαδή είναι κάποια χρόνια που έχω επιστρέψει πάλι. Για την ακρίβεια από τότε που μπήκα στην σχολή με εξαίρεση τον πρώτο μήνα που ξεκίνησα που δεν είχα επιστρέψει ακόμη στην δουλειά. Μετά επέστρεψα. Οπότε έκτοτε αντιμετωπίζω το θέμα των προγραμμάτων της σχολής που δεν μπορώ να πηγαίνω στα μαθήματα. Έχω όντως πρόβλημα. Το βασικό μου είναι από την δουλειά. Τώρα, από κει και ύστερα προβλήματα άλλα είναι προβλήματα της ζωής που μπορεί να έχει ο καθένας. Συναισθηματικά ή οτιδήποτε εν πάση περιπτώσει εμπόδια μου συμβαίνουν. Επειδή έχω και μια κόρη, έχουν κάποιες απαιτήσεις. Δηλαδή δεν έχω την ηρεμία να κάθομαι να διαβάζω όποτε θέλω. Ή έχω να ασχοληθώ με άλλα πράγματα που με βγάζουν εκτός προγράμματος. Επίσης ένα άλλο, που έχει και πλάκα πολλές φορές, έχω υποχρεώσεις, εμένα ένα πράγμα που μου συμβαίνει στις εξεταστικές είναι ότι θα με καλέσουν σε τρεις γάμους και τρία βαφτίσια. Θέλω να πω ότι λόγω ηλικίας υπάρχουν κοινωνικές υποχρεώσεις που τελικά δεν μπορείς να πεις όχι σε όλους. Γιατί όταν ήμουν πιο μικρός σε κάποια θα έλεγα σίγουρα όχι. Τώρα δεν μπορώ να πω σε όλα.

Συν: Με ποιους τρόπους θεωρείτε ότι θα σας βοηθήσει το πτυχίο αυτό;

Ερ: Υπάρχουν κάποιοι τρόποι καθαρά υλιστικοί ας το πούμε. Το τελείως απλό είναι ότι αν πάρω ένα πτυχίο κατά 99% δεν ξέρω αν ισχύει ακόμη θα πάρω κάποια χρήματα παραπάνω στην δουλειά. Αυτός είναι ένας λόγος που πολλοί πάνε και παίρνουν ένα πτυχίο παραπάνω. Έχω μια δουλειά και δεν σκοπεύω να την παρατήσω. Το άλλο θέμα το αυτονόητο, είναι ότι θα ήθελα να ασχοληθώ με το αντικείμενο που σπουδάζω. Δεν το σπουδάζω για πλάκα του έχω δώσει πολλή βάση, μου αρέσει, έχω αρχίσει και το αγαπάω σαν αντικείμενο. Βέβαια είναι δύσκολο αντικείμενο και δεν ξέρω... είναι από τους χώρους που έχουν πολλή ανεργία η ανθρωπολογία αλλά δεν ξέρω που θα με βγάλει αυτό. Δεν πτοούμαι, ακόμη κι εκείνη την μέρα που πήγα να γραφτώ στην σχολή, από τα άτομα που βρίσκονταν εκεί πίσω από τον πάγκο και με έγραψαν, μου είπαν «Τι θέλετε να κάνετε με την ανθρωπολογία; Για δεύτερο πτυχίο; Για δουλειά; Όχι λέω μου αρέσει το αντικείμενο. «Και τι θα κάνεις μετά;» μου λέει. Πρέπει να ήταν καθηγήτρια αυτή, δεν ξέρω. Τότε δεν τους ήξερα. Εκ των υστέρων αν θυμάμαι καλά ήταν μάλλον καθηγήτρια. Δεν πτοούμαι γενικά από τέτοια.

Συν: Οι σπουδές βελτιώνουν κάποιες προσωπικές σας δεξιότητες;

Ερ: Αυτό είναι ένα άλλο κομμάτι. Από το υλιστικό πάμε στο πνευματικό. Στο πνευματικό κομμάτι σίγουρα βελτιώνομαι. Δηλαδή γεμίζεις με καινούριες γνώσεις. Το οποίο συμβαίνει σε οποιοδήποτε αντικείμενο, με ότι και να ασχοληθείς. Η ανθρωπολογία αυτή καθεαυτή σαν αντικείμενο νομίζω ότι προσφέρεται πάρα πολύ για να... δηλαδή εμένα από τα πράγματα που χάρηκα πολύ, αντικείμενα που ασχολούμουν ήδη από μικρός και μετά το σχολείο και παράλληλα δηλαδή για θέματα που με ενδιέφεραν για οτιδήποτε δηλαδή από θρησκεία, πολιτική, μετανάστευση, τα βρήκα τώρα σαν μαθήματα μπροστά μου. Οπότε μου ξεδιάλυναν πολλά πράγματα, απορίες που είχα μικρός, πράγματα που είχα θολά κάπως. Με βοήθησαν πολύ σε αυτό. Άρα στο πνευματικό κομμάτι σίγουρα αναπτύσσεσαι και γενικά νομίζω σου δίνει αυτοπεποίθηση για πολλά πράγματα, δηλαδή για οτιδήποτε. Δεν αισθάνεσαι... το αν θα αισθανθεί κάποιος μειονεκτικά είναι λίγο αν έχει κόμπλεξ κατωτερότητας ο ίδιος. Δηλαδή αν θέλει να έχει ένα πτυχίο για να αισθανθεί καλύτερα είναι και αυτό στα συν. Μην το παραγνωρίζουμε και αυτό, νομίζω ανθρώπινο είναι. Εγώ δεν κινήθηκα έτσι, αλλά δεν μπορώ να το κρύψω αν αύριο πάρω ένα πτυχίο ότι θα αισθάνομαι καλύτερα. Παλιά το απαξίωνα τελείως μεν, αλλά τώρα που σπουδάζω, νομίζω ότι

τίποτα δεν είναι άνευ σημασίας. Όλα έχουν την αξία τους για όλα αξίζει να προσπαθήσεις γενικώς.

Συν: Θα θέλατε να συνεχίσετε τις σπουδές σας μετά;

Ερ: Κατά 99% θα το κάνω πρώτα ο θεός δηλαδή. Δεν ξέρω τι άλλα εμπόδια μπορούν να μπουν.

Συν: Σε κάποιο άλλο αντικείμενο;

Ερ: Αρχικά θα συνεχίσω ανθρωπολογία, δηλαδή το σκεπτικό μου είναι επειδή ξεκίνησα με ανορθόδοξο τρόπο, επειδή προχωρώ με ανορθόδοξο τρόπο παρόλα τα εμπόδια και προχωρώ πάρα πολύ καλά και οι βαθμοί μου είναι πολύ καλοί και δεν έχω κανένα μάθημα που να έχω χάσει, έχω αποφασίσει να το πάω όσο πάει. Μεταπτυχιακό μετά; Διδακτορικό μετά; Θα το πάω όσο πάει. Όσο αντέχω εγώ και όσο δεν εμφανιστούν αντικειμενικά εμπόδια και όσο δεν κουράζομαι βέβαια γιατί τώρα μπορώ να το λέω αυτό αλλά μπορεί κάποια στιγμή η ηλικία να με νικήσει. Αυτή την στιγμή δεν το σκέφτομαι ηλικιακά το πράγμα, δηλαδή συμβατικά ότι έφτασα τόσο χρονών άρχισα να κουράζομαι δεν μπορώ να κάνω αυτό δεν μπορώ εκείνο. Για μένα επειδή αισθάνθηκα ότι όλα αυτά τα χρόνια που δεν έκανα κάτι ουσιαστικό..

Συν: Η ηλικία είναι εμπόδιο τελικά;

Ερ: Όχι. Δεν το θεωρώ νομίζω πως είναι στο μυαλό.

Συν: Πιστεύετε ότι το τώρα οι σπουδές είναι κάτι που κάνετε πιο συνειδητά;

Ερ: Ναι, εννοείται. Είναι πιο συνειδητά. Τώρα όταν διαβάζω κάτι καταλαβαίνω τι διαβάζω. Μου αρέσει αυτό που διαβάζω, το βλέπω όχι μόνο να περάσω το μάθημα, αλλά και να το μάθω. Εμένα με ενδιαφέρει να θυμάμαι αυτά που διαβάζω και σίγουρα η ηλικία έχει παίξει ρόλο, αλλά και αυτό το βλέπω διαφορούμενο δεν ισχύει για όλους. Νομίζω ότι είναι και λίγο στον άνθρωπο. Έχω δει ανθρώπους που είναι από μικρή ηλικία ώριμοι, ξέρουν τι θέλουν και σε κάποιους παίρνει περισσότερα χρόνια να μάθουν τι θέλουν. Οπότε ταλαιπωρούνται μετά περισσότερο. Αλλά το θέμα της ωριμότητας μπαίνει, ότι ξέρεις τι θέλεις και έχεις πολύ περισσότερες εμπειρίες από την ζωή σου, οπότε βλέπεις τα πράγματα με άλλο μάτι. Εγώ μπαίνω πολύ πιο εύκολα στο μυαλό του καθηγητή από έναν συμφοιτητή μου. Ξέρω τι με ρωτάει ο καθηγητής εκείνη την ώρα, ξέρω πως τα βλέπει και ο ίδιος τα πράγματα. Μερικοί είναι και μικρότεροι μου καθηγητές, και κάποιοι συνομήλικοι μου.

Συν: Ωραία. Σας ευχαριστώ πολύ.